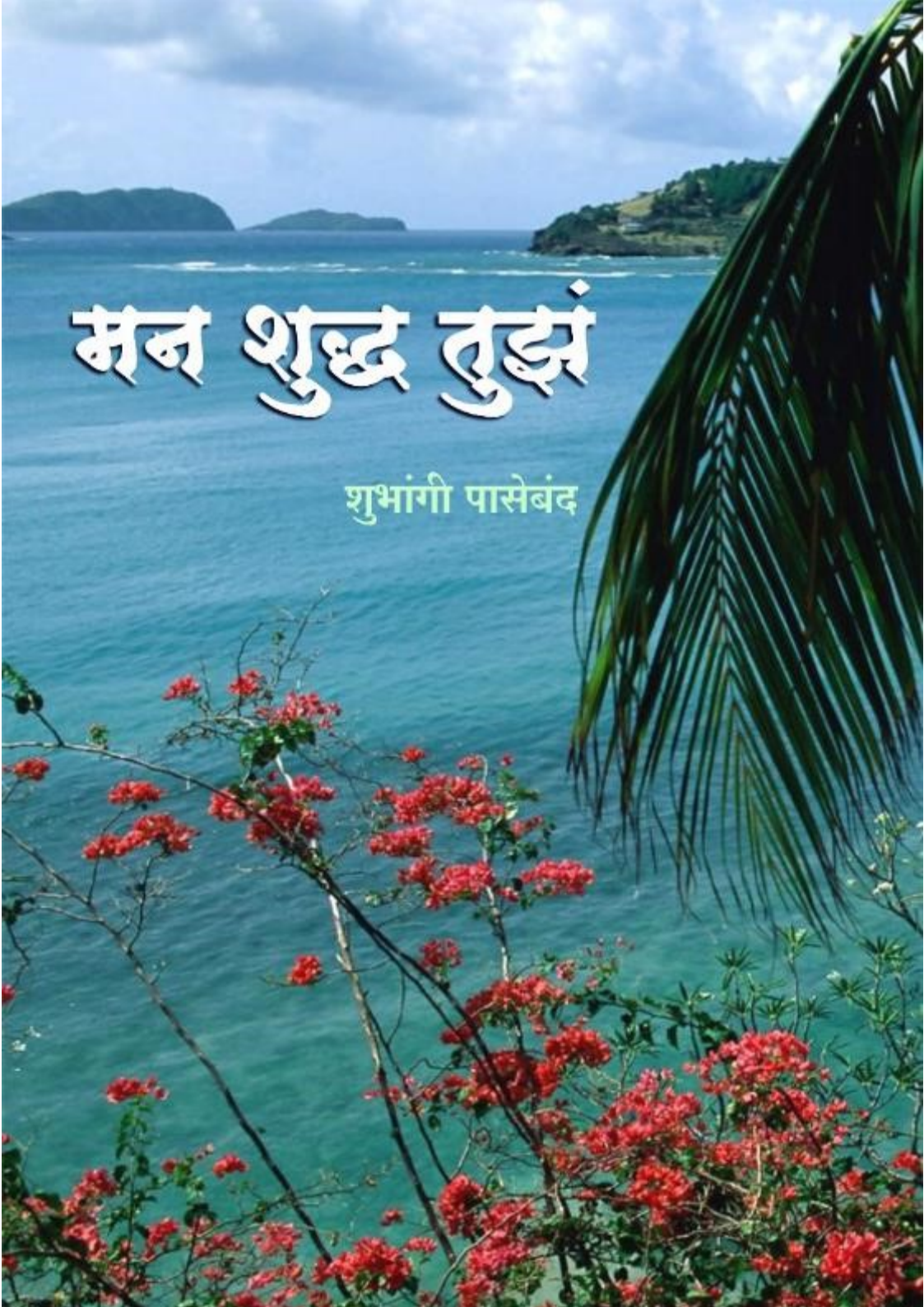

मन शुद्ध तुझं

शुभांगी पासेबंद

या मित्रांनो! घेऊन जा! लुटा! लुटा! लुटून न्या!

मन शुध्द तुझं

हे पुस्तक फुकट नाही

यामागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत.

पण तरीही आम्ही ते वाचकांना विनामूल्य घेऊ देतो.

कारण ई पुस्तक एकदा बनलं की एकजण वाचो वा एक लाख.

आमचं काहीच कमी होत नाही.

उलट आनंद वाढतो, मजा येते.

पण

तुम्ही ते फुकट का घ्यावं?

तुम्हालाही काही देता येईल.

असे काही द्या ज्याने ई साहित्यच्या लेखकांना, टीमला आणि तुम्हाला आनंद मिळेल

आणि तुमचं काहीच कमी होणार नाही.

तुम्ही आशिर्वाद आणि शुभेच्छा द्या

लेखकांना फोन करून दाद द्या

आपल्या मित्रांचे मेल पत्ते आम्हाला द्या

मित्रांना आमच्याबद्दल मेल आणि Whatsapp करा

ई साहित्यचे फ़ेसबुक पेज, इन्स्टाग्राम, टेलिग्राम यांवर स्वतः जा व इतरांना

आमंत्रित करा. सोशल मिडियावर ई साहित्यचा प्रचार करा.

सर्वात बहुमोल अशा तुमच्या सूचना द्या

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत ज्याने लेखकाला व ईसाहित्य टीमला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यास मदत होईल. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे व त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा. अखेर संपूर्ण समाज एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

मन शुध्द तुझं

शुभांगी पासेबंद

ई साहित्य प्रतिष्ठान

मन शुध्द तुझं

ललित

लेखिका : शुभांगी पासेबंद

Address : 202, Anandi Bhuvan Veer Savarkar Marg, opp
Maharashtra Vidyalyaya. Thane (West) 400602.

मो.नं. 9869004712, 02225345992

मेल- scpaseband@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी लेखिकेची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

ई प्रकाशक : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

www.esahity.in

esahity@gmail.com

ई प्रकाशन : १९ फ़ेब्रुवारी २०२१

©esahity Pratishthan®2021

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ़ॉरवर्ड करू शकता.

हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

मन शुध्द तुझं

मनोगत

‘मन शुध्द तुझं’ हे माझे लाडके, 31 वे पुस्तक आहे. हे लॉक डाऊनच्या काळातील लिखाण आहे. स्तंभ आहेत. हे पुस्तक वाचकांना नक्की आवडेल अशी आशा आहे. प्रत्येकालाच दिशादर्शकाची गरज असते. कधी व्यक्ती, कधी विचार, कधी पुस्तक हे मार्गदर्शकाचे काम करतात. आहे त्यात सुख येणार आहे असे म्हणत, जीवनात वाट बघत, थोडी गोडी निर्माण करून, कला निर्मिती करून घेणे फारच सुरेख असते. हे पुस्तक ‘मन शुध्द तुझं’ यातील स्तंभ काल्पनिक, वैचारिक आहेत. सर्व संकटांचा सामना करीत मन शुध्द ठेवावे असे हे स्तंभ सांगतात.

हे पुस्तक तुमचा मित्र बनेल.

शुभांगी पासेबंद

९८६९००४७१२

अर्पणपत्रिका

हे पुस्तक सर्व कोविड योध्यांना समर्पित आहे।

शुभांगी पासेबंद

अनुक्रमणिका [स्तंभ]

- ० मन शुध्द तुझं
- १ सुख येणार आहे
- 2 घरात खेळा (बैठे खेळ)
- 3 सहल रहस्य
- 4 मोती साबण
- 5 शेष वेळ
- 6 विळी
- 7 नवी दिवाळी
- 8 दिवे लागले
- 9 दिवाळी येणार
- 10 तेव्हा कुठे जाणार?
- 11 पुस्तक ऐकलं, पुस्तक वाचलं
- 12 बाजरी की बासरी
- 13 कुटुंब कबीला
- 14 बाळंत की अंत?
- 15 कोरोना बळी
- 16 एकटेपणा ज्येष्ठ
- 17 एकटेपणा
- 18 जुन्या आठवणी

- 19 ज्येष्ठ सेवा
- 20 जेवर
- 21 नातेवाईक
- 22 नाही जगात झाली
- 23 कशासाठी पोटासाठी
- 24 पोस्टकार्ड
- 25 बाधित जागा
- 26 पक्षी वैभव
- 27 शालोद्यान/बाग आमची गुरू
- 28 मी ठीक आहे
- 29 शिरा
- 30 शोध
- 31 पूरक व्यक्ती
- 32 शरीर हाच मित्र
- 33 भीती
- 34 खेळणी
- 35 मी आई आहे ना
- 36 कॉफी बढिया
- 37 कोरोना काळातील करोडपति शो
- 38 दिवाळी नंतर

- 39 स्नेहाचे प्रकार
- 40 गो कोरोना गो
- 41 असावे घरे अपुले छान
- 42 वर्ष हरवले
- 43 संध्या छाया
- 44 खिचडी
- 45 विंचू चावला
- 46 सुगंध
- 47 नाणी
- 48 उघड दार देवा
- 49 कानाने बहिरा
- 50 ज्याचा त्याचा आयफेल टॉवर
- 51 नाती सोयीची
- 52 स्पर्श
- 53 डायन महंगाई
- 54 मेकप
- 55 पाऊस खुळा
- 56 जाहिरात 1
- 57 जाहिरात भाग २

मन शुध्द तुझं

मन शुद्ध तुझं, गोष्ट आहे पृथ्वी मोलाची
तू चाल पुढे, तुज रे गड्या भीती कुणाची,
पर्वा कुणाची!

किंवा

अपना मन चंगा तो कठौनी में गंगा

तसेच

शुध्द नाही अंतकरण

काय करेल साबण?

अशा शब्दांमध्ये, साध्या माणसांच्या मनाच्या शुध्दते बदल
वर्णन केले जाते.

दिवसभरात माणूस विविध कामांनी, भावनांनी श्रमून जातो.
महिलांची तर दिवसभर, घर, नोकरी, नाती, अशी तारे वरची कसरत
असते. अशावेळी शांतता अंतर्यामीची सुशांतता, जाणवण्यासाठी
काय करावं?

मन शांती हवी असं म्हंटल, कि विविध विनोद केले जातात.
मात्र एखाद्या मंदीर परिसरातील, निसर्गरम्य निवांत शांततेच्या

स्थळातील एका क्षणाने माणूस बदलून जातो. अंतर्नादाने जीवन बदलून जाते. अगदी सकाळी पहाटे जागे होत असतांना, ऐकु येणारी पक्ष्यांची किलबिल, खूष करून जाते.

मन शांत होण्यासाठी समाज धुरीण काही गोष्टी सांगतात.

1 शांत बसा, निरीक्षण करा

2 मौनात बसा. निसर्ग रम्य ठिकाणी मनाला अधिक एकाग्र आनंदी योग्य वाटेल.

3 चहा घ्या, हळुहळु प्या.

सुगंधी फुले जवळ ठेवा.

5 मनशक्ती वाढवा.

6 सर्व अवघड आहे, पण एकदा करून बघा.

7मन शुध्द ठेवा.

तसे बऱ्याचदा, सर्व लोक दुःख देतात. परके तर परकेच असतात. आपली माणसे पण अकारण दुखावतात.

मन मोकळे करायला आपले माणुस हवे असते. आपले हा शब्द सोपा असतो. पण आपली माणसे तर नोकरा समान वागवतात. सत्याचा दुःखाचा, सामना तात्काळ करावा लागतो.

कधी मन गोंधळते. हवीशी माणसे पण माणसाला परक्याप्रमाणे वाटतात. कुठे कुणाच्या तरी, जवळ बसणे, मन मोकळे करणे पण शक्य नसते.

अशा वेळी शांत बसा, प्रार्थना करत बसा. प्रसाद रुपाने घोटाघेटाने चहा घ्या. मनाला प्रसन्न करायचा प्रयत्न करा.

काही दिवस मंतरलेले
हिरवे गालिचे अंथरलेले,
काही दिवस कोमेजलेले
संघर्ष संकटांचे पण आले
मन प्रयत्न करुन प्रसन्न केले.

मन शुध्द तुझे
जो जाणतसे आयुष्य म्हणजे मोठी लढाई
अन फुलावानी हत्याराचे घाव जो खाई.
रगत निघेल, तरीही हसेल
शाबास रे त्याची.

तु चाल पुढे, तुज रे गड्या,
भिती कुणाची, पर्वा बी कुणाची.
मन शुध्द तुझे, गोष्ट आहे, पृथ्वी मोलाची.

**

1 सुख येणार आहे

लस येणार आहे म्हटलं, की सगळ्यांना कसा खूप आनंद होतो. जवळजवळ एक वर्ष पूर्ण जग कोरोनाची लस येण्याची वाट बघते आहे.

‘सुख येणार आहे’ या दोन शब्दांतच खूप मोठी आशा, खूप मोठे आश्वासन सामावलेले असते. एका कुठल्याशा, भविष्यात घडेल किंवा घडणार आहे अशा घटनेची वाट बघणे, हा अर्थ सुख येणार आहे या दोन शब्दांमध्ये अपेक्षित असतो.

लहान मूल वाट बघते, लाडके आजी आजोबा येणार आहेत. शाळेला सुट्टी येणार आहे. वाढदिवसाची मज्जा येणार आहे. तरुण-तरुणी म्हणतात, माझ्या आयुष्यात सुयोग्य व्यक्ती येणार आहे. माझ्याशी ज्याचे भावतरंग जमतील अशा मित्र-मैत्रिणी मिळणार, सुख येणार आहेत. नवीन नोकरी शोधणारी इच्छुक व्यक्ती म्हणते, माझ्या आयुष्यात मी चांगल्या नोकरीला लागेन तो सुदिन येणार आहे. पदोन्नतीची वाट बघणारी व्यक्ती म्हणते, मी वरच्या त्या बॉसच्या खुर्चीत एसी केबिनमध्ये बसून राज्य करीन ती वेळ येणार आहे. काहीतरी चांगले घडल्याचे वर्तमान येणार आहे. जेव्हा राज्यकर्ते खुर्चीची वाट बघतात तेव्हा ते म्हणतात मी त्या पदावर

विराजमान होईन तो सुदिन येणार आहे. मी पुन्हा येईन/ सुख येणार आहे. विवाह घटकेची वाट बघणारी व्यक्ती म्हणते ती सुवेळ सुखद येणार आहे. कलाकार म्हणतात माझ्या कलाकृतीची कदर होऊन पारितोषिके, कौतुक मिळेल तो दिवस येणार आहे. पुस्तक प्रकाशित होण्याचा तो दिवस येईल, येणार आहे. जगभर कोरोनाने लोकांच्या नाकात दम करणाऱ्या महामारीवर लस येणार आहे. आज, लस येणार आहे ही तर किती मोठी आशा, किती मोठे स्वप्न जगभरातील लोक घेऊन नऊ महिने वावरत आहेत. वो सुबह कभी तो आएगी? शेतकऱ्यासाठी चांगला पाऊस येणार आहे. चांगले पीक घेणारे म्हणतात, आपल्या पिकाला चांगला हमीभाव मिळण्याचा तो दिवस येणार आहे. आंदोलन यश मिळाले म्हणून संपेल, आपण घरी जाऊ तो दिवस येणार आहे. देशाच्या प्रगतीची वाट बघणारे म्हणतात अच्छे दिन कब आएंगे. शांततेची वाट बघणारे शांतिदूत म्हणतात शांतीची चादर पसरण्याचा क्षण येणार आहे. स्वच्छतादूत म्हणतात स्वच्छ भारत झाला आहे सांगता येईल असा दिवस येणार आहे. तर परगावी, परदेशी जाण्यासाठी उत्सुक लोक कॅलेंडरकडे बघत बघत त्या तारखेकडे बघत म्हणतात ती तारीख येणार आहे.

परदेशी जाणारे म्हणतात, सुंदर दिवस येणार आहेत. खूप आजारी माणूस वेगवेगळी औषधे घेत असतो तो म्हणतो, मी निरोगी होईन तो दिवस येणार आहे.

तर मी विकास, मी माझे अनुभव सांगतो. आज बरीच वर्ष झाली, मी या परदेशात शिक्षणासाठी आलो. शिक्षण पूर्ण झालं. खूप मोठं कर्ज काढून परकीय शिक्षण घेतलं, कारण की भारतात नाही तर इथे तरी नोकरी मिळेल. पण नोकरी मात्र इथेही मिळेना. म्हणजे मनासारखी मिळेना. हळूहळू मी एका हॉटेलमध्ये वेटरचे काम करू लागलो. संध्याकाळी तीन तास काम करून उरलेला वेळ नोकरीसाठी अर्ज करणं, घरकाम यात वेळ घालवण्यासाठी वापरू लागलो. हॉटेल सोडले. राहत्या जागेचे पैसे भरायचे होते. शिक्षण कर्जाचा हप्ता भरायचा होता. आई-वडील पैसे मागत नव्हते, पण आपल्या मुलाचे परदेशात बरे चालले आहे असे दाखवण्यासाठी त्यांनाही पैसे किंवा काहीतरी गिफ्ट पाठवायचे होते. आई-बाबा तीस वर्ष झाली मुंबईत राहतात. कोकण सोडून ते मुंबईला आले ते परत गेले नाही. कदाचित मी सुद्धा पुन्हा कधीही भारतात जाणार नाही, असं म्हणायला हरकत नाही. इथे कुठेतरी भाड्याने घर घेता येऊ शकते. मला इथेच राहायचे आहे, पण पायातले बूट फाटले आहेत. पैसे नाहीत. दोन डिग्री तापमान होते. थंडीत सारे सोसेना, खर्च भागेनासा झाला आहे. गरम कोट जुना झालाय. गरम आतले

कपडेसुद्धा नवे घ्यायचे आहेत. मी रोज स्वप्न पाहतो, कुठून तरी पैसे येणार आहेत.

एका वाचनालयात पुस्तकांना शिकके मारणे, कव्हर्स घालणे, नंबर देणे, संगणकावर काही पंचिंग करणं, असे काम करायला सुरुवात केली आहे. काही पैसे मिळाले पण ते पुरेसे नाहीत. एका दवाखान्यात नर्स म्हणून पण रोज दोन तास काम केलं. हॉटेल सोडले, नंतर भाड्याच्या घरात भाडे देण्याचा खर्च सुद्धा मला परवडेना. तीन चार मुले एकत्र राहत होतो पण भाडं द्यावं लागायचं. तिथूनही मी बाहेर पडलो. नोकरी करणाऱ्या मुलांसाठीच्या स्वस्त अशा एका वसतिगृहात एक बेड भाड्याने घेतला आहे. एकावर एक असे तीन बेड असलेल्या बंक बेडच्या या छोट्याशा खोलीत जीव गुदमरत असतो. अठरापगड जातीची, अनेक प्रकारची, विविध व्यसनांची अगदी वेगळी वेगळी मुलं, माणसं तिथे राहत आहेत. पण पर्याय नव्हता. स्वयंपाक शिकायचा प्रयत्न केला; पण मी पुरुष, या भारतीय मानसिकतेमुळे कधीही स्वयंपाक केला नव्हता. मला कोणी करू दिला नव्हता. त्यामुळे ओटा धुणे, फरशी स्वच्छ करणे अशी कामं माझ्यावर येऊन पडली. मी परदेशी येताना, पुन्हा कधीही भारतात परत जायचंच नाही असं ठरवलं होतं. तरी आता मला भारताची आठवण येऊ लागली आहे. भारतात सुद्धा चांगली नोकरी मिळणारच नाही. सर्वच मित्र अजून

थातुरमातुर अशा नोकऱ्यांवर वेळ काढत आहेत किंवा start up आहे म्हणून सांगत पकोडे तळत आहेत. परत जाण्याचा पर्याय मला अगदी नको आहे.

तिकडे फसवायला टपलेले, पैसे काढू लोक जास्तच भेटतात. सगळीकडे राजकारण राजकारण! भारतातील घाणीने भरलेल्या वस्त्या, रेल्वे स्टेशनवर भिकारी, उघडी नागडी मुलं, डास माशा घोंगावणारे ते उघडे अन्न... बापरे! भयानक वाटते. दर महिन्यात विचित्र न्यूज, बाहेर येणारा नवा घोटाळा, वारंवार ऐकू येणारे बलात्कार, विनयभंगाचे प्रकार ऐकून कसेसे वाटते.

टॅक्सीवाल्यांची, रिक्षावाल्यांची अरेरावी नकोशी वाटते. सतत फुलत जाणारी बेकारांची संख्या, मोबाईल, पाकीट, साखळ्या चोरणारे, क्रेडिट कार्ड हॅकर्स, असे लोक उजळ माथ्याने वावरत असतात. पावसात भरणारे रस्ते, गाडी जाऊ शकणार नाही इतकी ती गर्दी, कोरोनाकाळात रस्त्याच्या ट्रॅफिकमुळे सुद्धा खूप हाल झाले. मला परत जायची इच्छा होते पण मन होत नाही.

टीव्ही बघणं आणि मोबाईलवर वेळ काढणं, सिनेमा, नेटफ्लिक्स हे एकच काम जणू तिथे त्या लोकांना करण्यासारखे उरलेले आहे. का? का? या उपऱ्या, परदेशातील 102 व्या मजल्यावरील या बंक बेडच्या एका बेडवर फक्त रात्री पडायला मी

येतो. दिवसभर इथे तिथे फिरून वेळ काढतो. पण इथे जेवढा आनंद मिळतो आहे तेवढा तरी त्या देशात मिळेल का? डास? बेकारीला कंटाळून कितीतरी तरूण आत्महत्या करतात पण कोणाला काहीही पडलेली नाही. फक्त मी? परदेशातून परत गेलो तर, “नोकरी सुटली वाटतं याची” अशी कुजबूज परिचित आणि नातेवाईक करतील. लग्नाचं वय झालंय, लग्न कर म्हणून घरचे मागे लागतील. नोकरी नसली, घर नसलं, शिक्षण नसलं, खायला नसलं तरी चालेल; त्या देशात मुलं जन्माला घालणं आवश्यकच मानलं जातं जणू! यात कहर म्हणजे, माझा एक मित्र सांगत होता की काही जणांन रक्त विकून सुद्धा मध्यंतरी घर चालवलं. काहीजण चोऱ्या करतात. काही फुटपाथवर राहतात. पण नवनवीन बालक/मुलं मात्र जन्माला घालतच राहतात. का कळत नाही? आपल्याला स्वतःलाच भविष्य नसताना, परत आपली अपत्ये जन्माला घालून भविष्य देणारे आपण कोण? हे कळावे एवढे सुद्धा, शिक्षण अथवा विचार अथवा बुद्धी नसलेली प्रजा वाढतेच आहे.

मग त्यातील अनेक जण गाव पळण करतात म्हणजे मुंबई, बंगलोर, हैदराबाद किंवा परदेशात पळतात. तिथे काही फार परिस्थिती चांगली असते असं नाही, पण बदल! आपलं ठीक आहे अच्छे दिन येणार आहे, सुख येणार आहे, असं म्हणत दिवस काढतात.

काल आईला फोन केला होता. आई म्हणत होती,

“सात वर्षांत एकदाही आला नाहीस. चार दिवस तरी ये. या कठीण कोरोनाच्या काळात आमचं काय होईल सांगता येत नाही. ज्येष्ठ नागरिकांच्या वाटेला, आमचे खूप हाल आहेत रे! अकारण खूप भीती वाटते. ‘वंदे मातरम्’च्या नावाखाली बरेच जण भारतात येत आहेत. तू पण ये. इथून वर्क फ्रॉम होम करू शकतोस. काही दिवस तरी तुझा सहवास मिळेल. तुमच्याकडे लस आली की लस घे आणि लगेच ये. ” माझ्याकडे तिकिटाचे पैसे नाहीत हे मी तिला कसं आणि का सांगायचं? एक लाख रुपये कुठून आणायचे? परदेशातून स्वदेशी येऊन, चित्रपटातील शाहरूख खानसारखे कार्य माझ्या काही मित्रांनी एक-दोन वर्षे केलं. दोन वर्षांनी ते त्या ‘आपली माणसं’ म्हणणाऱ्या लोकांना, त्या देशाला वैतागून परत परदेशी आले होते.

आई बाबा म्हणतात,

पता नही हम रहे ना रहे,

पता नही हम कब तक है

इस दुनिया के मेले में!

ते तर सगळ्यांच्याच बाबतीत सत्य असते. इथेही कोरोना केसेस आहेत. पण आता तर नोकर कपात जागतिक मंदी आणि

कोरोनाची महामारी, यामुळे इथे काय आणि तिथे काय, नोकरी मिळण्याची शक्यता जवळ जवळ संपत चालली आहे.

परवा आईशी बोलताना एका पार्कमधून बोललो. जेणेकरून माझी पूर्वीच्या फ्लॅटच्या तुलनेत, आता गेतलेली, घाणेरडी असलेली खोली आईला दिसू नये म्हणून! आता बर्फ पडताना कुठे जाऊ अन् कुठून बोलू? त्याच्यापेक्षा ईमेल करतो.

12/12/20 सॅन होजे

प्रिय आईस

नमस्कार. सध्या नोकरीत, खूप महत्त्वाचे कॉन्ट्रॅक्ट हातात आले आहेत, त्यामुळे साहेब रजा देत नाही. तुला पैसे पाठवणार होतो पण ठरवलं की त्यापेक्षा रजा मिळेल तेव्हा भारतात येताना भारी मोबाईल आणि भारी टीव्ही घेऊन येईन. तू काळजी करू नकोस, यावर्षी मी भारतात नक्कीच येणार आहे. एवढी भारी पगाराची नोकरी सोडून या कोरोनाच्या परिस्थितीत मी तिकडे कसा येऊ? लोक NRI, 'येणार आहे' होण्यासाठी मरतात. लहान बाळ सुद्धा अ फॉर अमेरिका म्हणून रडत असतं. येणार आहे, येणार आहे, येणार आहे, हा एन आर आय येणार आहे. पगार भरपूर आहे. खर्च सुद्धा भरपूर आहेत. तुम्ही मुंबईला आल्यावर कधी तरी परत गेलात का? मी कामामुळे तिथे येऊ शकत नाही. आणि तुम्ही तिथून

कोकणात जाऊ शकत नाही. ते कधीच शक्य नाहीये. कोकणच्या
घर दुरूस्ती मध्ये पैसे खर्च करू नका. मुंबईचे घर, मी येणार आहे
तेव्हा दुरूस्त करू या.

लस लवकरच येणार आहे. सुख येणार आहे

मी नक्की येणार आहे.

सुख येणार आहे!

2 घरात खेळा (बैठे खेळ)

घरातच रहा घरातच खेळा:

पाच दिवस दिवाळीची सुट्टी मुलांना आहे. तशी ती गेले दहा महिने आहे. पण कोरोना महामारीमुळे घरात अडकून पडलेले असताना बालकांना मैदानी खेळ खेळता येत नाही. मित्रमंडळींमध्ये जास्ती मिसळता येत नाही. परगावी जाण्यावर थोड्या मर्यादा आहेत. आजी-आजोबांकडे जायला सुद्धा थोडाफार धोका आहे. त्यामुळे घरातल्या घरातच वेळ घालवायचा तो कसा ते नीट बघू या.

पूर्वीच्या काळी दिवाळीत सर्व नातेवाईक जमा होत, त्यावेळी खेळला जाणारा लोकप्रिय खेळ म्हणजे पत्ते होय. त्यांमध्ये बदामसात, झब्बु, पाच तीन दोन, रमी असे काही प्रकारचे खेळ आपण खेळत असायचो. आपल्याला पत्ते कुटणे हा बैठा खेळ आवडतो. हे खेळ काय शिकवतात? हे नुसते खेळ नसतात. ते माणसाला अंदाज घेणे शिकवतात. या खेळ रुपाने चारचौघांमध्ये कसं वावरावं, कसं बोलावं हेसुद्धा शिकवतात. बोलणे आणि विचार आपण शिकतो. टाईमपास करता करता आपल्याला भविष्यातील जीवन प्रवासाला तयार करत असतात. व्यापार हा

खेळ देखील पूर्वीच्या काळी खेळला जाई. याच्यात भारतातील काही व्यापाराची ठिकाणं ही प्लास्टिक नोटांनी विकत घेण्याची सोय असे. त्यातून आपल्याला सुट्टे पैसे, नोटांची अदलाबदल, खरेदी-विक्री, सुरक्षितता, प्रवास, भाडे, कमाई याबद्दल माहिती होत असे. व्यापारामध्ये हार-जीत होत असे. कोणी भिकारी होई कोणी राजाच होई. या व्यापारात आपल्याला कळत असे की आपण कितीही चतुर असो, कितीही कौशल्य आपल्याकडे असले, कितीही पूर्वतयारी केली असली तरीही या डावात नशिबाचा भाग मोठा असतो.

या कोरोना काळात सगळंच नाही पण तरी काही व्यवसाय बंद पडलेले असताना या व्यापारामुळे आपल्याला आपली मानसिकता तयार व्हायला मदत होऊ शकते. अर्थशास्त्रज्ञ आणि समाजशास्त्रज्ञ आज दर्शनी असं सांगताहेत की जागतिक महामारीचा परिणाम म्हणून; आणि अशीही जागतिक मंदी चालू होतीच- म्हणून पुढील काही काळ तरी अर्थव्यवस्था सुधारणार नाही. कोरोना भय राहिल.

त्यामुळे अशा काळात घरी सुरक्षित राहणे आवश्यक आहे. कोरोनावर लस बनवता येत नाही तोपर्यंत काळजी घ्यायला हवी.

हे बैठे खेळ असल्यामुळे अजून तरी घरामध्ये मन रमवायला सोयीचे पर्याय आहेत. मी त्याचवेळी असे सांगू शकते की हे खेळ आपल्याला असेही शिकवतात, की आपल्या हातात बऱ्याच गोष्टी असल्या तरी काही गोष्टी देवाने स्वतःच्या हातात ठेवलेल्या आहेत. खेळ मांडला की घरात सोंगटी सुरक्षित असते हा परिणाम मनावर होत असतो. व्यापारामध्ये नफा-तोटा जीवनाचा अविभाज्य भाग आहे. हेच व्यापार हा खेळ शिकवतो. सारीपाट सोंगट्या आपल्याला काही ना काहीतरी शिकवतात.

बैठे बैठे क्या करे करना है कुछ काम?

शुरू करो अंताक्षरी लेके प्रभू का नाम! किंवा श्री गणेशाय नमः म्हणून अंताक्षरी खेळू शकता. गाणी माहित होतात. घरगुती हाऊसी खेळ करू शकतो. एखादा प्रश्न संच क्विझ खेळता येते. नंतरचा खेळ आहे बुद्धिबळ!

बुद्धिबळात प्रत्येक सोंगटीची काहीतरी वैशिष्ट्ये असतात. हत्ती, घोडा, उंट, राजे, वजीर- प्रत्येकाची एक वेगळी चाल असते. दोन्ही पक्षांनी आपापल्या परीने चाल करून त्यांच्या राज्याचं आणि सोंगट्याचं संरक्षण करायचं असतं. रचना, विचार, कौशल्यं दाखवायची असतात. चेक मेट होऊ शकतो. राजा-राणीचा मृत्यू होऊ शकतो. या खेळातून आपण बरेच काही शिकत असतो. खेळ

बुद्धीचा असतो. पण नवी ही गोष्ट सांगतो. खेळ पूर्ण झाल्यावर सगळ्या सोंगट्यांना टाकताना एकाच ठिकाणी ठेवून दिलं जातं. नीट नाही तर कुठेतरी भरून ठेवलं जातं. कितीही मोठे असले तरी काम संपलं, की निवृत्तीनंतर अधिकारी डब्यात जातात. बुद्धिबळातील सारे फ्युज्ड बल्बसारखे पडतात.

बैठेपणी घरात भातुकली खेळा. भातुकली हा नुसता खेळ नाही तर ही भविष्यकाळाची पूर्वतयारी आहे. लहान मुली भातुकली किंवा चांगली सांझी खेळतात तेव्हा जणू काय भविष्यात काय घडेल याचा अंदाज त्यांना येत असतो. काम येत असत. सागर गोटे दुपारच्या वेळी खेळता येतात. घरगुती ठिकरी खेळली जाते. त्यानंतर घरगुती रांगोळीच्या स्पर्धा घेता येतात. वेगळ्या प्रकारे चित्र काढणे. वस्तू, सिनेमा, आडनाव, रंग इ. या खेळांमुळे आपली ज्ञानसाधना होते आणि आपले ज्ञान देखील वाढते. गाण्याच्या भेंड्यांमधून बसल्याबसल्या गाण्यांची माहिती मिळते.

खेळांमध्ये अंदाज घ्यायला शिकता येतं. सगळ्यांनी एकत्र बसून कसं वागावं हे समजतं. पूर्वीच्या काळी वर्षभरातील फक्त शाळासुट्टीचे दोन महिने मुलांना खेळायला, घरात एकत्र जमायला असायचे.

काही ना काही कारणाने सगळ्यांचे तोंड कायम चालू असायचे. बोलायला किंवा खायला! त्यामुळे ही अशी दुसरी कामं नसतील त्यावेळी मुलांना बसल्याबसल्या कामाला/खेळाला लावण्यासाठी बैठे खेळ खेळायला सांगितले जात असे.

यावेळी खेळांचा आनंद या काळात तुम्ही सुद्धा घेऊ शकता. प्रत्येक वेळी एकत्र जमा. गाण्याच्या भेंड्या खेळा. गजाल्या कानगोष्टी करा. गजाली करा. घरातच रहा, सुरक्षित रहा. बैठ्या खेळांमध्ये आनंद घ्या. व्हिडिओ गेम खेळता येतात. सापशिडी बैठ्या खेळाचे जे आपण पूर्वी खेळत होतो तसे व आधुनिक रूप विडीओ गेमचे आहे. ऑडिओ बुक ऐका. वाचन करा. अन्य काही ते सुद्धा तुम्ही खेळू शकता. सर्वच खेळ माणसाला काहीतरी शिकवून जातात. सध्या बाहेर पडण्याच्या भीतीमुळे शक्यतो घरातच रहा.

बैठ्या खेळांचा आनंद घ्या.

घरात राहा, घरात खेळा!

3 सहल रहस्य

कोरोनाचा या काळात सगळ्यात जास्त परिणाम जर कोणावर झाला असेल तर तो पर्यटन क्षेत्रावर! पर्यटन क्षेत्रावर परिणाम झालेला नाही तर पर्यटन करण्यासाठी आसुसलेल्या आणि पर्यटनाची सवय लागलेल्या पर्यटकांवर फार मोठा परिणाम झाला आहे. पर्यटनात असं काय असतं की लोकांना वारंवार पर्यटनाला जावसं वाटतं.

काहीजणांना पैसे दिले तरी चालेल थाटात राहिल असा विचार असतो तर काही जण स्वतः आत्मसात भाग व्हायचं थोडी गैरसोय झाली तरी चालेल असाही विचार करणारे असतात. प्रत्येकाची आवड वेगळी असते आणि प्रत्येक जण आनंद हवा आहे म्हणून तुम्ही आले आहात हे जाणून असतो.

एका ट्रीपला लहान बॅगेत सामान घेऊन पोचलो. कमी सामानात गैरसोयीच्या ठिकाणी राहावं लागणं आणि ते पण यासाठी या वयात हे जरा त्रासदायक होतं. पण आम्हाला ते स्वीकारावं लागलं. काही ठिकाणी हॉटेल छान असतात तर काही ठिकाणी अगदी सामान्य मिळतात. 'खाईन तर तुपाशी नाहीतर उपाशी' हा बाणा पर्यटनाच्या दरम्यान चालत नाही, थोडीफार

तडजोड करावी लागते. काही ठिकाणी काही लोक रेंगाळू लागले. काही लोक मोबाईलवर बोलत होती. बघत नव्हती बोलत होती. काही सायकल चालवत होती आणि व्यायाम करत होती. त्या हॉटेलच्या रस्त्याच्या बाजूला चहाच्या टपऱ्या आणि दुकानं होती. पण गर्दी नव्हती, एकदम मोकळे आणि गार होते. तरूण आणि वृद्ध होते. रस्त्याच्या कडेला बसण्यासाठी बाक ठेवले होते. वेगवेगळी फळे होती पण मला तर तिथली फळे आंबटच वाटली. मंद सुगंध कुठल्यातरी फुलांचा वास येत होता.

एक बंगला होता. पूर्वीच्या काळी एक राजा होता त्याचा पडका महल होता. लोक म्हणायचे रहस्य आहे, इथून पुढे कुठेतरी जाऊ या.

हॉटेलचा वाटा सहलीचा मजेत असतो.

पर्यटन-सहली-प्रवास-स्थलदर्शन परत सुरु झाले आहे. हॉटेल, कंपनीचा मालक, पैसे, राहण्याची सोय, जेवण, वाहन, सुरक्षितता आणि सोबत कोण असणार आहे याची माहिती घेऊनच पर्यटन सुरु करावं. सहलीच्या यशाचं रहस्य हे या सर्व गोष्टींच्या एकत्रित प्रमाणावर अवलंबून असतं. फक्त स्थळ, फक्त यात्रा कंपनी, फक्त माणूस, फक्त हॉटेल, फक्त जेवण, ऋतुमान यावर सहलीचा आनंद असतो असे नाही. सहल रहस्य सर्व घटकावर अवलंबून असतं.

सहल रहस्य जाणून घेऊन मगच पर्यटनाची तयारी करावी. कोरोना महामारीचा काळ आहे, यामुळे सुरक्षितता हा एक नवा स्तंभ सुद्धा लक्षात ठेवावा.

4 मोती साबणः

1993 साली टाटा ऑईल मिल ने इतर स्पर्धकांवर मात करण्यासाठी वेगळ्या हेतूने मोती साबणाची निर्मिती केली. आज 93 सालापासून 27 वर्ष मोती साबण म्हणजे दिवाळी हे जणू काही एक समीकरणच बनले आहे. दिवाळी आली की दूरदर्शन वर अथवा रेडियोवर मोती साबणाच्या जाहिराती बघायला आणि ऐकायला मिळतात. वर्षभर मोती साबण कुठे गायब असतो कोण जाणे. मोती साबणांमध्ये गुलाब, चंदन आणि मोगरा असे तीन प्रकारचे सुगंध असलेले साबण बाजारात मिळतात.

जनरली पूर्वीच्या काळी तरी मोठी कुटुंबं असायची, दिवाळीला जमायची. त्यामुळे मोती सुगंधी साबण आणले जात. दिवाळीच्या खरेदीत एक नंबरवर असायचा. खरेदी यादी करायची तर सुगंधी तेल, सुगंधी साबण आणि फराळ, रांगोळी, आकाशकंदील, फटाके ही मुलांची हौसमौज असायची. पूर्वीच्या काळी दिवाळीला अतिशय थंडी असे. त्यामुळे थंडीत तेल मालिश केल्यावर, नंतर मोती साबणाने कडकडीत पाण्याने अंधोळ घातली जाई. मोती साबणाची सहसा पटकन झिज होत नाही. मोती भिजून

चिकटपणा देणारे होत नाहीत. इतर साबणांच्या मानाने हा कडक आणि गोल प्रकारचा साबण आहे.

उठा उठा दिवाळी आली

मोती साबणाने अंघोळ करायची वेळ आली!

या जाहिरातीनुसार मोती साबणाची आंघोळही आनंददायी होते. टाटा ऑइल मिल कंपनी 'टॉमको' याचं HUL म्हणजे हिंदुस्तान युनिलिव्हर लिमिटेड या कंपनीत एकत्रीकरण झाल्यापासून हिंदुस्तान यूनिलीवर लिमिटेड तर्फे मोती साबण बनतो. दिवाळीत मोठ्या प्रमाणात हा साबण बनवला जातो आणि विकला जातो. आज 2020 साली सुद्धा वेगवेगळे साबण, आरोग्याच्या दृष्टीने हात लागू नये म्हणून वापरले जाणारे dispenser छोटे छोटे तुकडे असे प्रकार आलेले असताना सुद्धा मोती साबणाची लोकप्रियता मात्र कमी झालेली नाही.

परंपरेशी आधुनिक नाते जोडणारा मोती साबण हा अजूनही लोकप्रिय आहे.

पुण्याच्या माणसांची चेष्टा नेहमीच व्हॉट्सअप वर वेगवेगळ्या विनोदातून केली जाते. त्यानुसार एक विनोद आहे. आमच्याकडे 1993 सालापासूनचा मोती साबण अजूनही चालू आहे. कारण चार दिवस दिवाळीचे झाले की आम्ही तो उन्हात सुकवतो आणि

कागदात बांधून पिशवीत घालून परत माळयावर ठेऊन देतो. हा मोती साबण आम्ही पुढच्या वर्षीच काढतो अशा रीतीने 93 सालापासून 27 वर्ष हा मोती साबण चालू आहे.

दुसरा विनोद असा होता. मोती साबण लोकांच्या घराची दारं ठोठावायला वापरा. तसे केल्यामुळे कोरोनापासून बचाव होतो.

अन्य लोकांच्या गप्पांमध्ये तिसरा विनोद असा होता.

“तुम्ही दिवाळी किती दिवस साजरी करता?” एक

“जोपर्यंत मोती साबण टिकेल तोपर्यंत” दोन.

जोपर्यंत आमचं अभ्यंगस्नान मोती साबणाने घडत असतं तोपर्यंत दिवाळी असते.

त्या मोती साबणाने सोबत जुळलेले दिवाळीचे क्षण सुद्धा येत असतात. जोंधळयाला चांदणे लगडून यावे, तसे त्या मोती साबणाला लागून दिवाळी सुद्धा येते.

हॅप्पी दिवाली.

चला चला मोती साबणाने अंघोळ करू या.

5 शेष वेळ

“आता विसाव्याचे क्षण” लता मंगेशकर यांनी वयाच्या नव्वदीत गायलेले गीत, नंतर त्याचा व्हॉट्सअपवर फिरणारा व्हिडिओ बघितला. खरंच एका अवस्थेनंतर विसाव्याचे क्षण हवे. खरं सांगायचं तर वेळप्रसंगी सर्वांना रूटीन व काम यामध्ये थोडी थोडी विश्रांतीची गरज असते.

विश्रांती म्हणजे काय, तर कामातला बदल किंवा फुरसत, शेष वेळ! बायकांच्या नशिबी ती शेष वेळ दुर्मीळ असते. शेष मिनिटे येतात त्यावेळी सुद्धा बाकी असलेली कामं छळत राहतात. तुटल्याफुटलेल्या गोष्टी आवरणे, फाटून ऊसवून गेलेले कपडे नीट करणे, कपड्यांच्या घड्या करणे- यादी खूप मोठी असते. पुरूषोत्तम मदत करत नाहीत. शेष वेळ म्हणजे काय तर काम सोडून जी झोप घेतो ती सोडून उरलेल्या वेळात शेष काय उरतो तो बाकीचा वेळ आपल्या हातात उरतो. त्याला पुढे फुरसत म्हणतात.

बाईंच्या नशिबी खरं सांगायचं तर पूर्ण वेळ झोप सुद्धा नसते. निर्धारित साडेसहा किंवा सात तासांची झोप प्रत्येक माणसाला मिळावी, ती सुद्धा अनेक स्त्रियांना पूर्णवेळ मिळत नसते. फुरसत म्हणजे काय? ही झोप आणि दिवसभराच्या कामाचा रामरगाडा

याव्यतिरिक्त मिळणारा शेष असा समय होय. सकाळपासून बाईच्या मागचं घरकाम कधी संपत नाही. मोलकरणी असल्यास तरी अन्य काहीतरी कामं पाठीशी लागलेली असतात. मुलांचा अभ्यास घेणे, मुलांना शाळेत सोडायला आणायला जाणे, शेजाऱ्यांशी गप्पा करणे, फोन व्हॉट्सअप, अनेक कामे स्त्रियांना करावी लागतात. वेळप्रसंगी पुरूषाला पण कामे पूर्ण करावी लागतात. म्हणजे एकूणच फुरसतीचे क्षण हे हल्लीच्या दिवसात मिळणे हे अवघड झाले आहे. नोकरीच्या ठिकाणी जाण्यासाठी मोठा प्रवास करावा लागतो. या प्रवासात काम, झोप किंवा वाचन करता येत नाही. गर्दी, वाढती लोकसंख्या यातून फुरसत मिळाली तर नवल होय. कामातून वेळ काढून पहा.

शेष उरणारा मोकळा वेळ आणि बँकेचे कर्ज सहजासहजी कधीच मिळत नसते; त्याच्यासाठी खूप प्रयत्न करावे लागतात.

मला नेहमी वाटतं आपल्या जाड्याभरड्या कापडासारख्या असलेल्या आयुष्याला, फुरसतीच्या क्षणांचा एक लांबलचक भरजरी पदर असावा.

प्रत्येकालाच्याच दिवसाला चोवीस असतात. तो वेळ भराभर त्याच्या त्याच्या गतीने कुठेतरी जातच असतो, पण त्यातून जर

आपल्याला थोडाफार मिळाला आणि त्याचा आपण सदुपयोग
केला तर टवटवीतपणा जाणवतो.

जे शेष आहे ते विशेष आहे!

6 विळी

स्वयंपाकघरात वापरला जाणारा आवश्यक असा आता सुधारित असलेला प्रकार विळी होय. हल्लीच्या मुली/मुलांना विळी नीट माहिती नसते. कापण्यासाठी चाकू वा सुरी वापरली जाते. मिक्सर फूड प्रोसेसरमध्ये काही चिरण्याची कामं आपल्याकडे केली जातात. कटर नावाची उलटी विळी म्हणता येईल असा आता एक प्रकार मिळतो तोसुद्धा एक पर्याय आहे. त्याला फॅटॅस्टिक कटर म्हणतात. त्याला आपण उलटी विळीसुद्धा म्हणू शकतो. मात्र पारंपरिक विळीचे ते आधुनिक रूप काम करायला वापरू शकतो. युटिलिटी किचन आपण म्हणू शकतो. अनेक मिक्सर पुढचे कटर असे प्रकार आले. बोन्ती, कुरुनी, अरीवालमनल इत्यादी नावाने ओळखली जाणारी विळी ही भारतीय वस्तू आहे.

काटोर रे भाजी, भाजी कापणे हा सुरक्षित शस्त्र चालविण्याचा प्रकार आहे. मोठ्या प्रमाणात भाजी चिरायला ही खाली पाट असलेली विळीची सुविधा उपलब्ध करते.

प्रत्येक घरी भाजी चिरण्याची वेगळी पध्दत असते. शिजवण्यासाठी एका ठराविक आकाराच्या ठराविक पद्धतीने

चिरलेल्या भाज्या वापरल्या जातात. मासे, मटणाचे तुकडे, खेकडे, सामिष पदार्थ चिरण्यासाठीसुद्धा विळीचा उपयोग होतो. बटाट्याची साले काढून त्याच्या चकत्या करणे, पोट फोडून वांगी भरण्यासाठी खालचा भाग जोडलेला राहिल असे चिरायला उपयोगी पडते. नारळ खवायला विळीची वरच्या टोकाची खवणी उपयोगी पडेल अशी रचना असते. विळीला वारंवार धार केली जाते. विळीची घडी होते(अडकित्यासारखी). खालचा पाट पायाने दाबून ठेवून वरच्या पातीने चिरण्याचे काम केले जाते. त्यात थोडी सुधारणा होऊन तुमचा पाट हवेच्या पोकळीने पोकळ हवा प्रदेश तयार करून फिक्स केला जातो. आणि मग भाजी चिरली जाते. भेंडीसुद्धा वेगवेगळ्या प्रकारे चिरलेली आवडते. शेंगांचे तुकडे कोणाला छोटे, कोणाला मोठे, कोणाला उभे हवे असतील, तर त्या रितीने ते करून तशा प्रकारे भाजी करायला आवडते. कापणे, चिरणे देखील कला आहे. जी पूर्वी पारंपरिकरित्या घरच्या गृहिणीला आईची अवगत असे. अथवा कापणे चिरणे ही सामान्यतः अपघाताची कामे मदतनीस अथवा नोकरच करत असे; किंवा मोठ्या मोठ्या दुकानांमध्ये ऑलरेडी तुकडे केलेली, तयार चिरलेली भाजी प्लास्टिकच्या पाकीटांमधून सुविधाजनक रूपात मिळते. मासे, कोळंबी, मटणाचे तुकडे, इतर गोष्टींचे तुकडे कापलेले विकत मिळतात. किंवा विक्रेते त्याचे तुकडे करूनच देतात.

फ्रान्समध्ये मेंडोलिन, जपान मध्ये काट सुरामुकीस या प्रकारच्या सुन्यांत खोक्यामध्ये कापायचे पाते बसवलेले असते. हल्ली बसून कापणे बंद झालेय, उभे राहून ओट्यावर विळी ठेवून/सुरी वापरून कापायचे काम केले जाते. जागा कमी पडू लागली. तरीही स्वयंपाकघरात मदतनीस विळीची जागा अढळ राहणार आहे.

7 नवी दिवाळी

सण मोठा आलाय.

पण यावर्षी दिवाळीवर कोरोनाचं काळं सावट आहे. आज कळले की जीवन किती अवघड आहे. दिवाळी हा एक उत्सव आहे. पण हा उत्सव जगण्याचाही आहे. या महामारीने अनेक ठिकाणी नात्यातल्या व काही कुटुंबातल्या घरी, घरटी एक माणूस बळी पडलेला आहे. अशावेळी परमेश्वराच्या कृपेने आपण ठीक आहोत. आपल्या कुटुंबातील काही व्यक्ती सुखरूप आहोत. आपण जिवंत आहोत याचा आनंद मानायला हवा. ही महामारी लवकर जायचं नाव घेत नाहीये. त्यामुळे या दिवाळीला आपण आपल्या जीवनातील सद्यस्थितीचा आढावा घ्यायला हवा. भविष्याबद्दलची आशा, वर्तमानातील खबरदारी आणि भूतकाळाचा आढावा घेत ही दिवाळी आपण मानस दिवाळी म्हणून पण साजरी करू शकतो. दिवाळी म्हणजे फटाके, मोठा मोठा आवाज, खूप जणांची भेट घेणे, खाणे, आनंद असतो. मान्य आहे ते! त्याच्यात सुद्धा आनंद आहे. पण ही दिवाळी वेगळी आहे. आपण कोरोना आणि लॉकडाऊननंतरच्या या काळाला ‘न्यू नॉर्मल’ असं नाव दिलं आहे. चला तर मग या दिवाळीला ‘नवी

दिवाळी' असं म्हणायला काय हरकत आहे? वेगवेगळ्या वयातील, वेगवेगळ्या विभागातील, जातीधर्मांमधील आणि वेगवेगळ्या आर्थिक परिस्थितीतील लोकांसाठी दिवाळी वेगळी आहे. भीती वेगवेगळी आहे. पण आहे त्यात सण करायला हवा. दिवाळी ती कशी साजरी करावी? नेहमीच आपण ज्या गोष्टींचा आनंद घेतो त्याला पर्याय या दिवाळीत शोधायला हवा. पूर्वी आपण खरेदी करायला मैलोन् मैल ग्रुपने, समूहाने, कुटुंबाने जाऊन खरेदीत वेळ घालवायचो. दुकाने सुद्धा गर्दीने दुथडी भरलेली असायची. या वर्षी त्याला पर्याय म्हणून आपण निवडक खरेदी करू शकतो. ठराविक दुकानांमध्ये जाऊन सामाजिक अंतर पाळून खरेदी करू शकतो. ऑनलाईन खरेदी करू शकतो. दिवाळीला फराळ वाटला जातो. कपडे गिफ्ट वगैरे दिले जातात. यावर्षी काही घरी पगार झालेला नाहीये. काही जणांची नोकरी गेलीय. पेन्शनची कपात झालेली आहे. दिवाळीला भेटवस्तू देण्याची पद्धत आहे. चकचकीत कागदात गुंडाळून वरती रंगीत रिबीन बांधून सुंदरशा गिफ्ट पॅकिंग केलेल्या वस्तू दिल्या जातात. त्यात भांडी, कचकड्याच्या भेटवस्तू, मिठाई वगैरे अशा काही गोष्टी असतात. पण केवळ आकर्षक वेषन करून आतील वस्तू भेट दिली जावी असं काही नाही. भेटवस्तू म्हणजे गरज असलेल्या व्यक्तीला ज्यांच्याकडे अधिक सुखवस्तू परिस्थिती आहे अशा व्यक्तींनी

दिलेली भेट; असाही अर्थ आपण या दिवाळीत घेऊ शकतो. वंचितांना काहीतरी भेटवस्तू आपण या दिवाळीत द्यावी.

अशा महामारीच्या वेळी घरातले सुस्थितीत असलेले, पण जुने आपल्याला नको असलेले कपडे अथवा अन्नदान करायला हरकत नाही. दिवाळीच्या वेळी फराळच दिला पाहिजे असं काही नाही. एक दोन किलो साखर चहा पाकिटं जरी दिली गेली, कुणाला दिली तर उपयोगी पडतील. फराळ आणि मिठाईऐवजी एक किलो साखर अर्धा किलो चहा दिला तरी ज्या कामगार मंडळींचे धन्यवाद देण्यासाठी आपण त्यांना दिवाळीची बक्षिसी देतो ते लोक आनंदी होतील. अति खर्च करणे शक्य नसल्यास गृहिणीने घरीच गोडधोड पदार्थ करून, जे आहे त्यात बाकीच्या कुटुंबाने पण आनंद मानावा. कारण लॉकडाऊन मुळे सर्व जण तणावात आहेत. काही जण घरून काम करत असल्यामुळे गृहिणीवर ताण आहे. अजूनही बऱ्याच घरांमध्ये मोलकरणींना यायला परवानगी दिलेली नाही. त्यामुळे दगदग होते. करमणूकीसोबत दमणूकही होते.

रांगोळी काढा. आकाशकंदील लावा. घर स्वच्छ करून घ्या. Stay home stay safe.

आनंद मनात ठेवा.

लक्ष्मीपूजन करा. दिवाळी छान घरात पुढच्या वर्षी करता येईल.

त्यामुळे सुरक्षित अंतर पाळा. मास्क वापरा. प्रदूषण करू नका. आरोग्यदायी पदार्थ, फराळ खा.

दिवाळीच्या शुभेच्छा. आपली दिवाळी आनंदाची जावो. पुढच्या दिवाळीला खूप मजा करू या! नक्की भेटू या!

**

8 दिवे लागले

अंधार पडण्यापूर्वी घरी जायचे हे संस्कार असतात. रात्रीची दिवेलागणीची वेळ झालेली असते त्या पूर्वी घरी परतावे ही अपेक्षा असते.

या चिमण्यांनो परत फिरा रे

घराकडे अपुल्या तिन्हीसांजा जाहल्या

दहा दिशांनी दाटून आला अंधाराला पूर

अशा अवेळी असू नका रे आई पासुन दूर!

अशी गाणी ऐकूनच आपण लहानाचे मोठे होतो. आई-वडील वडीलधारे सर्वजण आपल्याला “अंधार पडायच्या आत घरी ये” ही गोष्ट दम देऊन सांगत असतात. शिक्षणाच्या निमित्ताने, शाळा-कॉलेजच्या निमित्ताने बाहेर गेल्यावर, मैत्रिणीशी गप्पा मारताना, बस न मिळाल्याने, काही कारणामुळे उशीर होतो. वेळ आपण पाळत असतो. पण शाळा-कॉलेज क्लासेस या काही कारणांमुळे जरी घरी यायला उशीर झाला तरी मन बेचैन होतं. थोडी अंधाराची चाहूल लागताच सूर्य पश्चिमेला कललेला दिसता आपल्याला घराची ओढ लागते.

मन त्याला घरात चला

घरी जाऊया चला

आता घरी जाऊ या

अंधार पडू लागला.

“चला आता घरी जाऊ या” म्हणून सतत म्हणत राहणारी एक मैत्रीण होती. तिचा नवरा घरी ऑफिस मधून परत येण्यापूर्वी ही मैत्रीण घरी पोहोचलेली नसली तर तो तिला खूप त्रास देत असे. भांडण करत असे. त्यामुळे ती बरोबर साडेपाच झाले की, कुठेही काहीही करत असलो तरी “चला आता घरी जाऊया, हे रागावतील” असं म्हणायला लागे. दहा वर्षापूर्वी तिचा नवरा वारला, पण अजूनही संध्याकाळ झाली की ती म्हणते.

“चला आता घरी जाऊ या, हे रागवतील”

आमच्या काळात तर रात्री बाहेर फिरणं, नाईटलाइफ, बर्थडे पार्टी, पजामा पार्टी हे असले प्रकार अजिबात नसायचे. मंगळागौरीचं नाहीतर हरतालिकेचं जागरण असे.

रात्री बाहेर जातात हे नवल वाटे. नट आणि त्यात फक्त हिंदी सिनेमातली डिस्को नृत्य करतात आणि नट नट्या अंधारात एकमेकांना भेटतात हे बघून सुद्धा आम्हाला नवलच वाटायचं. अंधाराचं भय माणसाला कायम असतं. कारण अंधारात शत्रू हल्ला

करू शकतो. मानवी जनावर, जंगली जनावर, सरपटणारे जनावर, किडे अंगावर हल्ला करू शकतात. आपला पाय कुठेतरी पडून आपण पडण्याची भीती असते. मनावरसुद्धा अंधार वाईट परिणाम करत असतो.

“आता घरी जाऊया हे रागवतील” असं जी मैत्रीण म्हणते तिला मी समजावते,

“काका जाऊन आता दहा वर्ष झाली. ” पण मनात खोल कुठेतरी वेळेवर घरी पोचले पाहिजे हे भय तिला असतं.

तिन्हीसांजेच्या वेळी पक्षी सुद्धा आकाशात घिरट्या घालतात; घरी जाण्याचा रस्ता सापडत नाही म्हणून बेचैन झालेले असतात. रात्र येणार आणि आता हा अंधार अधिक वाढेल, या भीतीने वेड्यावाकड्या घिरट्या घालत आकाशात फिरत घर शोधत असतात. माणसाची पाऊलं पण संध्याकाळच्या वेळी अशीच घराकडे वळतात.

थंडीचे दिवस सुरू झाले, की अंधार गडद होऊ लागतो. दिवस लहान होतो आणि रात्री मोठ्या होतात. सूर्यास्त लवकर होतो आणि अंधार दाटतो. या अंधारावर मात करण्यासाठीच थंडीच्या दिवसात येणाऱ्या दिवाळी या सणात दिवे लावायची पद्धत सुरू झाली. परंपरेने दीप लावणे हे दिवाळीतल्या अंधाराला

दूर पळवण्यासाठी होतं. दिवस हळूहळू अति असुरक्षित आले आहेत. भय वाढवणारे आहेत. जंगली जनावरांच्या सोबतीने मानवातील पशूंची भीती वाटू लागली आहे. चोर दरोडेखोर, विनयभंग करणारे, गावगुंड यांच्या भीतीमुळे अंधारात भय वाटतं. विजेचा लपंडाव असतो. तम येत असतो. विजेचे दिवे आले तरीही अंधारकाळ चालूच असतो. त्यामुळे अंधार पडल्यावर असुरक्षितता वाढते. मनातील अंधार पडायच्या आत घरी जायचे हा भाव, परंपरेने आपल्या जनुकांमध्ये मुरलेला आहे. तो भाव आपल्या मनात तसाच सांभाळतो. तरीही थोड्याफार प्रमाणात अंधार दूर करण्यासाठी, या दिवाळीत दिवा लावू या!

दिवे लागले ते दिवे लागले

तमाच्या तळाशी दिवे लागले.

**

9 दिवाळी येणार

दिवाळीची कामं संपतच नाहीत. सतत काहीतरी चालू राहते. त्यात माझा स्वभाव पण अधीर उतावळा आहे. काम पूर्ण झाल्याशिवाय मन शांत होत नाही.

मासिकांमधल्या खरेदीतंत्राच्या लेखांमध्ये तशी खरंच चांगली माहिती सांगितलेली असते. त्यानुसार बाकी राहिलेल्या कामांची यादी करते. बाजारात जायचे तर कुठे काय स्वस्त आहे त्याची यादी करून लेखी आराखडा तयार करते. सर्व कामं एकाच वेळी होतात. व. पु. काळे नावाचे प्रसिद्ध लेखक असे म्हणतात,

क्षण एक भाळण्याचा

बाकी जन्म सांभाळण्याचा.

त्यामुळे आपण जेव्हा बाहेर जातो त्यावेळी आपले भारी कपडे भारी मोबाईल भारी दागिने शक्यतो टाळावे. यामुळे आपल्याला ते सांभाळण्यात वेळ घालवावा लागत नाही.

हल्लीच्या दिवसात दिवाळी भेटकार्ड फारशी कुणी पाठवत नाही, त्यामुळे भेट कार्ड पद्धत मागे पडली आहे. त्यामुळे शुभेच्छा द्यायच्या असल्या तर फोनवर द्याव्यात.

फटाक्यांचा मोह साफ टाळावा. घातक केमिकलमुळे सर्दी-खोकला आणि श्वसनाचे विकार होऊ शकतात. त्यापेक्षा फटाके या वर्षी नको.

आकाशकंदील, रांगोळी, लाह्या-बत्तासे, तुटफुट कामे, किराणा, औषध यादी करून झाली? खरेदी करायला जाताना एक लक्षात ठेवा, सकाळी दुपारी दुकानांमध्ये गर्दी कमी असते. त्यामुळे तुम्हाला गर्दीचा त्रास होत नाही. अवेळी रंग कळत नाहीत. बाहेर जाताना भरपूर नाश्ता करून जावे. दुपारच्या वेळी खरेदी करावी. मध्ये भूक लागल्यास खाण्यासाठी खाकरा किंवा बिस्किट जवळ ठेवावे. त्यामुळे भूक लागली तरी बाहेर खायची वेळ येत नाही. अर्थात इच्छा असलेल्यांनी आवडत असेल ते बाहेर जाऊन घ्यायलासुद्धा हरकत नाही.

बाहेरून खरेदी करताना कांदे बटाटे, कडधान्य साठवून ठेऊ शकता. पण बटाट्यांना मोड येतात आणि ते खराब होतात हे लक्षात ठेवावं. कडधान्ये साठवून ठेवू शकता. खरेदी करताना आवश्यक तेवढीच खरेदी करावी.

आपण खरेदी केली तर अर्थव्यवस्था चालेल हे खरं असलं, तरी आपली सुरक्षितता महत्त्वाची आहे.

खरेदी म्हणजे काही मोठी व्यूह रचना नसते, पण नीट योजना केली आणि नकाशा आखला तर एखादं काम माधारी राहत नाही.

प्रवास आणि वारंवार गर्दीच्या ठिकाणी जायची वेळ येत नाही. जवळच कोणी ओळखीचे परिचित अथवा नातेवाईक असेल तरीही हल्लीच्या या दिवसांत कोणाकडेही जाऊ नये. पाहुणचाराची अपेक्षा तर अजिबातच करू नये. कोरोनाची साथ गेलेली नाही. हा काही दिवसांचा ब्रेक आपल्याला मिळालेला आहे. दिवाळी हा सण आनंदाचा आहे त्याबाबतीत प्रश्नच नाही आणि वर्षातून एकदाच येणाऱ्या या दिवाळीला लक्ष्मी येते आणि आनंद मिळतो. म्हणून आपण घर सजावट, गोडधोड करणे, फराळ बनवणे, आनंदाची कामे करतो. मात्र अति श्रम करू नये. कारण गृहिणीच आजारी पडली गृह ठप्प होऊ शकते.

अतिश्रम करण्यापेक्षा कामाच्या वेळी अथवा काम झाल्यावर आता विसाव्याचे क्षण असं म्हणून काही काळ विश्रांती घ्यावी.

शेजारणीने सरी घातली म्हणून आपण दोरी घालू नये. तिने खरेदी केली तिने अमुक-अमुक पदार्थ केले म्हणून आपणही केले पाहिजे असं काही नाही. प्रत्येकाची परिस्थिती वेगळी असते;

प्रत्येकाची मनस्थिती वेगळी असते आणि खाण्यापिण्याच्या आवडीसुद्धा वेगळ्या असतात.

आपली तुलना इतरांशी करून दुःखी होऊ नये. कोरोना महामारीमुळे आणि ह्या संसर्गजन्य साथीमुळे घराबाहेर पडता येत नाही याची खंत करू नये. पूर्वीच्या काळी तर स्त्रियांना घराबाहेर पडण्याची सुद्धा मुभा नव्हती. आता त्या मानाने आपण बऱ्याच फिरतो, बाहेर जातो. हो आणि साथ संपल्यावर परत आनंदाचे दिवस येतील. परत फिरता येईल. बाहेर जाता येईल. मजा करता येईल.

दिवाळी हा निखळ आनंदाचा सण आहे. उत्सव नात्यांचा तर आहे. दिवाळी या सणाचं व्यापारीकरण व्यापारी लोकांनी केलं. त्यामुळे दिवाळी म्हणजे फक्त खरेदी असं वाटतं. नवे काही खरेदी करणे हा मूळ आनंदात भर टाकण्यासाठी जोडलेला एक अतिरिक्त प्रकार आहे. मूळ आनंद हा घर, कुटुंब, मूलबाळ यांच्यासोबत एकत्र येऊन चेष्टा-मस्करीचा आनंद घेणे हा आहे. पूजा भेटीगाठी ह्याच्यात वेळ घालवण्याचा सण आहे. आनंदाचा दीप उत्सव आहे. काही कारणाने खरेदी करू शकला नाहीत तरी त्याचं वाईट वाटून घेऊ नये. कोरोनाचं सावट या सणावर आहे. दिवाळीला आपण देवाकडे खूप प्रार्थना करू या की कोरोनावर औषध लवकर येऊ दे.

हा कोरोना पार जगातून नष्ट होऊ दे. ही आशा ठेवून खूप खूप प्रार्थना करू या. आनंदाचे दिवस नक्की येतील.

चला तर दिवाळीच्या तयारीला सुरुवात करू या.

दिवाळी येणार, आनंद सजणार, तुमच्या घरी आमच्या घरी!

10 तेव्हा कुठे जाणार

ज्येष्ठ नागरिकांना मदतीची गरज असते तेव्हा त्यांना कोण मदत करते? ह्या वृद्ध, या अशक्त लोकांचा आपल्याला काहीही उपयोग नाही म्हणून मान वळवून दूर जाणारी माणसंच जास्त असतात. जिथून फायदा मिळेल त्या फायद्याच्या ठिकाणी चिकटायची माणसाची वृत्ती असते.

आज कोरोनामुळे बाहेर जाता येत नाही. ज्येष्ठ नागरिकांना औषध-पाणी, काही कागदपत्रं, बँकेतले पैसे काढून आणण्यासाठी, बिल भरणे, इतर कामांसाठी मदत लागते. मात्र यावेळी सह अनिवासी, मित्र परिवारातील लोक, नोकर सुद्धा हात वर करून देतात. या लोकांना मला एकच म्हणावसं वाटतं, वृद्ध तुम्हीपण होणार आहात. वृद्धत्व कुणाला चुकलेलं नाही. आज तुम्हाला वाटते की तुमच्या अवतीभवती खूप लोक जमलेले आहेत जे तुम्हाला संकटात मदत करतील. पण जेव्हा तुम्ही वृद्ध व्हाल तुमच्यातील शारीरिक शक्तीचा ऱ्हास होईल, तुमच्यात धमक राहणार नाही- तुमच्याकडे पैसे राहणार नाहीत, तुमची मुलं तुमच्या पासून लांब असतील. त्यावेळी आजच्या तरुणांनो तुम्हाला पण मदतीची गरज लागेल. आजचे लोक मदत करतील हा तुमचा भ्रम

आहे. आज तुमची आहे ती परिस्थिती कायम राहिल? वेळ तुमच्यावर पण येणार आहे. वृद्ध तुम्हीपण होणार आहात. विचार करा.

“जर तुम्ही ज्येष्ठांशी असं वागलात तर उद्या तुम्ही कुठे जाणार? कोणीतरी बळीचा बकरा शोधून त्यांच्याकडून काम करून घेऊ, असं तुम्हाला आज वाटतं. बरं, पण तुम्ही जर कोणाला मदत केली नाही तर वैश्विक ऊर्जेच्या नियमानुसार कायनात मध्ये असं कोणीच नसेल ते तुम्हाला मदत करेल.”

थोडक्यात काय, ज्या व्यक्तींना मदतीची गरज आहे त्यांना मदत करा. करुणा दाखवा. कोरोना महामारीमुळे आज अशी वेळ आली आहे की पैसा असूनही मनुष्यबळ नाही. कुटुंब, माणसं जवळ नाहीत. बोलायला कोणी नाही. मदतीला कोणी नाही. नोकर-चाकर मिळू शकत नाहीत. अशा वेळी कोणाचा तरी मदतीचा हात मिळाला तर बरं असं वृद्धांना वाटतं.

पण असं असताना जर तुम्ही हात मागे घ्याल तर तुमच्याही वेळी कुणी उभा राहणार नाही. विश्वाचं गणित असतं तुम्ही जे करता तेच तुमच्याकडे परतून येतं. आज तुम्ही ज्येष्ठांना मदत कराल तर उद्या ही वेळ तुमच्यावर पण येईल. कोरोना काळात ज्येष्ठ नागरिक आणि ज्यांना कोमॉर्बिडीटी आहे ते बाहेर पडू शकत नाहीत. ते

घरात बसून देवपूजा करू शकतात, प्रार्थना करू शकतात. पण घराबाहेर अतिशय आवश्यक असेल तर जातात. कोरोना काळात ज्येष्ठ नागरिक आणि ज्यांना कोणी नाही, आजार आहेत ते बाहेर पडू शकत नाहीत.

ते घरात बसून देवपूजा करू शकतात प्रार्थना करू शकतात, पण घराबाहेर अतिशय आवश्यक असेल तेव्हाच ते पडू शकतात. अशा वेळी त्यांना मदत करा.

पिवळ्या बहावाची सुंदर सुंदर झाडं एक त्यांचा पिवळाधम्मक असा मुकुट, खाली झुंबरासारखी हलत लोंबणारी पिवळी फुलांची लटकन घेऊन, त्या फांदीवर त्या झाडाला घोस लटकलेले असतात. पिवळ्या बहाव्याच्या वृक्ष रंगानी मात्र मनात आनंद निर्माण करतो. नाही असं नाही. या बहाव्याच्या फुलांना सुंदर रंग असतो. सृजनाच्या पिवळ्या रंगाचे सोनेरी रूप असते. मात्र जास्त फुलांना वास नसतो आणि ही झाडं सहज जगतच नाहीत. काही संबंध, काही नातेसंबंध असे असतात. कितीही प्रयत्न केला तरी नाती जुळत नाहीत. फायदा बघून मैत्री होते.

शब्द म्हणजे पोकळ वारा
इकडून तिकडे जाणारा
मनाला न देई निवारा
दुःखांना देतो हा थारा //

समुद्रातल्या किरकोळ काड्या
आश्वासन आणि सूचना कोरड्या
काहीच नाही उपयोगी वेड्या
मन जेव्हा होतं दुःखी आवेगी गड्या
अशावेळी परमेश्वर म्हणजे उंच खडक
वाट दाखवणारा दीपस्तंभ तडक
परमेश्वराचे चिंतन दुःखात देते सबक
वाट दाखवते आपल्याला ही नवी सडक
परमेश्वराचा हात धरा
अध्यात्माची वाट धरा
इतरांना मदत करा
जाणून घ्या परोपकारा//
तू सुध्दा तर वृद्ध होणार,
तेव्हा तू कुठे जाणार?

11 पुस्तक ऐकलं पुस्तक वाचलं

ऑडिओ बुक्समध्ये मी काही पुस्तके ऐकली आणि त्या विषयावर मी माझ्या मैत्रीणीशी चर्चा करत होते.

“वाचनालये बंद आहेत लॉक डाऊनमुळे, तू पुस्तक वाचलं कुठे? तू पुस्तक ऐकलंस? वाचलं नाही? ऐकणे म्हणजे वाचन नाही. ” मैत्रीण म्हणाली.

सगळ्या जणांकडून आपण साधारणपणे पुस्तक वाचणे अपेक्षितो. आपली पूर्वीपासून धारणा आहे पुस्तक म्हणजे कागदी वही! ईबुक्सने संगणक-मोबाईल फोनवर ही पुस्तके संक्षिप्त स्वरूपात (compressed) आणली.

वाचन ई बुक आपण ऐकत आलो, मात्र पुस्तक ऐकलं हा प्रकार गेल्या दहा वर्षांपासून जरा जास्त ऐकायला मिळतो आहे. ऑडिओ बुक्स- कान गोष्टी ही संकल्पना आपल्या समाजात साधारण दहा-बारा वर्षांपूर्वी आली. त्यानंतर लॉकडाऊनमध्ये सोयीस्कर आहे, सहजपणे ऐकता येते, असा बऱ्याच प्रकारे ऑडिओ बुकचा प्रसार झाला. वेबसाईटच्या माध्यमातून अनेक संस्था नेटद्वारे ऑडिओ बुक्स बाजारात आणत आहेत. स्टोरीटेल, गुगल इत्यादी कंपनीच्या ऑडिओ बुक्समधून आपल्याला पुस्तक

ऐकता (वाचता) येते. पुस्तक ऐकणे आणि पुस्तक वाचण्यातील श्रेष्ठ कोण? असा वाद बराच असू शकतो. कारण पारंपरिकरीत्या आपल्याला पुस्तक हातात घेऊन वाचायची सवय असते.

मात्र पुस्तक वाचन आणि पुस्तक ऐकणे या दोन्ही मार्गांनी एका गंतव्य स्थानावर म्हणजे आपल्या डेस्टिनेशन वर, वाचनात पोहचायचे असते. हे दोन वाचनाचे वेगवेगळे मार्ग आहेत. जो मार्ग ज्याला सुलभ वाटतो त्या मार्गांनी ती व्यक्ती जाऊ शकते. पुस्तक वाचण्याचे हे दोन्ही मार्ग आपापल्या निवडी/सवडी/आवडीनुसार माणूस वापरू शकतो. वाचक वापरू शकतो. हल्ली मोबाईल फोनचे प्रस्थ वाढल्यापासून कानाला हेडफोन लावून बरेच जण प्रवासात गाडीत गाणी वगैरे ऐकत असतात. व्हिडिओ बघत असतात. चित्रपट बघत असतात. त्यामुळे प्रवासात पूर्वीसारखी हातात पुस्तक घेऊन वाचत बसणारी माणसं फार कमी बघायला मिळतात. जो तो मोबाईल मध्ये डोकं घालून बसलेला असतो. मोबाईल मध्ये डोकं घालून न बसता आपण पुस्तक वाचू (ऐकू)सुद्धा शकतो. म्हणजे थोडक्यात काय ऐकू शकतो.

ऑडिओ बुक या नवीन संकल्पनेनुसार कलाकार कथनकार कुणीतरी आपल्याला त्या कथा वाचून दाखवत असतो/सांगत असतो. पुस्तकाच्या पानावर नजर फिरवताना नजर एका जागी

रोखणे आवश्यक असते. त्या व्यक्त विचारावर थोडा विचार करणं आवश्यक असतं आणि पुस्तक समोर ठेवणे, हातात धरणे, एका जागी बसणे करावे लागते. निजून हातात धरून देखील वाचत राहणे अवघड होते. जर वय, वेळ, शक्ती नसेल तर अपेक्षित ते करणे अशक्य असते.

जर हे शक्य नसेल तर ऑडिओ पुस्तक पर्याय आहे. वाचका तू पुस्तक ऐकू शकतोस! ऑडिओ बुक ऐकलं तरी आपण ते पुस्तक वाचलं असंच म्हटलं जातं. फक्त आपल्या सोयीनुसार आपण वाचला ऐवजी ऐकला हा पर्याय निवडत असतो. वेळ नाही म्हणून पुस्तक वाचण्याच्या निर्मळ आनंदापासून वंचित राहू नये; म्हणून आधुनिक काळानुसार आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाने केलेली ही सोय आहे. पुस्तक वाचन अधिक चांगले की पुस्तक ऐकणे अधिक चांगले किंवा काय? हे असे दोन्ही पर्याय आणि तुलना नाहीच आहे. पुस्तक वाचन चांगलं किंवा ऐकणं चांगलं याबद्दल बरंच संशोधन होणार आहे, अजून चालू आहे.

लिखाण कानावर पडलं की

“इकडून तिकडून गेला वारा”

किंवा “नळी फुंकली सोनारे इकडून तिकडून गेले वारे” असे म्हणून माणूस कानावर पडलेले सोडून देतो, असा एक समज

देखील आपल्या समाजात आहे. हातात पुस्तक घेऊन बसलं की माणूस फार अभ्यासू आहे असं देखील वाटतं. पण माणसाचं मन आहे ते पुस्तक समोर ठेवून वाचताना सुद्धा भटकू शकते किंवा ऑडिओ ऐकताना भटकत अन्य गोष्टीत सुद्धा जाऊ शकते.

ई-बुक्सची क्रांती आली तेव्हा असं म्हटलं जाऊ लागलं, की अरे बापरे आता पुस्तकं आत्महत्या करतील! किंवा पुस्तकाची पाने वाळवी लागून पडली आहेत. वाचनालये ओस पडतील ही भीती आहे. पण तसे काही झाले नाही. कारण वाचनाचा आनंद घेणारे लोक पुस्तकांचा देखील आनंद घेत होते. फक्त आपल्या आपल्या वेळेच्या आणि शारीरिक मर्यादांनुसार वाचण्याचा पर्याय निवडत होते.

ई-बुक्सनी देखील हार्ड कॉपी पुस्तकांना पूरक असंच काम केलं. फिजिकल फॉर्ममध्ये पुस्तक आणि डिजिटल फॉर्ममध्ये ही पुस्तकं दोन्ही सारखंच आहे. ह्या दोन वाचन साधनांच्या जोडीला ऑडिओ बुक्स आली आहेत. ई पुस्तकांच्या वाचनाबद्दल म्हणजे ऑडिओबुक ऐकल्याचा बदल क्रांती करेल. वाचक वाढतील.

ऑडिओ बुक्सच्या बाबतीत असं म्हटलं जातं की ऑडिओ बुक्स महाग असतात. ऑडिओ बुक्स महाग असण्याचं कारण देखील तसंच आहे. कारण की व्हाईस टेप करणं किंवा

आवाज नोंदवणं यासाठी स्टुडिओत आपला वेळ द्यावा लागतो. स्टुडिओतील वेगवेगळी उपकरणं वापरावी लागतात. ऑडिओ बुकसाठी, पुस्तक वाचणारे कलाकार वेगळे व्हाईस कल्चर, आवाजावर विविध प्रकारचे विशेष संस्कार केलेले कलाकार लागत असतात. साऊंड इंजिनिअर अथवा टेप झालेल्या आवाजावर परत तांत्रिक संस्कार करणाऱ्या साऊंड इंजिनिअरची देखील मदत लागते. कलाकार बोलताना मागे येणारी खरखर काढून टाकणे, आवाज वेगळा आला, पंख्याचा येणारा, अन्य एक प्रकारे मधूनच येणारे कर्कश आवाज हे काढून टाकायच्या बाबतीत साऊंड इंजिनिअर मदत करतो. या सर्व उपकरणांची किंमत खूप जास्त असते. उगीचच वाचायचं म्हणून वाचलं आणि ते इतरांना ऐकवलं असं नसतं. ऑडिओ बुक्स प्रस्तुत करणारा अँकर, ऑडिओ रीडर हा खास प्रशिक्षणामुळे आणि बाकीच्या सगळ्या सोयीसुविधांमुळे वाचनावर एवढे वेगळे प्रभावी संस्कार करू शकतो. त्यामुळे ह्या सगळ्याचा खर्च भरपूर असतो. स्टुडिओ, टेप, कलाकार यांचा खर्च भरपूर असल्यामुळे ऑडिओ बुक्स महाग असतात.

वलयांकित रीतीने ऑडिओ बुक्सची कीर्ती वाढत असल्यामुळे आणि ऑडिओ बुक्स प्रस्तुत करणाऱ्यांच्या खास आवाजाने, अभिनेते असलेल्या कलाकारांमुळे ऑडिओ बुक्स

महाग होत चालली आहेत. सफाईदारपणे चांगलं आणि सहजपणे बोलल्यासारखं किंवा फार प्रेमाने व्यक्तिगत एकास एक(वन टू वन) अशाप्रकारे आपण कथा सांगतोय असा भाव निर्माण करण्यासाठी खास प्रशिक्षण दिलं जातं. लोकांच्या मनावर आपले म्हणणे ठसवण्यावर भर असतो. आणि लोकांवर ही गोष्ट बिंबवण्यात ऑडिओ बुक प्रस्तुत करणारे कलाकार हुशार असतात, कुशल असतात. ह्या कौशल्याला पण बरीच मेहनत त्यांनी घेतलेली असते. त्यामुळे ऑडिओ बुक्स महाग असले तरीही ऑडिओ बुकचा आनंद देखील वेगळा असतो. हिंदी चित्रपटातल्यासारखं हातात पुस्तक घेऊन रिकाम्या लोकलमध्ये माणूस वाचतोय हे स्वप्नवत वाटतं. त्यामुळे गर्दीच्या वेळी कानात व मोबाईलच्या दोन हेड/इअरफोन लावून आपण पुस्तक ऐकू शकतो ही एक मोठी क्रांतीच म्हणायला पाहिजे.

दहा वर्षांपूर्वी प्रत्यक्ष पुस्तकापासून ईबुककडे वळले तेव्हा तो बदल समाजात नवीन होता. आता हे ऑडिओ बुक त्याबद्दल देखील नवलाई समाजात आहे. काही दिवसांनी त्याचीही सवय होऊन जाईल.

एखादे तरी ऑडिओ बुक ऐका. कानाने पुस्तक वाचून/ऐकून बघा. ई-साहित्य प्रतिष्ठान नावाची एक वेबसाईट

आहे. त्याच्यावर ऑडिओ बुक्स देखील मोफत मिळतात. एखादे ट्राय करून बघायला काय हरकत आहे. माझे स्वतःचे ऑडिओबुक ईसाहित्य प्रतिष्ठानच्या वेबसाईटवर आहे. ऐकून बघा कसं वाटतं, ते बघा आणि मग ठरवा.

वाचाल तर वाचाल, तसं ऐकाल तर पुढे जाल!

12 बाजरी की बासरी:

बाजरी की बासरी? तुम्हाला वाटेल काय हा विचित्र प्रश्न? आणि काय हे शीर्षक? या लेखाला दिलेल्या 'बाजरी का बासरी' या शीर्षकाला अर्थ आहे. "बाजरी आणि बासरी, काही संबंध तरी असतो का? ज्वारी की बाजरी? गहू की बाजरी? असे काही प्रश्न असले तर गोष्ट वेगळी! पण हा काय प्रश्न झाला?" असं म्हणून तुम्ही माझ्या या शीर्षकाला आपले नाक मुरडू शकता. हरकत नाही, मी स्पष्ट करणार आहे. तर पुढे सांगते.

मी हे शीर्षक का काढले आहे? आमच्या घरात बन्सी नावाचा विद्यार्थी छोटीशी खोली होती त्या खोलीत भाड्याने राहायला होता. तिथे राहत असताना त्याला नोकरी लागली. त्याने लग्न केले. विद्यार्थी म्हणून राहत होता. "घेऊन येतो बायकोला, नवी खोली मिळाली की सोडून जाईन. " या व्यक्तीचं नाव बन्सी होतं. पण त्याची बायको, चित्रा पूर्णपणे अडाणी होती. काही लिहितावाचता सुद्धा येत नव्हतं. स्वयंपाक करणं म्हणजे फार मोठं काहीतरी असं तिला वाटायचं. तिला गॅस काय, स्टोव्ह पण माहित नव्हता. दगडी चुलीवर काटक्या जाळून, दगड रचून चुलीवर स्वयंपाक करी. याची सवय असल्यामुळे तिला स्टोव्ह म्हणजे काय, तो कसा पेटवायचा वगैरे माहिती नव्हती. पण रमली.

सारं किरकोळ होतं. चित्रा अडाणी होती. आम्ही तिला चित्राताई म्हणू लागलो. बोलता बोलता या चित्राताई मला म्हणाल्या की “या खाटेवर निजले की मला असं वाटतं की मी वनराणी आहे. मी देवराणी आहे. आणि या अमराईमध्ये वावरते आहे. ” घराबाहेर अंगणात खाटेवर त्या आरामात पहुडलेल्या असायच्या. छोटीशी खोली होती तरी जे आहे त्याचा त्या खूप आनंद घेत असायच्या. त्यांचे जेवण म्हणजे फक्त बाजरीची भाकरी आणि बेसन! त्यांना बाकी काहीच माहित नव्हतं. त्यांना आमच्या आईने प्रशिक्षण दिलं. स्वयंपाकघरातील संसार यासाठी त्यांना पूर्णपणे तयार केलं. नवऱ्याचं नाव बन्सी होतं पण बन्सी म्हणजे बासरी हे त्यांना माहित नव्हतं. त्यांच्याशी गप्पांत “बन्सी म्हणजे कृष्ण वाजवितो ती बासरी” हे त्यांना सांगितल्यावर त्यांना नवलच वाटलं. काळ पुढे सरकला. आईने हळूहळू चित्राताईंना संसारात तरबेज, व्यवहारासाठी तयार केले.

“श्रीकृष्ण वाजवतो ती बासरी वाजवणे ही कला असते” आई म्हणे. त्यानंतर चित्राला मुलगी झाली.

आई म्हणाली की “मुलीला त्यांनी बासरी वाजवायला शिकवावी” मग बन्सीकाका, चित्राताई कोणत्याही कलेवर, बासरीवर चर्चा करू लागले.

या जीवनात फक्त बाजरीबद्दलचे महत्व शिकवले जाते. आई कधी कधी म्हणायची, “बासरी शिक. ” त्यावर त्या चित्राताईंनी सांगितलं “बाजरी महत्वाची आहे. ”

दिवस जात होते.

आई समजावी, “बाजरीची भूक संपली की बासरीची ओढ लागते. बासरीची ओढ सुद्धा बाजरीची भूक मिटवू शकत नाही. ”

“भाकरी आणि बासरी दोन्ही जीवनात आवश्यक असते” दादा.

नोकरी (बाजरी), पोट भरण्यासाठी केलं जाणारं काम अथवा पोटापाण्याची सोय नोकरीनिमित्त होत असते. आणि बासरी म्हणजे जीवनाला आधार देणारा छंद, करमणूक, फावल्या वेळातला सुयोग्य टाईमपास होय.

बाजरी आणि बासरीची ओढ पूर्ण वेगळी असते. बाजरी महत्वाची की बासरी महत्वाची हे त्या वेळच्या प्रसंगावर, त्या त्या काळानुसार, त्या त्या व्यक्तीवर, अवलंबून राहते.

बाजरी की बासरी, तुम्हीच ठरवा.

13 कुटुंब कबिला,

प्रत्येक व्यक्तीला एक मोठं कुटुंब असतं, एक लहान कुटुंब असतं. हल्लीच्या दिवसांत नवरा बायको आणि दोन मुलं एवढंच कुटुंब मानलं जातं. त्यात पण एखाद्या मुलाशी पटत नसेल तर आपण नवरा-बायको आणि त्यातला एक मुलगा, तेवढ्यांना कुटुंब समजायची पद्धत आहे. हे लहान कुटुंब मोठ्या कुटुंबाचा भाग आहे. मात्र कुटुंब म्हणजे ही जवळची तीनचार माणसं नाही. या माणसांव्यतिरिक्त, घरात सोबत नाहीत ती पण आजूबाजूची सर्व माणसं, अन्य नातेवाईक आणि अतिशय जवळचे मित्र यांनी कुटुंब बनते. हल्ली काय नातेवाईकांना वगळून मित्रांचा गोतावळा गोळा करून त्यांना जवळचे मानण्याची पद्धत असते. मित्र जवळचे असतात या बाबतीत दुमत नाही. पण सर्वच नाही. काही बाहेरचे स्वार्थी कोणी तरी आहेत. त्यांच्याबद्दल बोलते. आणि असे सगळ्यात असतात.

मैं कहता हूँ आखों देखी

तुम कहते हो कागज की लिखी! लिहिलेल्यात, वाचण्यात आणि प्रत्यक्ष अनुभवण्याच्या कृतीत जसा फरक असतो तसा

ज्याचा त्याचा आपल्या नातेवाईक आणि मित्रांसोबतच्या अनुभवांमध्ये देखील फरक असतो.

मित्रपरिवार गोतावळ्यात कुटुंब कबिला असतो. कबिला शब्द समूहासाठी वापरतात. सोयरा हा शब्द वापरला जातो तो सोय करतात ते सोयरे असा; पण एक नातेवाईकांबद्दल अथवा सोयऱ्यांबद्दल समज असतो.

स्वतःचं घर हे आपलं आवडतं ठिकाण असतंच पण या घरांमध्ये एक बाक दोन खुर्च्या (निदान, किमान) येणाऱ्या नातेवाईकांना देण्यासाठी असाव्या.

फार पूर्वीच्या काळी एक पलंग त्या सोयऱ्यासाठी पाहुण्यासाठी असायचा. घरं लहान असायची किंवा अजूनही लहान असतात- की मन लहान होतंय समजत नाही- पण हल्लीच्या घरांना पाहुण्यांची खोली नसते. पूर्वी खाट टाकली जात असे. हल्लीच्या घरांना पाहुण्यांसाठी टाकली जाणारी खाट सुद्धा नसते. एक बाक दोन खुर्च्या तेवढी सुद्धा सोय पाहुण्यांची करण्याएवढी दानत कित्येक घरी आता उरलेली नाही.

पाहुणे आल्यावर त्यांची मुलं दंगा करतात, आमचे सोफे खराब होतात, आमचं फर्निचर खराब होतं; असं म्हणणारी लोकं

मी बघितली आहेत. एक नातेवाईक असं सांगतात की “पाहुणे आले की आमच्या घरी टाकायला एवढ्या गाद्या नाही”

“घर लहान आहे त्यामुळे तुम्ही एका वेळी थोडी थोडी लोकं या”

पाहुणा येईल, बसू, जेवू, निजू शकत नाही असं नाही.

“आमच्या घरी भांडी नाहीयेत. मोठी गर्दी, एवढा मोठा स्वयंपाक करायला नको” असंही म्हणणारे काही जण पाहिले. खरं तर मोठ्या कढईत घालून खिचडी शिजवून खायला घालायला सुद्धा काही हरकत नाही, पण हा ज्याचा त्याचा प्रश्न असतो.

या सर्व पाहुण्यांना असं दूर ठेवण्याचं कारण भूतकाळातच असतं. या व्यक्तींच्या आपल्या वागणुकीत असतं. पूर्वी असे काहीतरी अनुभव आलेले असतात किंवा घेतले गेलेले असतात की पाहुण्यांनी आपल्यापासून दूर राहावं अशी एक भावना निर्माण होते. जेवायला आलेली माणसं, कधीकधी जेवणाला नावं ठेवत जातात. कधी कधी घरच्या परिस्थितीला नावं ठेवतात. घर घाण होतं, जेवणाला चव नव्हती, भांडी स्वच्छ नव्हती. टॉयलेट अस्वच्छ होतं. अशी कारणं सांगत बदनामी करत असतात. त्यामुळे पुढच्या वेळी स्वागत मिळत नाही.

त्यामुळे मी 5 युक्तींच्या गोष्टी सांगणार आहे.

1 पाहुणे म्हणून जातो, तेव्हा कामात थोडी तरी मदत करावी.

2 समोरच्या व्यक्तीची स्तुती करा.

3 कोणाकडेही जाताना रिकाम्या हाताने जाऊ नये. थोडी फळं, पाव-बिस्कीट-बटर, परवडत असेल तर मिठाई अथवा घरी बनवलेला एखादा पदार्थ सोबत घेऊन जावा. जेणेकरून नाश्ता केला जाईल.

4 ज्याच्याकडे आपण जातो आहोत तिथे थोडीतरी मदत करावी. दोन पोळ्या लाटाव्या. जेवणाची ताटं त्या प्लेट्स तयारी घ्यावी. भांडी घासायला मदत हवी असल्यास ती करावी.

5 मिळणाऱ्या अन्नाबद्दल कृतज्ञ राहावं.

मिळालेल्या सेवेबद्दल धन्यवाद व्यक्त करावे. खूप आनंद वाटला असं म्हटलं जावं. जेवणातील पदार्थांची स्तुती करावी.

आपल्याला स्वतःला पाहुणे आल्यावर दमणूक होते याची जाणीव असल्यामुळे आपण जेव्हा कोणाकडे तरी पाहुणे म्हणून जातो तेव्हा आपण सुद्धा मदत करावी. नाती दोन्ही हातांनी वाजणारी टाळी आहे. त्यामुळे आनंदाची देवघेव होण्यासाठी भांडण करू नये. काहीजण दुसऱ्याकडे जातात जेवतात आणि तिसऱ्याचं कौतुक करतात. असं करू नये. स्वतःचे मोठेपण सांगण्यासाठी दुसऱ्याच्या घरी जाऊ नये. त्या व्यक्ती आणि त्यांचे

कौतुक करावे. नातेसंबंध हे दोन्ही बाजूंनी असतात आणि ती आनंदाचीच देवघेव ठरावी.

“लग्नात भाड्याने पैसे देऊन नाचायला खायला-प्यायला आणि मिरवायला नातेवाईक मिळतील” अशी पण सोय काही संस्थांकडे आहे. या इव्हेंट मॅनेजमेंट तर्फे मृत्यूनंतर रडायला देखील माणसे मिळतात.

पण ही वेळ समाजावर का आली? ती तशी वेळ सुद्धा न येता आपणच आपलं एक अशा प्रकारच्या सोयऱ्यांचं वर्तुळ बनवावं. असा कुटुंबकबिला ठेवावा की चार माणसं जमतील. हल्ली कोरोनाच्या काळामुळे कोणी कोणाकडे जात नाही. कोणी कोणाला मदत करत नाही. भीती आणि संसर्गाच्या, अती भीतीमुळे आनंदाच्या वेळी पण कोणी येत नाही आणि संकटाच्या वेळी पण कोणी येत नाही.

सध्याची ही परिस्थिती बदलेल त्यानंतर तरी आपण आपला आपला कुटुंब कबिला जमवायचा प्रयत्न करू या.

पूर्वीच्या काळी प्रत्येकाला स्वतंत्र घर नसायचं. कामानिमित्त कुठेतरी भाड्याने तात्पुरतं काही खोपटं भाड्याने घेऊन राहणारी माणसेदेखील, वर्षात 2 महिने मुलांना सुट्टी लागल्यावर आपल्या गावच्या घरी कुटुंबकबिला जमवायची.

या वार्षिक संमेलनात घर लहान पडते असे पण वाटत असे. खूप मजा करायची. गोष्टी ऐकायच्या, गच्चीत झोपायचे. मुलं शेजाऱ्यांकडे कोणाकडे तरी निजायला जायची पण सुट्टीचा आनंद या कुटुंबकबिल्यासह मिळत असे. घरात कुटुंब वाढलं, मुलांची लग्न झाली, सुनांनी घर तोडले की तिथेच कुठेतरी वर खोली बांधा बाजूला खोली बांधून, सोय करून दिवस काढले जात. हल्लीच्या मुलांना आई-बाबांच्या शिवाय तिसरा चेहरा दिसत नसतो. त्यामुळे ते मित्र मित्र करून मित्रांवर अपरिमित प्रेम करतात. हे मित्रदेखील प्रेमळ असतात असे नाही हे कळायला फार उशीर लागतो. काही चांगले पण असतात. नाही असं नाही. प्रत्येकाचे स्वतंत्र अनुभव आहेत. पण कुटुंबामध्ये पुतणे, भाचे, मामेभाऊ, नातेवाईक यांचे अंतिम ध्येय फक्त कुटुंब समृद्ध आणि परिवार प्रसन्न ठेवणे असे.

दुपारच्या वेळेच्या टीव्ही सिरीयल मधल्या बायकांची आणि पुरुषांची दुःखं त्याकाळी घरच्या लोकांना हैराण करायची नाही. बाकीच्यांना खूप करणे, त्यांची सोय आपल्याला कशी करायची हा विचार असे. आपल्या एकत्र कुटुंबातील स्वास्थ्य, सगळ्यांची सोय बघणे त्यांच्यासाठीच काम करणं यातच सर्व आनंद मानला जाई. स्वतःपुरतं बघायची वेळ ही त्या काळी नव्हती. ती आता आली आहे. सर्व सुख विभक्त कुटुंबात आणि स्वतंत्र घेतलेल्या फ्लॅटमध्ये आहेत. पण कुटुंब कबिला मिळत नाही.

ही कुटुंबकबिल्याची रिकामी जागा हिंदी सिनेमातलं व खोटं
प्रेम, मालिकांमधली एकत्र कुटुंबं बघून पूर्ण केली जाते.
तो काळच निराळा होता. एक कविता वाचली होती.

आपकी तीर्थयात्रा
चले चलो चले चलो
धीमी चाल जरा और भी चलेगी धीमी
अचानक बारिश होने लगी तो खुदको तर जाने दो!
बारिश अपनी पुरानी सहेली!
अकेली सुंदर बात है
निकल पडना. निकल पडो.
यह दुनिया इतनी बडी है की
एक जगह या तीन-चार जगह रहना नहीं है काफी!
तो चलते रहो, जब तक सुरज डूब जाये
और गुम हो परछाई!
तुम्हारे चिरंतन मित्र तुम्हारा साथ छोड देंगे!
दिन अगर हो बादलो भरा! फिर कहना ही क्या?
चलते चलो!

मी तुम्हाला सांगते आहे मला पण ते नाते कुटुंब जोडून ठेवणे सोपे नाही. कुटुंबातील सर्वच नातेवाईकांना एकत्र करणं सोपं नसतं आणि सुविधाजनक तर अजिबात नसतं. वेगवेगळे कापडाचे तुकडे बनवून गोधडी बनवतो तशी ती एक नात्यांची गोधडी असते.

पण तरीही त्या कबिला असण्याचा आनंद आणि आपली संस्कृती ती आहे. आपले संस्कार टिकवण्यासाठी नातेवाईकांनी, सहमंडळी, सहवास टिकवण्यासाठी आपल्याला हा कुटुंबकबिला जपायला हवा. शेवटी वर जाताना धन-दौलत घर-दार काहीच नसते. सोबत स्मरण येते. गप्पा, कुटुंबाने एकत्र कुठेतरी एखाद्या देवदर्शनाला जाणं हा आनंदाचा ठेवा, खुशी देऊन जात असतो.

कुटुंब जपून ठेवा.

अमित सुखाचा तोच आहे ठेवा.

14 बाळंत की अंत?

फक्त स्त्रियांसाठी:

फार पूर्वी एक म्हटले जायचे,

“झाला तर बाळ नाहीतर काळ” किंवा “बाळ आणि अंत” या दोन्हीपैकी एकच बाईला मिळते.

बाळंतपण सोपं नव्हतं म्हणजे आताही नाही. पूर्वीच्या काळच्या या म्हणीचा अर्थ असा की प्रसूतीत एक तर बाईचं बाळ जन्माला येतं किंवा तिचा अंत होतो! फार पूर्वीच्या काळी बाळंतपण म्हणजे इतका भयानक प्रकार असायचा आणि बाळंतिणीची खोली हा प्रकार अंधारात होता. बाळंतिणीच्या खोलीत प्रसूतीवेदना सुरू झाल्यावर बाई वेदनेने तळमळत असे. तळमळत असायची, पण वेदनाशमक औषधोपचार नसत. बाळंतपणाच्या वेदना सोसल्याशिवाय स्वर्गात जागा मिळत नाही असं सांगून त्या बाईला ओरडतानाच गप्प केले जायचे. सर्वप्रथम या वेदना कमी होण्यासाठी औषध किंवा भूल देणं किंवा काही अन्य उपचार करणं हे इंग्लंडच्या एका अति उच्च घराण्यातील स्त्रीला बाळंतपणाच्या वेदना सुसह्य होण्यासाठी वापरलं गेलं.

त्यानंतर मग बाळंतपणातील वेदना कमी करण्यासाठी काही प्रकारे औषध दिलं जाऊ लागलं.

आज हे आठवायचं कारण म्हणजे मध्यप्रदेशमधील एका खेड्यातील सुखराणी अहीरवार या स्त्रीचा अठराव्या बाळंतपणात मृत्यू झाला. तिची आठ मुलं जिवंत आहेत. अठराव्या बाळंतपणाच्या वेळी मृत मूल जन्माला आले आणि त्यानंतर रक्तस्राव होऊन ही स्त्री मरण पावली. तिचा नवरा शेतीवरील कामगार मजूर आहे. तिच्या मुलीची सविताची मुलं तिच्या आईच्या मुलांच्या बरोबरीच्या वयाची आहेत. तिच्या मुलीने स्वतः कुटुंबनियोजनाचे ऑपरेशन केलेले आहे आणि ती आईला सुद्धा वारंवार “आता तू कुटुंब नियोजनाचे ऑपरेशन कर” असे सांगत असे. मात्र आई कुटुंबनियोजनाच्या ऑपरेशनची भीती वाटते म्हणून ऑपरेशन करायला तयार नव्हती. आईला शेवटची दोन तीन मुलं तर तिला आता आपली पाळी बंद झाली असं समजून ती गप्प बसल्यावर झाली. नंतर ती चार पाच महिन्यांची गरोदर आहे हे तिला कळले आणि ती मुले जन्माला आली. त्यांच्या त्या गावातील आशा सेविका या तिला उपचार देत होत्या कारण की तिच्यात रक्ताल्पता (अनिमिया) होती. म्हणजे रक्त खूप कमी होतं. तरीही इतकी मुलं होऊ देणं हे या बाईला कळत नव्हतं? की तिच्या

नवऱ्याला कळत नव्हतं? स्वतःची मुलगी तिला ही गोष्ट समजावून सांगत असताना सुद्धा त्यांनी का केलं नव्हतं?

याबाबतीत गंमत अशी की तिच्या शेजारच्या बायका असं म्हणतात, की इतकी मुलं होण्याचं वरदान या बाईला मिळालं आहे. या अज्ञानाबद्दल काय म्हणायचं? बाळ हवं का अंत हवा? शिवाय ही मुलं खात्यापित्या घरातली सुद्धा नाहीत आणि मुलीच्या मुलांच्या बरोबर म्हणजे नातवंडांच्या वयाची मुले ही बाई सांभाळू सुद्धा शकत नव्हती. (कारण की तिची तब्येत बरोबर नव्हती तिच्या मध्ये रक्त कमी होतं) या सर्व घटनांमध्ये पतीची, पुरुषांची जबाबदारी काहीच नाही का? नवल म्हणजे मोठी मुलगी या भावंडांना सांभाळण्यासाठी काही दिवसांसाठी आईच्या मृत्यूमुळे गावी आली आहे. मात्र हा पुरुष पुढच्या आठवड्यात मुलांना सांभाळायची सोय व्हावी, म्हणून दुसरे लग्न करित आहे.

शहाजहाँची पत्नी मुमताज हिचा तेराव्या बाळंतपणात मृत्यू झाला होता. तो काळ उलटून गेला. बाळंतपणात मृत्यू हे अजूनही आपल्यासारख्या प्रगतीशील देशाला लाजिरवाणे आहे. 2020 साली पढजारी दामोह गावी हे घडले. कुटुंबनियोजनाची साधने उपलब्ध आहेत. 18 वे बाळंतपण बायकोला नाही झेपणार हे नवऱ्याला कळत नव्हतं का? हाय रिस्क होती आणि तरीही

अठराव्या बाळंतपणात एका स्त्रीचा मृत्यू व्हावा याबद्दल काय लिहिणार?

कुटुंबनियोजन शस्त्रक्रियेचा प्रचार करण्यात, दोन मुलांवर न थांबता मूल होणे चालू ठेवण्याची परवानगी देण्यात आपल्या देशाची काही चूक तर होत नाही ना?

बाळंतपणात मृत्यू पावलेल्या पत्नीच्या मृत्यूला हा पती देखील दोषी आहे. या मृत्यूच्या मुळाशी काय आहे?

अठराव्या गरोदरपणात होणाऱ्या महिलेचा मृत्यू नुसत्या आपल्या आरोग्य पद्धतीस नव्हे तर कुटुंब व्यवस्थेचा सुद्धा एक मोठा डाग आहे. अहीरवार कुटुंबातील ह्या दोन खोल्यांच्या घरी पढजारी मध्य प्रदेशातील गावी घडलेली घटना आहे.

या सुखराणी आईला 1997 साली पहिली मुलगी झाली. पुढे चार मुली झाल्यावर सहाव्या बाळंतपणात जुळे झाले. मुलीने आईला सुचवले, कुटुंबनियोजनाची शस्त्रक्रिया कर! या काळातील सुशिक्षित मुलींच्या बाबतीत हे नवीन नाही. आईच्या मुलीने सविताने स्वतः सासू-सासऱ्यांना न सांगता कुटुंब नियोजनाचे ऑपरेशन केले होते. मात्र सुखराणी करत नव्हती.

काही कारण नव्हतं, भीती वाटते, नवऱ्याने नाही म्हणून सांगितलं- मुलींनी सुद्धा आपल्या सासरी असताना न सांगता मूल

बंद, नियोजनाचे ऑपरेशन केले. तर सुखराणी तसं जाऊन करू शकत होती.

लहान बाळ जन्माला येणार, मूल हे प्रेमाचे प्रतीक असते, ही देवाची एक सुंदर भेट मिळते हे मी मान्य करते. त्या बाबतीत कोणत्याही आईने आपण सुद्धा त्या मुलाला काही सुख देऊ शकतो की नाही याचा विचार मूल जन्माला घालण्यापूर्वी करणे आवश्यक नाही का?

मुलांना रस्त्यावर किंमत नाही. मुलांना काहीतरी चांगलं जीवन हवं. मुलांना काहीतरी चांगलं आयुष्य आई-वडिलांनी द्यायला हवं, हे संस्कार सर्वांवर असायला हवे.

त्या बाईच्या नवऱ्यावर कारवाई व्हायला हवी. म्हणजे निष्काळजीपणाचा आरोप लावून केस करावी.

दुसरे उदाहरण आहे आमच्या बिल्डिंगच्या खाली एक बाई फुगे आणि खेळणी विकत आहे. या परप्रांतीय फेरीवालीला पाच मुले आहेत. त्या. बालकांच्या तोंडावर मास्क लावायची आणि पायात चपला विकत घ्यायची तिची परिस्थिती नाही. तरीही पाच मुले त्यात ती परत गरोदर आहे.

या बाबतीत या दोन बायका एकमेकींशी बोलत होत्या.

“तुझा नवरा फार प्रेम करतो वाटतं, इतकी मुलं होतात?”
प्रत्येक वडिलांनी आईने कुटुंबाने मान्य केलं तरीही पोसणे शक्य आहे का? याचाही विचार करावा आणि आईने आपल्या तब्येतीचा विचार करावा. कुटुंब नियोजन योजना राबवण्याची गरज आली आहे. कमी मुले पाहिजेत. मी नक्की काय करू? मूल हवे का? हा विचार करण्याची वेळ आली आहे. पुन्हा सर्व नियोजन योजना करण्याची! ही वेळ महिलांनी स्वतःची किंमत ओळखण्याची आणि मूल हवं असेल तरच जन्म देण्याची आहे.

आमच्या घराच्या खाली एक फेरीवाली लहान मुलांची खेळणी विकते, तिची स्वतःची बरीच मुले अतिशय कुपोषित अवस्थेत भीक मागत आहेत. स्वतःचंच पोट भरायची परिस्थिती नसताना ज्यांना आपण पायात घालायला चपला देऊ शकत नाही अशी मुली मुले जन्माला घालू नये, हे भारतातील मातांना कळेल, तो खरा तो सुदिन म्हणायचा.

तोपर्यंत बाळंतपणातील बाळाचा अंत आईचा अंत ऐकावा लागेल. कुटुंब नियोजनाच्या कार्यक्रमाची गरज आहे. स्त्रीचा देह वारंवार होणाऱ्या प्रदूषणामुळे पूर्वकाळप्रमाणे प्रसूतीस सुयोग्य उरलेला नाही.

हम दो हमारे दो!

बीबीसे करते हो प्यार
तो जादा बच्चोंसे करे इन्कार!
जो औरत कुटुंब का करती है खयाल
उसको नही चाहिये ज्यादा बच्चों का बवाल!
काहीतरी रेटा लावून, बक्षिसाचे आमिष लावून परत कुटुंब
नियोजनाचा प्रसार करायला हवा.

15 कोरोनाचा बळी

कै. नारायणराव तांबे यांचे कोरोनाने निधन झाले.

‘नीलपुष्प साहित्य मंडळ ठाणे’चा मुकुटमणी हरपला.

"ज्यांची हृदये झाडांची, त्यांनाच फक्त फुले येतात, तेच ऋतू झेलून घेतात" या कविवर्य मंगेश पाडगावकरांच्या काव्यपंक्ती खऱ्या अर्थाने ज्यांनी अर्थपूर्ण केल्या होत्या; त्यांचे कोरोनाने केलेल्या पानिपतात निधन झाले. एक रसिक, दिलदार मित्र, दुसऱ्यांना दाद देणारा- गेला आहे.

नीलपुष्प साहित्य मंडळाचे अध्यक्ष व ठाणे परिवहन मंडळाचे माजी सभापती नारायणराव तांबे यांच्या निधनाने नवोदित कवी-लेखकांचे कधीही भरून न येणारे नुकसान झाले आहे. त्यांच्या मागे पत्नी नलिनीताई व दोन कन्या आहेत.

मृत्युसमयी त्यांचे वय सत्तर वर्षांचे होते. तांबेसाहेब असे अकस्मात गेल्याने नीलपुष्प मंडळ तसेच समाजातील गोरगरीब, होतकरू, मित्रपरिवार, आप्तेष्ट यांची फार मोठी हानी झाली आहे. उंचेपुरे, भारदस्त, सतत हसरे, स्वभावाने गोड, लाघवी असे त्यांचे व्यक्तिमत्व होते. राजकारणात असून सुद्धा त्यांनी साहित्यात राजकारण कधीही आणले नाही.

दोन वर्षांपूर्वी त्यांचे "मी एक" हे आत्मचरित्र प्रसिद्ध झाले होते. तसेच मार्च 20 मध्ये त्यांची 15 साहित्यिक पुस्तके प्रसिद्ध झाली. श्वसनास त्रास होऊ लागल्याने सुमारे दहा दिवस त्यांना रुग्णालयात दाखल करण्यात आले होते.

त्यांनी सर्वांना इतका लळा लावला होता. त्यांच्या प्रेमळ स्वभावाने ते सर्वांचे लाडके झाले होते. कोणी आजारी असो, अडचणीत असो, संकटात असो, ते लगेच त्यांना मदत करीत असत. अशा स्वभावाने त्यांनी असंख्य माणसे जोडली. त्यांच्या निधनाने आमचा नीलपुष्प ग्रुप तर अत्यंत खोल अशा दुःखसागरात बुडाला आहे.

नुकतेच त्यांना त्यांच्या जन्मगावी ओतूर गावी त्यांच्या कार्याचा सत्कार करून पुरस्कृत करण्यात आले. तसेच त्यांना "ठाणे भूषण" ही पदवी देऊन पुरस्कृत करण्यात आले. असे व्यक्तिमत्व आमच्यातून कायमचे निघून गेले. "चला, आयुष्य सुगंधी बनवू या" हे ब्रीद त्यांनी अंगीकारले होते.

त्यांना श्रद्धांजली...

**

16 ज्येष्ठांना एकटं वाटतं?-

परदेशांत विज्ञान संस्थेमधल्या एका पाहणीत असे आढळून आले की एकटं वाटणं, एकाकीपणा आरोग्याला घातक आहेत. स्थूलता आणि व्यसन या दोन्हीइतके एकटेपणाने आरोग्य धोक्यात येते. एकटेपणा समाजातील आरोग्य बिघडवतो. काही उपाय करायला लागेल इतका एकटेपणा वाढलेला आहे. एक प्रकारचा आजारच आहे.

तर तुम्ही म्हणाल एकटेपणा हा आजार कसा? एकटेपणा हे दुर्दैव आहे! हो, हे मी मान्य करते! की एकटेपणा ती एक मनाची अवस्था आहे. हे सुद्धा मी मान्य करते.

तर या पाहणीनुसार तंबाखू किंवा स्थूलता या दोन गोष्टींनी जसा वाईट ठसा, प्रभाव आरोग्यावर पडतो तसा एकटेपणाने पडतो. हृदयाच्या आरोग्यावर एकटेपणामुळे चरा उमटतो.

साधारणपणे चाळीशीदरम्यानचे तरूण आणि तरूणींना एकटे वाटण्यास सुरुवात होते. एकाकीपणाचा भाव त्यांच्या मनात निर्माण होतो. पण तो दडवून वृद्धत्वाकडे झुकतो. काय होते काही जण एकटेपणाचा भाव आपल्या आतल्या आत लपवतात. तो भाव ते दाबत असतात. मात्र साठीच्या दरम्यान तो भाव परिस्थितीनुसार

प्रकृती. 60 ते 92 (ज्येष्ठ) या वयोगटातील 100 माणसांचा अभ्यास करून एकाकीपणाबद्दलचे काही निष्कर्ष काढण्याचा प्रयत्न केला. पुष्टी केली. फक्त पाहणी हा हेतू नसून त्यावर काही उपाय शोधता येईल का हा पण विचार व्हायला हवा. या पाहणीत तर साठीच्या पुढचे 92 वयापर्यंतचे निवृत्त झालेले, शारीरिक आणि मानसिक ताकद आहे अशांचे निरीक्षण केले. प्रकृतीने धड पण काही कुचंबणा होणारे, वृद्धाश्रमात जाणारे वा घरी असूनही ज्यांना कुटुंबातून प्रेम आदर मिळत नाही, वेगळेपणाने वागवलं जातं किंवा जे वेगळले जातात आणि कुटुंबात रमत नाहीत त्या ज्येष्ठाना एकाकीपणा येतो. एकाकीपणामुळे मानसिक आणि देह विकारांचा धोका होण्याची शक्यता अधिक असते.

कॅलिफोर्निया विद्यापीठाने एकाकी वाटते, अशा माणसांच्या मनाचा, परिसराचा, त्यांच्या स्वभावाचा आणि तब्येतीचा विचार केला. त्या पाहणीत असं आढळून आलं की, वय वाढणं आणि मानसिक आरोग्य यांचा संबंध असतो. वय वाढल्याने मानसिक आरोग्यावर परिणाम होतो. खाजगी कारणे, कुटुंब, कार्य, पैसे, वय, परिसर यातील कोणतेही कारण असते. एक वा अनेक कारण, आर्थिक कारण, जगण्यातील रस किंवा अन्य काही कारणामुळे एकाकीपणा येतो. सामाजिक समायोजन हवे आहे. पण हे सोपं नाही. समायोजनाचा हा अभाव, तडजोड न जमणे, वाद, अहंकार

या गोष्टी एकाकीपणाला कारणीभूत ठरतात. समायोजन शब्द मोठा वाटत असेल पण थोडक्यात म्हणजे कुटुंबात, समाजात तडजोड करायला त्रास होण्यामुळे वृद्ध एकटे पडतात. हे स्वभाव एकाकीपण येण्याला कारणीभूत होणाऱ्यातील एक मोठा घटक आहेत. आरोग्यावर ठसा एकाकीपण पाडते. साधा घटक आहे पण छळत आहे. एकाकीपणा दूर करायची पध्दती, कसे काय वागावे त्यावर अनेक पुस्तके आहेत. “अटल दुःखातून सावरताना” एकटेपणावर मात कशी करायची वगैरे वगैरे पुस्तके बघा. या पाहणीनुसार एकाकीपणाची वेगवेगळी कारणं आहेत. तर त्यात खालील कारणं येतात: जोडीदाराचा मृत्यू, भावंडांचा मृत्यू, एखादा मित्र दूर जाणे, सहवासातील अचानक बदल, निवृत्तीनंतर येणारी पोकळी एकटेपणाला जबाबदार ठरू शकते. ही थोडी कारणे आहेत; अन्य कार्य, कारण सुद्धा असू शकतात. माझ्यासाठी कोणी नाही. नाती समोरच्या वर पण अवलंबून असतात पण स्वतःला अपराधी मानलं जातं.

जीवनातून एखादा मित्र अथवा एखादी व्यक्ती, एखादं नातं, निघून जाते. नंतर आपण ती उणीव अन्य व्यक्तींच्या रूपाने भरायचा प्रयत्न करतो आणि ती भरली जात नसते. आयुष्यात रिप्लेसमेंट कधीच येत नाही. प्रत्येक व्यक्ती आणि त्याचे विचार, संस्कार

आणि मन आणि बुद्धी त्या प्रमाणे नाती बदलतात. एकच नियम सगळ्यांना लागू पडत नाही.

नाराज आणि अन्य ज्येष्ठ नागरिक त्यांची त्यांची कंपनी बनवतात. ते समूहाने एकत्र राहतात. मात्र नवीन नातं तयार झालं तरी जुनं नातं तुटलं या वेदतील खंतावण्याला दूर करू शकत नाही. रिप्लेसमेंट नाही. रिकामी पोकळी दुसऱ्या व्यक्तीच्या रूपाने भरून काढणं हे शक्य नसतं आणि सोपं देखील नसतं. जुन्या गेलेल्या व्यक्ती गुणदोषांसह, नव्या व्यक्ती पेक्षा, स्त्री पुरुषांपेक्षा निराळे असतात. जुन्या गेलेल्यांनी दिलेली पोकळी, त्याची जखम खोल राहते.

एकटेपणा वाढतो आहे.

Earth has become lonely planet

17 एकटेपणा ज्येष्ठ 2

एकाकीपणाची भावना सर्व वयात माणसाच्या मनात असते. वृद्धत्वात ती रुजते, ती वाढते.

एकटेपणा का वाटतो?

कारण वयाने विचार बदलतात. नकारत्मक होतात.

जसे : “माझ्या जगण्याला काही अर्थ राहिलेला नाही, काहीच हेतू उरलेला नाही. भविष्य काही नाही या भावनेची एकेगाई संलग्न असते. संपर्क, संलग्नता नाही. आशा नाही. मी गेलो तरी आपल्याबद्दल कोणाला काहीच वाटत नाही. आता सगळं सोडून चाललो आहे. या घटनांवरच माझा काही कंट्रोल राहिलेला नाही. हे सगळं सगळं हरवून गेलेलं आहे. आपण असं वागतो. भावना चांगला विचार करण्याची बुद्धी अशी नकारात्मकता येताना कधी कधी दूर ठेवू शकते. पण नंतर ती खंत परत माणसांवर हल्ला करते.”

एकाकीपणापासून रक्षण करण्यासाठी उपयोगी पडणाऱ्या दोन गोष्टी आहेत.

एक, आपण वृद्ध झालो आहोत याचा स्वीकार करणं आणि दुसरं म्हणजे एकटं पण Comfortable असण्यातली, ही सुद्धा ही

सुविधा आहे आहे तिचा पण स्वीकार करून घेणे. थोडक्यात काय जी आहे ती परिस्थिती स्वीकारणे.

परिस्थिती बदलता येत नाही तर मनस्थिती बदलणे. गप्प बसणे आणि आहे त्याचा स्वीकार करणे.

वृद्ध, अतिवृद्ध सर्वचजण होणार आहेत. आजचा तरूण हा उद्याचा वृद्ध आहे. तरी ज्येष्ठांना म्हातारा, थेरडा, बुद्धा अशा शब्दांनी तुच्छ लेखलं जातं. याचं भान तरी ठेवायला हवं की उद्या वृद्धपणा सर्वांना येणार आहे. तरूण त्या वृद्धाच्या जागेवर येणार आहेत.

समजवायला हवं. काहीतरी बोलायला हवं. ज्येष्ठांचे प्रश्न सोडवायला हवे. ज्येष्ठांनी एकटेपणा पाहिला आहे. ते समूहाच्या रूपात राहू इच्छितात. गरज आहे पण सोय नाही. समाजाचे वर्तन बदलायला हवे.

एकटेपणाने हानी होत आहे. एकाकी मनात खंत आहे. समायोजन समाज अनेक कारण व प्रश्न आहेत. पण उपाय शोधावा.

18 जुन्या आठवणी

बहुतेक आजच्या कोरोना महामारीच्या, मनावर ताण आणण्याच्या काळात बरेच जण जुन्या आठवणी काढत रमलेले दिसतात. याचं कारण काय असावं? मिळालेला निवांतपणा? वाटणारी मृत्यूची भीती? उगीच?

असं म्हणतात माणूस त्याला जेव्हा अनामिक भीती वाटते किंवा समोर मृत्यू जवळ आला आहे असं वाटतं तेव्हा महत्त्वाच्या गोष्टी आठवत राहतो.

जुनी गाणी ऐकतो. जुन्या साईट्सना व्हर्चुअल भेट देतो. घरबंदी काळात निराशेशी कोप करायला गाणी मदत करतात. भीती आणि कोंडमारा यावर जुनी समकालीन गाणी हा उपचार ठरतो आहे. कोरोना लॉकडाऊन, वेगवेगळी संकटं, बदल, वाद यावर पर्यायासाठी माणूस आपल्या जीवनाचं पुनरावलोकन करतो. रिव्ह्यू करतो. त्यामुळे मृत्यू जवळ आल्यावर माणसाला आपल्या बालपणीच्या सवंगड्यांना, जुन्या मित्र-मैत्रिणींना, नातेवाईकांना भेटावसं वाटतं. आपल्या वयाची माणसे, आपल्या आवडत्या व्यक्ती जे आपल्या आधी हे जग सोडून गेले ते आठवतात. काही कारणाने, काही अपघाताने, काही आजारानी आपल्या आधी वर

गेलेल्या लोकांची आठवण सुद्धा हल्ली बरेच जण काढताना दिसतात. म्हातारी मेल्याचे दुःख नाही पण काळ सोकावतो आहे, असं वाक्य नुकतंच एका मैत्रिणीने टाकलं. मी म्हणते म्हातारी मेल्याचे दुःख का नाही? त्या म्हातारीबरोबर एक साम्राज्य संपलं! साठ-सत्तर वर्षे त्या काळातले तिचे भलेबुरे अनुभव तिने आम्ही वृध्दांनी समाजाला दिलेलं योगदान सगळं संपलं. त्यामुळे म्हातारी मेल्याचं दुःख नाही असं नसतं. पण त्या मानाने ज्येष्ठतेने ते दुःख कमी होतं.

तर आपण असा विचार करत होतो की, आपल्याला या जुन्या आठवणी सध्या का येत आहेत? दूरदर्शन वर पण बघा 1970 ते 1990 मधील जे गाजले आहेत आहेत ते परत दिसत आहेत. गेल्या काही महिन्यात जुन्या मालिकांचे पुनर्प्रक्षेपण होत आहे, टी आर पी वाढवत आहे. रिमिक्स जे बनवले जातात 70 ते 80 ते 90 च्या दशकाच्या चित्रपटाचे आणि नाटकांचे बनवले जातात. Old wine in new bottle. भाग 2 भाग ते 75 पर्यंत भाग बनवण्याचा सपाटा आज चाललाय. तिशीच्या तरूणांना बघा व वरच्यांकडे बघा. ते सगळे तणावात आहेत. पण जुन्या आठवणीत रमून गेले आहेत. किंवा त्यांनी खंत व्यक्त केली आहे. पण स्मरण मलम लावत आहेत.

टीव्ही किंवा मोबाइलवर वगैरे चित्रपट दाखवले जातात, सहसा ते जुनेच असतात.

जुन्या आठवणी काढणे ही एक मेंदूची युक्ती आहे. सतत मानसिक ताण तणावाशी लढण्यासाठी केलेला तो एक स्वतः स्वतःवर केलेला मानसोपचार असतो. या आठवणी ज्या काळातल्या आहेत, त्या काळात आपण तरूण असतो. आपल्या मनात उमेदी असतात. त्या काळाची आठवण येण्यासाठी हा काळ आहे. ही माहिती, मानसिक ताणाशी लढण्याची शक्ती, या आठवणी माणसाला देतात.

भय इथले संपत नाही!

कोरोनाकाळात आमच्या दारावरून रोज रुग्णवाहिका जात असतात आणि मोठा आवाज करत असतात. तो आवाज ऐकून मला पाकीजा या चित्रपटातील, “यूँही कोई मिल गया था, कल राह चलते चलते” या गाण्याची आठवण येते. त्या गाण्याच्या शेवटी एक रेल्वेच्या इंजिनाची शिड्डी वाजते आणि रेल्वेच्या प्रवासाची नायिकेला एक आठवण करून देत असते. तसेच रुग्णवाहिकेचा आवाज मला आठवण करून देत असतो.

“जीवन सुंदर असतं पण शेवटी आज महामारीच्या काळात काय सांगावं?” म्हणूनच माणसे जुन्या आठवणीत रमलेली आहेत.

आमची आई खूपच आजारी होती. त्यांना जुन्या आठवणी यायच्या. त्या आमच्या मैत्रिणी अमका तर तमका, त्याला बोलवाव असं काहीतरी करून कारण सांगून ती कुणाकुणाला बोलवायला लावायची. हे माहेरचे ते शाळेतले नखतराण्याचे, अशी कुणाचीही आठवण काढत होती. मात्र हे लोक भेटायला आल्यावर, आईला भेटायला आले की रडायला लागली.

“आई तू रडतेस कशाला?” असं विचारल्यावर आई म्हणायची,

“अग बोलवायचं अशासाठी की हा जन्म पुन्हा नाही. परत ती माणसं कधीच भेटणार नाहीत. आपण देवाघरी गेलो की हा इथला शेर तिथेच संपला. या माणसांच्या बाबतीत मी काही चुका केल्या. माझ्या बाबतीत त्यांनी काही चुका केल्या. मला त्यांची क्षमा मागायची आहे. त्यांना भेटायचं आहे. रडत नाही, त्या जुन्या आठवणी आल्या की वाटतं ते दिवस सुखाचे होते, ही लोकं सोबत होती. किती सुखं आपल्या जवळ होती. त्याची आम्हाला किंमत नव्हती. उगीच भांडणात, गैरसमजात, छोट्या-मोट्या मानापमानाच्या नाटकांमध्ये आम्ही हे सोन्यासारखे दिवस घालवले. आज त्या गोष्टी आठवल्या, त्या गोष्टींच्या आठवणी झाल्या तेव्हा आम्हाला आमच्या चुका उलगडत आहेत. चुका

झाल्या त्यातच चुका कधीही कधीही सुधारता येणार नाहीत. पण निदान पुढच्या जन्मी तरी असं काही घडू नये. काही मागचं देणं राहू नये म्हणून मला ह्या लोकांना भेटायचं आहे. ”

भूतकाळात रमण्याची कारणं वेगवेगळ्या प्रकारची पण बहुतेकांचं हेच कारण असतं.

आमच्या काकी आहेत घरात पडल्या आहेत. दर दोन दिवसांनी फोन करतात “तुम्ही गाडी आणि ड्रायव्हर घेऊन मला भेटायला या. मला तुमची खूप आठवण येते. ” काकी

“मलाही तुझी आठवण येते. सगळं ठीक आहे पण आम्हीपण ज्येष्ठ नागरिक झालेलो आहोत. जेवढा धोका सान्यांना आहे तेवढा आम्हाला पण आहे. प्रवासात आहे, सगळीकडे आहे. ” मी

सोबत हवी वाटते पण आता नको. गेल्या सहा महिन्यांच्या काळात जुनी, गाणी जुने चित्रपट, मालिका यांना चांगला भाव आला. माणसे फोन नंबर शोधून शोधून जुन्या मित्रमैत्रिणींना आणि परिचितांना संपर्क साधत आहेत. ताण हलका करायचा प्रयत्न करत आहेत.

लगे रहो मुन्नाभाई या चित्रपटातील एक वाक्य आठवा.

“बच्चों जब मन उदास हो जाए तो जिंदगी के हँप्पी दिन को याद करो!”

नॉट आऊट 102 मधील संवाद आठवा.

“जब लडके तुम्हे सताते है तो याद करो वो बचपन मे कैसे थे.
किसी के अच्छे दिन याद करो”

पता नहीं मैं कब तक हूँ

पता नहीं मैं रहू न रहूँ!

भीती आहे म्हणून माणसं हल्ली स्मरणरंजनात रमत आहेत.

**

19 ज्येष्ठ आणि लॉकडाऊन:

ज्येष्ठ सेवा श्रेष्ठ सेवा! आजच्या काळात ही वाक्यं शाळेच्या फळ्यावर शोभतात. वागणुकीत आणणारे आदित्य प्रतिष्ठानचे स्वयंसेवक मात्र तसे वागतात.

लॉकडाऊन आणि कोरोना महामारीमुळे सर्वाधिक त्रास ज्येष्ठ नागरिकांना झाला. हल्ली अपत्य काही कारणाने परदेशी, परगावी अथवा स्वतंत्र घरी राहत असतात. अशावेळी जेष्ठांची काळजी कोण घेणार?

माझे कुटुंब माझी जबाबदारी म्हणून, कोणी, कोणत्या मी ने, किती जबाबदारी घ्यायची? *WE ARE FOR YOU* च्या सेवेच्या रूपाने ज्येष्ठांना सुविधा झाली. औषधे आणणे, डॉक्टरकडे नेणे, दैनंदिन आवश्यक गोष्टी आणून देणे, अशी कामं ही संस्था ज्येष्ठांनी फोनवर विनंती करताच तत्परतेने करते. किती दिवस ही सेवा घ्यायची? ठाण्याच्या आदित्य प्रतिष्ठानने जेष्ठांना मदतीचा हात दिला. गेले २०० दिवस सर्व स्वयंसेवक सेवा देत आहेत.

सरकार म्हणते, घरीच राहा, पण बाहेरच्या कामांचे काय? वारंवार लागणाऱ्या वैद्यकीय मदतीचे काय करायचे? परंतु या कोरोनाकाळात पहिल्या दिवसापासून ज्येष्ठ नागरिक व गरजूंना अखंड सेवा देण्याचं व्रत आदित्य प्रतिष्ठानने केले. श्री किरण

नाकती यांच्या संकल्पनेने आदित्य प्रतिष्ठान, ठाणे या संस्थेने *WE ARE FOR YOU* हे अभियान हाती घेतलं. समाधान या गोष्टीचं आहे की, आजपर्यंत एकूण १५ सेवा दिवस-रात्र सुरू ठेवल्या. त्यातील प्रत्येक सेवा आजही देत आहेत. यात या अभियानात सहभागी झालेले अनेक स्वयंसेवक आहेत. अनेकांच्या सहकार्याने आज सलग ३०० दिवस ही सेवा चालू आहे.

“या दहा महिन्यात जे अनुभवलां, ते कुणाच्याच वाट्याला भविष्यात कधीच येऊ नये, वाढदिवसाच्या शुभेच्छा ऐवजी भावपूर्ण श्रद्धांजली या पोस्ट टाकताना किंवा बघताना दुःख होतं. ” असे किरण नाकती सर म्हणतात. घरी सुध्दा न जाता कोरोना काळात सरांनी सेवा दिली. संस्थेच्या कार्यालयात ते सोफ्यावर निजायचे. अपरात्री देखील कॉल आला तर हजर व्हायचे.

WE ARE FOR YOU ची ही सेवा निरंतर सुरू राहिल.

परंतु देव करो आणि कोरोनाचे हे दिवस आता वाढू नयेत.

आता राज्य, राष्ट्र आणि विश्व कोरोनामुक्त लवकर होवो.

WE ARE FOR YOU च्या सेवेकऱ्यांना, संस्थापक किरण नाकती यांना सलाम आणि खूप शुभेच्छा.

टीप: मीदेखील या सेवेचा लाभ घेतला.

20 जेवर:

दिल्लीमधल्या नवीन विमानतळाचं, जे जुरीचच्या मदतीने बांधणार आहेत त्याचं नाव जेवर असं ठेवलं आहे म्हटल्यावर माझ्या मनात जेवर शब्दाबद्दल बरेच विचार आले.

जेवर म्हणजे दागदागिने होय. बायकांचं दागिन्यांवर खूप प्रेम असतं, अशी टीका केली जाते. प्रत्यक्षात पुरुषसुद्धा गळाभर चैन आणि हातात जाड कडी घालून फिरत असतात. चांदी आणि सोन्याचे जाड जाड दागिने मिरवत असतात.

हया ही औरत का जेवर है!

निरोगी शरीर हाच खरा दागिना! नम्रता हाच जेवर!

वगैरे वाक्यं मोठी मोठी असली तरी दागदागिने, जेवर याचं कौतुक जगभरात आहे. जेवर म्हणजे कदाचित जे वर दिसते, वर वरून, दुरून बघितलं जातं ते धन म्हणून जेवर शब्द पडला असावा. जेवरचं, जे सोन्याचं आहे, त्याचं प्रेम कुणाला नसतं? बायकांवर टीका केली जाते तरी अडीअडचणीला हे बायकांचे जेवर/ दागिने/ वस्तू दाग गहाण ठेवून अथवा विकूनच घरावरचं आर्थिक संकट टाळलं जातं. कोरोनाच्या काळात सोने तारण कर्जावरची मोठी होणारी वाढ हेच दर्शवते. सत्य हे, की दागिने खरेदी हे बायकांच्या

कौतुकासाठी नव्हते. ही वरून जरी वाटत नव्हती तरी एक गुंतवणूक, परतावा मिळेल अशी गुंतवणूक होती, म्हणूनच बायकांवर प्रेम दाखवत सोनं खरेदी केलं जात होतं. पुढे फायदा होईल हा स्वार्थ होता आणि या स्वार्थाला बायका प्रेम समजत होत्या.

“तुला सोन्याने मढवीन,
तुला नाकात नथनी घालीन,
तुला पायात पैंजण घालीन
गळाभर मणी आणीन!”

असं सांगून, सोन्याचांदीचं आमिष दाखवून बाईला खूप केलं जातं. पण प्रत्यक्षात ते पैसे वाया गेलेले नसतात, ती गुंतवणूक असते. भारतीय, त्यांचं सोन्यावरचं प्रेम जगभर प्रसिद्ध आहे. भारतीयांनी केलं इतकं सोन्यावर प्रेम कुठल्या देशात केलं जात नाही.

अर्थतज्ज्ञ आणि गुंतवणूक सल्लागार असं म्हणतात की सोन्यातली गुंतवणूक ही देशाच्या विकासाच्या दृष्टीने शून्य असते. कुटुंबात अडचणीच्या वेळी आधी किरकोळ तांबे पितळीचा माल मोडीत दिला जातो. त्यानंतर नंबर येतो तो चांदीचा असतो. पण चांदीत खूपच जोड आणि घट वजा जाते. त्यानंतर नंबर येतो तो

सोन्याचा! कित्येक वेळा अडीअडचणीत सोने-चांदी विक्रीवर घर चालत असते. चोरांच्या सुद्धा नजरा सोन्यावरच असतात.

सहज पैसा देणारी एकदाच घातली गेलेली सोन्याची वस्तू चोरांची पण आवडती गोष्ट असते. म्हणूनच तर गळ्यातील साखळी चोरणाऱ्या सोनसाखळी चोरांची चांदी दिसते. दिवाळीत एक सोनार मला म्हणाले, “दिवाळीला यावर्षी नोटा बदल झाल्याने धंदा झाला नाही.”

त्यावर मी हसून म्हणाले, “या वर्षी गर्दी तर होती तुमच्या दुकानात!”

या माझ्या वाक्यावर (सोनार) तो म्हणाला, “होती की! जुना दाग देऊन नवीन घेणारे किंवा किरकोळ मोडून ठोस काहीतरी घेणारे होते. तसेच गिऱ्हाईक येते. मंदीपूर्वी खूप पैसा असलेली माणसं येत. नोटाबंदी पूर्वी तर करोडोंची उलाढाल व्हायची”

माणसांचे सोन्याच्या गुंतवणुकीच्या प्रेमावरून काही कमाई करता येईल तर बरे, म्हणून सरकारतर्फे गोल्ड कॉइन, बाँड योजना आल्या. पण समाजात सोन्यावरचं प्रेम काही कमी झालं नाही.

याचं कारण सोन्याचा भाव वाढतो. परतावा पण मिळणार आहे, ही खात्री असते. एकमात्र जागेचा भाव खूप वाढतो.

चांद्यापासून बांधापर्यंत, दिल्लीपासून गल्लीपर्यंत बनवलेल्या बांधकामांमुळे जागेचा भाव खूप वाढू लागला. लोकसंख्या वाढू लागली. लोकसंख्येनुसार प्रत्येकाला स्वतंत्र घर हवं. त्यावर जागांच्या किमती या सोन्यापेक्षा अधिक वर गेल्या. घरासाठी कर्ज मिळू लागलं आणि या कर्जातून करात सुद्धा कपात मिळू लागली. मग काय लोक घरं घेत सुटली. पण आज कोरोनाच्या काळात सोने, जेवर यांनी सिद्ध केलं आहे, की “सोन्यासारखी गुंतवणूक नाही. ” कित्येक घरे रिकामी पडली आहेत. घर विकून पैसे उभे करायचे म्हटले तर पैसे पटकन उभे राहत नाहीत. सोने मात्र विकून पैसे उभे करता येतात. म्हणून तर सोन्याने जेवरनी बाजी मारली.

सोन्याची सायकल चांदीची सीट

चला जाऊया डबल सीट!

असं म्हणून सोने आणि चांदीची जोरात घोडदौड चालूच आहे. सोन्याचा भाव वाढतोच आहे. सोने खरेदी विक्रीवाले ग्राहक सुद्धा भरपूर येत आहेत. पैसा उभा राहतो आहे.

सोने/जेवर कायमच चकाकते.

21 नातेवाईक

आम्ही नाशिकला 1963 साली राह्यला आलो.

त्यावेळी नाशिकला देवदर्शनाच्या निमित्ताने किंवा शहर मोठे म्हणून किंवा अन्य कारणाने खूप नातेवाईक आमच्याकडे कायम येत असत. त्या काळी माझ्या वडिलांनी भावाच्या जवळ घर घ्यायचं म्हणून नाशिकला हे घर घेतलं. मात्र तो बंगला त्याकाळी फारच गावाबाहेर होता. चिखलाने भरलेल्या रस्त्यातून दूरवर जावे लागायचे. नोकर मिळत नसत. तो काळ प्लास्टिकच्या पिशव्यांचा नव्हता. टोपल्या, करंड्यातून वस्तू आणाव्या लागत. पिशव्या घेऊन दूर जावं लागायचं. तीर्थ, हे गाव नाशिक हे देवळांचं शहर होतं आणि लोक सतत येत असत. घरी त्यामुळे नातेवाईकांचा गोतावळा होता. (अर्थात संकटकाळी त्यातले बोटार मोजावे एवढेच लोक मदतीला आले) बाकी येत आहेत. मात्र ही सर्व माणसं वारंवार आमच्या घरी येत. आमच्या मुलांच्या परीक्षा असत, पण ते घरी खात-पीत राहात, सोबत मित्रांना घेऊन येत. येताना हात हलवत येत असत आणि पद्धतीप्रमाणे काही प्रकारे परतफेड करावी तर तीही करत नसत. खाऊन वर जाताना वानोळा बांधून नेत असत. शेवग्याच्या शेंगा, पापड कुरडया, नाचणीचे

पापड, तुमचा मसाला फार आवडतो असं म्हणून मसाला वगैरे फुकटच्या अशाच भरपूर वस्तू लोक जाताना नेत. कैरीचं लोणचं बांधून नेत असत. आल्यावर हक्काने तुमच्या हातच मटन आवडतं, करा; असं सांगत पण मटन विकत आणून घरी आईजवळ द्यावं असं त्यांना वाटत नसे (कारण पैसे द्यावे लागतील ना) त्यातच नोकर माणसे नखरेल कामचोर होती. आईला फार काम होत नसे पण आई खूप कष्ट करत असे. पापड बनवे, शिकेकाई मसाले कुटे, लोणचे घरी बनवी, वेगवेगळ्या प्रकारच्या चटण्या करत असे.

सकाळी कितीही लवकर उठली तरी त्या कडाक्याच्या थंडीत आणि गार पाण्यात काहीतरी काम करतच असे. ती आणि वडील बागेत झाडांना पाणी घालत असत. काही काम नोकर करत. फळांची देखरेख ती करत असे. तो काळ रेशनिंगचा होता. साखरदेखील मिळत नसे आणि किराणा दुकान खूप लांब असे. गैरसोय होत असे. कुणीतरी “खूप सुंदर मटन करता तुम्ही मटन करा; तुमच्या हातचे लाडू खायचेत” असं सांगून आईला हरभऱ्याच्या झाडावर चढवत असे. फिरायला जात आणि आई मग ते काम दमेपर्यंत करत असे. हक्काने मागणाऱ्यांना आपण मटण विकत घरी आणून ठेवावे असं सुद्धा वाटत नसे. (पैसे द्यावे लागतील) दुपारी जरा निजली की शेजारचे कुणीतरी “हे दे, ते दे, काहीतरी खायला द्या” सांगत येई. आलेला यानिमित्ताने दुपारी

देखील तिची झोपमोड करत असे. नाशिकला खूप थंडी असे. त्या थंडीत सुद्धा ती पाहुण्यांसाठी काहीतरी खास करत असे. बागेत काम करत असे. संध्याकाळी सुद्धा रिकामी बसत नसे. मसाले त्या दरम्यान करी. सामान लागेल ते जवळ मिळत नसे. ती मंडळी पाहुणचार करत असत. शेवगा, भुईमूग, मका, पेरू, आंबे, अंजीर, पपया, घरगुती भाज्या हे सगळे बागेत लावून त्यांचे व्यवस्थापन आईवडील करत. या भाज्या फुकट मागून नेणारे, आमच्या घरी येऊन फुकट खाऊन जाणारे बरेच लोक होते. पण आई इतकी भोळी होती की तिला ते लुटलं जाणं कळत नव्हतं? की आईलाच हे पदार्थ इतरांना द्यायला आवडायचे, मला काही कळत नाही.

कधीकधी मला खूप अपराधी वाटतं. आईला स्वयंपाकघरात अजून मदत करायला हवी होती असे वाटते. स्वयंपाकघरातलं आणि घर सांभाळण्याचं काम बाईचं असतं. आपण बघतो लॉक डाऊन मध्ये बाईवर खूप ताण पडला. समाजात वरवर सर्व खूप छान आहे. बायका नोकऱ्या करतात तरी त्यांच्या मागचं हे घर सुटलेलं नाही आणि बाळंतपणही सुटलेलं नाही. संगोपन, स्पर्धा आणि काम करमणूक करतेय. बाळाबद्दल वाटणारं प्रेम हे समजू शकते पण घर-नोकरी-डबलशिफ्टचे कष्ट यातलं काही संपलं नाही. ते संपणारही नाही. हे नैसर्गिक आहे. मग स्त्रीची बरोबरी कशाची झाली? आम्हाला त्या वेळी आईच्या कष्टाची

किंमत नव्हती. आज बाईने कमवून आणलेल्या पगाराची किंमत कोणालाही नाही. तिच्या दोन शिफ्टमध्ये काम करण्याची किंमत किती आहे? सांगता येत नाही. एका नटीला बारा पी. ए. आहेत, पण नोकरी करणारी नोकरदार अर्धपोट्या देहाने जीवापाड पळतेय. म्हणजे आज समाजात अशी देखील परिस्थिती आहे की बरोबरी नाममात्र बरोबर आहे. बाई पहाटे उठून घरकाम, स्वयंपाक करून ऑफिसच्या कामासाठी जाते. मध्यमवर्गीय घरात बाईचे कष्ट संपतच नाहीत. वेळ पुरत नाही, तुलना संपत नाही. नातेवाईक तरीही येत आहेत. बाई स्वयंपाक करते आहे.

जे सांगत फिरतात.

यांचे घरी नाही संपत्ती

यांच्या मुली असं असं करती

नातेवाईकांची खरंच वाटते भीती

22 नाही जगात झाली

नाही जगात झाली

आबाळ या जिवाची

तुझी उणीव चित्ती!

मला फार पूर्वीचे दिवस आठवले की आईचे/त्या काळातील बायकांचे कष्ट आठवतात. साठ वर्षांपूर्वी बायकांच्या कष्टांबाबत काय बोलणार? ज्या देशात कथित रित्या बलात्कार करून जीभ कापून तरूणीला जाळलं जातं आणि तिच्या आईवडिलांना भेटायला आलेल्या स्त्रीचा सुद्धा अपमान केला आहे, त्या देशात साठ वर्षांपूर्वी स्त्रीचे कष्टी जीवन काय असेल? त्याबद्दल वेगळे सांगायची गरज नाही.

मला आठवतं आमची आई भल्या पहाटे उठे. पोळ्या करण्यासाठी, धुणं-भांडी वगैरे कामांसाठी कामवाली होती. पण त्यापूर्वी सवयीने आई पहाटे हंडा कळशी घासून नळाला आलेले पाणी भरून ठेवायची. पोळ्या करायला सुद्धा बाई यायची ती पण उशिरा येई. त्यापूर्वीच कोणालातरी शाळेत/ कॉलेजला कुठेतरी जायचं असायचं किंवा भूक लागलेली असायची. त्यामुळे आई कणीक मळून ठेवायची. तो काळ बिस्कट पाव यांचा नव्हता.

एकच बेकरी गावात होती आणि तिथून खूप दूरवर जाऊन पाव, खारी-बिस्कीट आणावे लागायचे. ते कधीतरी आणले ते जेवढे दिवस टिकतील तेवढे दिवस पुरवले. मग चहा पोळी खायची. आई सतत कोणाला तरी चहा करून द्यायची. आमचं गाव हे एका पर्यटन स्थळी, देवदर्शनासाठी प्रसिद्ध गाव होतं. त्यामुळे सगळे नातेवाईक कधी ना कधी, कधीही न सांगता, कधी देवीला नवसाला, आमंत्रण द्यायला, देवीला पत्रिका द्यायला येत. देवीला नवदाम्पत्याला नमस्कार करायला आणत. अशा कुठल्या न कुठल्या कारणाने आमच्या घरी येत असत. आमच्याकडे फुकट जेवण, राहायला सोय घरी होत असे. आई राबत राही. रांधा वाढा उष्टी काढा! गावातलं किराणा दुकान खूप लांब होतं. त्यात पाहुणे आले की घरातलं सगळं संपून जाई. त्याकाळी काही तिला खर्च करायला खूप पैसे घरात भरलेले असतात असंही नव्हतं. वडील समजत हे लोक भेटायला आले. हुरळून जात. येणारी माणसं जनरीत म्हणून पण काहीही आणत नसत. हात हलवत येत असत. तर त्यामुळे सर्व त्रास सोसावा लागे. पिशवीतून दूध घ्यायचा तो काळ नव्हता. दूध आणायला सुद्धा लांब जावं लागायचं. नाही तर दूधवाला देखील अगदी पांचट दूध आणायचा. तो कॅन मोटरसायकलवर घेऊन येई आणि जास्ती देत नसे.

गॅसवर दोन भांडी चुलीवर एक असा स्वयंपाक चाले. खरंतर त्या मानाने कुकरचा शोध खूपच उशिरा लागला. मोदक पात्रपासून कोणा परिचित व्यक्तीने बनवलेला घरगुती कुकर असे. मांडलेल्या या कुकरमध्ये तीन डबे ठेवून आई वरण भात आणि भाजी करायची. पण त्यालासुद्धा पुष्कळ वेळ लागत असे. त्यानंतर एका परिचित व्यक्तीने त्या कौशल्याने घरगुती कुकर बनवला. त्याच्या खाली मोठं भांडं, त्याच्यात पाणी ठेवायचं आणि त्या नळीतून वरच्या भांड्यात वाफेवर अन्न शिजते. पत्र्याची रचना होती. या मोदक पात्रांमध्ये मूळ असलेल्या अशा देशी कुकरमध्ये डबे ठेवले की फुटायची, झाकण उडायची भीती असायची. त्यामुळे उघडे ठेवावे लागे. आपण ठेवलेले झाकण उघडून बघत. यात सोय ही की फक्त एका वेळी तीन पदार्थ मोदकपात्रात शिजत. हे देखील जाड बुडाचे असायचे पण मोदक पात्रामध्ये सुद्धा मध्ये मध्ये बाहेर हवा जाऊ द्यावी लागायची. झाकण काढून बघावं लागायचं. कारण तोपर्यंत कुकरच्या शिष्टीचा शोध लागला नव्हता. कुकरच्या शिष्टीचा शोध लागल्यावर कुकर घरोघरी दिसू लागले. 1964 मध्ये दिवाळीला काय घेतलं? तर कुकर, असंच म्हणे घरोघरी सांगितलं जाऊ लागलं. लग्नात नव्या नवरीला खूपदा प्रेशर कुकर दिला जाऊ लागला. त्याच दरम्यान मिल्क कुकर आला. त्याने दूध उतू जात नसे. तसेच त्यानंतर बरीच साधने आली. त्यानंतर आला तो

मिक्सर! मिक्सरने तर खूप सोयी झाल्या. ताक, चटणी, कूट, घरगुती वाटण मसाला तयार करणे सोपे झाले. अगदी छोटासा स्वस्तातला एक मिक्सर मी 1980 साली पाचशे रुपयांत घेतला. कोण सोय झाली.

मिक्सर आम्ही घेतला आणि आईला घरी खरी सुविधा झाली. सोय झाली- शेंगदाणा खोबऱ्याची चटणी आणि शनिवार रविवारच्या रस्सा भाज्यांसाठी रस्सा वाटणं सोपं झालं. नाही तर त्यापूर्वी पाटा-वरवंट्यावर खाली बसून किती जोर लावावा लागत असे... आता ते दिवस आठवले की पोटात खड्डा पडतो; की कसं त्या काळच्या बायका हे सगळं करत होत्या. भल्या पहाटे उठून जात्यावर दळायचे दिवस होते. गरोदरपणी थोडी विश्रांती व्यक्तीसापेक्षपणे मिळे. ते सुद्धा त्या स्त्रीच्या काळजीमुळे नाही तर येणारे बाळ चांगले निघावे, या लोकांच्या घराण्याचा वारसा चांगला मिळावा म्हणून असे. स्त्रीला थोडीशी सुविधा असे पण बाळंतपण पूर्ण होताच तिला परत कामाला जुंपली जाई. फ्रीज, फूड प्रोसेसर, निर्लेप तवे, आयते मसाले यांनी जरा सुविधा उपलब्ध आहेत. पण कष्ट आहेत.

नारी जीवन की यही है कहानी

आँचल में है दूध आँख में है पानी

जीवाची कायमच आबाळ होत राहिली. पण आपल्या
भारतीय स्त्रियांनी पूर्वीपासून कष्ट बघितले.

नाही जगात झाली आबाळ या जिवाची!

त्या स्त्रीच्या कष्टांचं मोल पूर्वीही नव्हतं आणि आताही
नाही!

23 कशासाठी पोटासाठी:

कशासाठी पोटासाठी

खंडाळ्याच्या घाटासाठी!

असं गात घाटातून रेल्वे धावते.

माणूस जगतो कशासाठी

या टिचभर पोटासाठी! असं असतं.

लेऊ लेणे गरिबीचे

चनं खाऊ लोखंडाचं!

भाकर ताजी अथवा शिळी

देवा देई भुकेच्या वेळी!

असं तुकाराम महाराज त्यांच्या भजनात म्हणतात. अनेक गाणी, अनेक म्हणी आणि वाक्प्रचार देखील खाण्याशी संबंधित असतात. बाजरी भरण्यासाठी हुज्जत घालणे! अन्नाला महाग होणे! खाईन तर तुपाशी नाहीतर उपाशी! पोटभर जेवलेल्याला तूप वाढणे! कोंड्याचा मांडा करणे!

चूल थंड होणार!

बाई मी दळण दळते मरण कांडते!

आधी पोटोबा मग विठोबा!

पोटात आग पेटली!

पोटात काटे भरले!

या सर्व म्हणी पोट आणि भूक, तूप आणि अन्नपदार्थ यांच्या संदर्भात आहेत. माणसाला शांत झोप, पोटभर जेवण दोन वेळेला मिळालं नाही तर तो खचतो. अन्नाची गरज प्रत्येकाला असते. त्याचा तो खरं तर मूलभूत हक्क असतो.

सवाष्णीची मानाची ओटी भरताना एक मूठभर तांदूळ देण्यात येई. हेतू पण तोच असतो की घरी जाऊन तिला जर अन्न नसेल तर तेवढे तांदूळ शिजवून ती खाऊ शकते. देवळांमध्ये धान्य देण्यामध्ये हे तत्त्व असतं की त्या गुरुत्वाची पूजा करतात त्यांची वाटसरूची जोशीची चूल पेटावी.

फार पूर्वीपासून दुधासाठी गाय किंवा बकरी, तसेच कोंबडी पाळत. झाडे लावलेली असायची. दूध, फळे, अन्न मिळावे म्हणून त्या सोयी होत्या. फेरीवाले बांधलेले असतात. अतिरिक्त काम करायला आलेल्या नोकरांना चहा, काम असेल त्या घरी बाई/पुरुषाला पोटभरीचे जेवण, घरी न्यायला उरलेलं सुरलेलं अन्न, टाकणीचा खराब झालेला आता उरलासुरला न आवडणारा तांदूळ या गोष्टी दिल्या जात. तरी ती कामकरी मन लावून काम करत असे. गृहिणीला पैसे मागायला अपमान वाटे, पण सणाला घरातील

साठवणीतील भुईमुगाच्या शेंगा, वडे, पापड, शेंगदाणे अशा गोष्टी अडचणीच्या वेळी बाजरी विकून, अडचणी भागवण्यासाठी पैसे जमवले जात असत. घरगुती पापड कुरडया, दिवाळीचा फराळ याच्यावरून कित्येक संसार चालत होते. बागेतील लिंबू, नारळाचे झाड, मका, केळी यातून अन्न मिळते. त्या काळात, सर्वांवरचं औषध तुळस होतं.

इतर म्हणी-

असतील शिते तर जमतील भुते! अन्नछत्री जेवणार व मिरपूड मागणार!

अन्नान्न दशा नको देवा!

आधी जेवण देवा! चला घरी जाऊ आपली भूक भागवून घेऊ! आग खाईल कोळसा ओकेल!

आवळा देऊन कोहळा काढणे! एकादशी दुप्पट खाशी!

आपलेच दात आपलेच ओठ! हपापाचा माल गपापा! कोंड्याचा मांडा! साखरपेरणी करणे! साखरेचे खाणार त्याला देव देणार! हरभऱ्याच्या झाडावर चढवणे! पाहुणे येणे पोटात दुखणे! शेळी जाते जीवानिशी खाणारा म्हणतो वातड!

कोल्हा काकडीला राजी!

बावळी मुद्रा जेवून देवळी निद्रा! दात आहेत चणे नाही.

कवळी नाही!

आंधळं दळतं कुत्र पिठ खातं! असतील मुली तर पेटतील चुली! असतील शिते तर जमतील भूते! आवशी खाई तूप, सकाळी पाही रूप! असेल तर दिवाळी नसेल तर शिमगा! आपल्या पोळीवर तूप ओढून घ्या! दुभत्या गाईच्या लाथा गोड! पुराणातील वानगी पुराणात! ताकापुरते रामायण! गाढवाला गुळाची चव काय! बाबा गेला दशम्या केल्या! पाहुण्या बरोबर कचोरी गेली! शितावरून भाताची परीक्षा!

सुपातले हसतात जात्यातले रडतात! अति खाणे मसणात जाणे!

पोट दुखेल तो ओवा मागेल!

सुंठीवाचून खोकला गेला! शेवट काय करणार? द्विज भोजन प्रिय! पाठीत मारा पण पोटावर मारू नका! हरिच्या नैवेद्याला केली जिलबी बिघडली! खावी वाटली बुंदी झुणका-भाकर भरली पोटामंदी!

भुकेला कोंडा निजेला धोंडा

आपल्याला पण जेवताना आपण कुठे काय खाल्ले, आज खातो, त्यावेळेस मी काय खात बोललो होतो, हे आठवतं. अन्न खाल्लं की स्तुती करत जावी. गृहिणीने कष्ट करून स्वतःचं काम,

आरोग्य, देहधर्म बाजूला ठेवून, सर्वांचे पोट भरण्यासाठी जेवण शिजवलेले असते.

एकदा पदार्थ खाल्ला की ती मेजवानी, डिश आपण पूर्वी कधी खाल्ली होती ते आठवते.

आज खात आहे ते त्या खाल्ल्या पदार्थासारखेच आहे? त्यापेक्षा अधिक स्वादिष्ट आहे? तेल खराब आहे, चव नाही अशी टीका करत जाऊ नये.

जेवण करताना वाद भांडण करू नये. मीठ, लोणचे, चटणी पंचपाळ्यात भरून मध्ये ठेवावे. ज्यांना हवे ते घेतील. जर वाढपी उगीच ताटात ते वाढून ठेवतो तर ते वाया जाऊ शकते. अन्न वाया घालवू नये.

स्वस्थ जीवनासाठी श्वास आवश्यक असतो. पण श्वासापाठोपाठ चांगलं जेवण सुद्धा माणसाला जगण्यासाठी अतिशय आवश्यक असतं. माणूस कष्ट त्या पोटासाठी करत असतो म्हणून तर या स्तंभाला, लेखाला नाव दिलेले आहे- कशासाठी पोटासाठी!

24 पोस्टकार्ड:

हल्लीच्या काळात वेगवेगळे दिवस साजरे केले जातात, त्या कारणाने पारंपरिक आणि आता काळाच्या पडद्याआड लुप्त होतील की काय अशी भीती असलेल्या काही गोष्टींची आठवण काढली जाते. 1 ऑक्टोबर हा postcard दिवस मानला जातो.

फार वर्षापूर्वी पोस्ट विभाग सुरू झाला तेव्हा सुरूवातीला सर्वाधिक लोकप्रिय झालेली सेवा म्हणजे पोस्टकार्ड होय. ख्यालीखुशाली कळवायचीय? पोस्टकार्ड पाठवा. सुखरूप पोचल्याचं सांगायचं, पोस्ट कार्ड पाठवा. बाळाचे आगमन, दिवाळी संदेश, आमंत्रण, कोणी वारले याची वाईट बातमी, विवाह प्रस्ताव, यासाठी पोस्ट कार्ड पाठवला जाई. खास काही सांगावा, अपमृत्यूचा निरोप द्यायचा- पोस्टकार्ड पाठवा, अशा रीतीने पोस्टकार्ड फारच लोकप्रिय झालं होतं. त्यावेळी तर पाच पैसे, दहा पैसे किंमत असलेल्या पोस्टकार्डची हळूहळू किंमत वाढत गेली. गरिबांना खुशाली कळवण्यासाठी वापरली जाणारी ही पोस्टकार्ड पुढे स्पर्धासाठी पाठवायची म्हणून अतिशय लोकप्रिय झाली आणि पोस्टकार्डाचा खप होऊ लागला. अशावेळी पोस्टकार्डची किंमत कॉम्पिटिशन पोस्ट कार्ड साठी (स्पर्धेसाठी वापरल्या जाणारे)

कार्डसाठी पाच रुपये ठेवलेली होती. यावेळी दुसऱ्या पोस्टकार्डाची किंमत दोन रुपये होती. गरिबांना महाग, परवडणार नाही म्हणून पोस्टकार्ड वर जाहिराती छापल्या जाऊ लागल्या. किंमत आटोक्यात आणली. या येणाऱ्या पोस्टकार्डची, पोस्टमन येण्याची वाट बघत लोकंसुद्धा रस्त्यावर उभी राहून वाट पाहू लागले. भावाची खुशाली, बहिणीची खुशाली, नातेवाईकांचे, मामाचे पत्र वगैरे या पैकी पत्र आलं का? लोक पोस्टमनच्या वाटेकडे डोळे लावून बघत असायचे. लाल रंगाची पोस्टाची पेटी फारच लोकप्रिय असलेल्या वस्तूंतली एक होती. जीवनाचा अविभाज्य भाग होती.

प्रेमपत्र असो किंवा दुसऱ्या प्रकारचे पत्र असो ते पोस्टाने पाठवलं जायचं. पोस्ट कार्डवर प्रेमपत्र खाजगी पाठवता येत नाही म्हणून पुढे पाकीट, अंतर्देशीय पत्रं सुरू झाली. पण सुरुवात ही पोस्ट कार्डने झाली होती.

स्वित्झर्लंडमधल्या सगळ्यात उंच ठिकाणीसुद्धा अतिशय सुंदर पोस्ट आहे. 1 ऑक्टोबर हा जागतिक पोस्टकार्ड दिवस म्हणून साजरा केला जातो. 2020 साली 'स्नेलमेल स्लोमेल' म्हणजे गोगलगायीच्या गतीने जाणारे पत्र म्हणून पोस्टाची हेटाळणी केली जाते. कारण त्याच्या नंतर टेलिफोन आले. फॅक्स आले, फोन,

ईमेलस आले. सगळ्यात कमी वेळात हे सगळं जाऊ लागलं, पोहचू लागलं.

जुन्या आठवणी आल्या. त्यावेळेस मेल म्हणून पोस्टकार्ड लिहिली गेली ते आठवा. आठवा बघू शेवटचं पत्र तुम्ही कधी लिहिलं होतं? जगाशी संबंध जोडण्यासाठी पत्रं वापरली जायची. पोस्टकार्डवर चित्र काढलं जायचं. याला सुद्धा आता बराच काळ गेला. फोन बाजूला ठेवा. हुं, आता कोणालातरी पोस्टकार्ड पाठवून बघा. आधी खुशाली विचारून बघा. ख्यालीखुशाली सांगून बघा. फार वर्षांपूर्वी पोस्टकार्डवर वाढदिवसाच्या शुभेच्छा, दिवाळी भेट कार्ड, त्या पोस्टकार्डच्यावर डिझाईन काढून पाठवलं जायचं. तिळगूळ घ्या गोड गोड बोला लिहित तिळाचं चित्र काढलं जायचं. मेरी खिसमस, कीट्रंक काढत. जोड कार्ड पाठवत जी एक बाजूची परत पाठवली जायची.

किंमत खाली राहायला पोस्टकार्डवर जाहिराती दिसतात. मलेरिया निर्मूलन करा, अमूक करा, लसीकरण करा वगैरे वगैरे! लॉकडाऊनच्या सात महिन्यांच्या काळात पोस्ट गती मंदावली आहे. पोस्टकार्ड पाठवून तर मला खूपच वर्षं झाली. बघू, जमेल तसे पोस्टकार्ड पाठवायचा विचार आहे.

25 बाधित जागा

अंधश्रद्धा वाढवणे हा या लेखाचा हेतू नाही. बाधित जागा ही संकल्पना आणि त्या जागेवरील घटना, तिच्या कथा समाजात रंगवून रंगवून सांगितल्या जातात. प्रत्येक गावात दोन-तीन तरी जागा बाधित जागा म्हणून चर्चेत ऐकू येतात. मानवी वस्तीची वाढ, इतिहास, परंपरा बघता, अशी कुठली जागा नाही जिथे मृत्यू झालेला नाही. हो आणि अशी कुठलीही व्यक्ती नाही जिची कोणती ना कोणती तरी इच्छा अपूर्ण राहिलेली नाही. त्यामुळे या बाधित जागेत मृत व्यक्ती इच्छा पूर्ण करून घेते वगैरे ह्या कथा सर्वत्र ऐकू येत असतात. पण बाधित जागा ही एक मनाची संकल्पना असते.

गोष्टी सांगणं ही भारताची परंपरा आहे. प्रत्येक व्यक्ती पाहिलेल्या काही गोष्टी सांगत असते. एखादी गोष्ट रंगवून रंगवून, स्वतःची मीठ मसाला पावडर टाकून, बाजू गडद करून सांगत असते. माणसांनी मनमानी, अतिशयोक्ती करून गोष्टी सांगण्याची आपली सवय कायम ठेवली पाहिजे. (तो छंद जिवंत ठेवला पाहिजे.)

तर अशा विविध कथा व्यक्ती तिखट-मीठ लावून सांगत असते. 'कानगोष्टी लावा'च्या खेळात आपण बघा; तो प्रत्यक्षात ही गोष्ट घडलेली असते त्यात इतक्या गोष्टी वेगळ्या वेगळ्या सांगणाऱ्या आणि ऐकणारे आपल्या फरकानुसार जमा केल्या जातात वजा केल्या जातात, की वेगळीच गोष्ट तयार होते. मूळ तेच, परंतु त्यात बदल होऊन सांगितल्या जातात आणि त्यातूनच अफवा उठते.

हा लेख बाधित जागांबद्दल आहे. बाधित, बाधा वगैरे अंधश्रद्धा असतात असे शास्त्रज्ञ म्हणतात.

पण ती कल्पना इथे आहे. मी बाधित जागा कशा पाहिल्या याबद्दल आपणाशी बोलत आहे.

1 हे उपवन पिकनिक पार्टीचा स्पॉट आहे. पडकी विहीर आहे. एक मुलगी अवेळी मैत्रिणीला सोबत घेऊन संध्याकाळी गेली. तिने केस मोकळे सोडले होते. ती परत आली आणि आजारी पडली. तिला सतरा वर्ष बाहेरची जाणीवच नव्हती. ती मुलगी सकाळी उठायची, काम करायची पण तिच्या मेंदूमधून आयुष्यातील काही गोष्टी सतरा वर्षांत हरवल्या. ती ब्लांक झाली. मेंदूत घोटाळा झाला होता. तिच्या जीवनातील सतरा वर्ष ती जग विसरली गेली होती. नंतर औषधोपचार केले, बरी झाली.

मानवाला विस्मरण होते. प्रत्येक व्यक्तीला काही काळ कधी कधी, काही गोष्टी आठवत नाहीत. वस्तू कुठे ठेवली आठवत नाही. काही कारणाने नंतर आठवतं. या मुलीला वेगळे वाटत होते पण आयुष्याची सतरा वर्षे मेंदूला मार लागल्यामुळे या मुलीची हरवली होती. माणसाचा भविष्यकाळ, भूतकाळ हा वर्तमानाशी जोडलेला असतो. आपण घेतलेल्या निर्णयावर आपला भविष्यकाळ अवलंबून असतो. पण निर्णय चुकला की सगळं चुकतं. बाधित जागेत जाऊन विषाची परीक्षा घेऊन एकदा तिथे जाऊन फसली, तो निर्णय चुकला. ही बाधा होती का?

2 अशीच एक कथा आहे. एकदा जंगलात सहलीला आलेला कंपूरस्ता चुकला होता. त्यातील एक मधल्या वाटेत, कसा कुठून, भेटलेल्या माणसाबरोबर झाडाजवळ गेला. पुढे एका एकदम निसर्गरम्य रस्त्यावरून पुढे गेला. सोबतचा माणूस दिसेना आणि अचानक त्याला दिसलं की ही त्या लोकांचे देह पुरलेली जागा आहे. त्यातील एका थडग्यावर कविता कोरली होती. त्यावर लिहिलेलं होतं:

माझ्या समोर उभं राहून रडू नका
मी मृत नाही, मी झोपत नाही,
मी हजारो किरण आहे.

बघा, त्या बर्फावर हिऱ्याप्रमाणे चमकत आहे.

पिकत आलेल्या धान्याच्या राशींवरचा सूर्यप्रकाश मी आहे.

थंडीत अचानक पडणारा वळवाचा पाऊस मी आहे.

पहाटे पडणाऱ्या उषेच्या सूर्यकिरणांत मी आहे.

अगदी नियमितपणे पंखांच्या गोलाकार विधीने उडणाऱ्या पक्ष्यांच्या थव्यात मी आहे.

रात्री आकाशात चमकणाऱ्या ताऱ्यांमध्ये मी आहे.

माझ्या थडग्यासमोर बसून रडू नका.

आत्मा जात नाही, मी मरत नसते.

मी झोपत नसते. माझा आत्मा अमर आहे.

तिथे आलेली व्यक्ती रात्री थडग्यापासून जवळ झोपून राहिली. सकाळी अचानक मोठा आवाज आल्यावर उठली. दूरवर कसलातरी आवाज आला आणि व्यक्ती जागृत झाल्यासारखी उठून घरी परत आली. मात्र या प्रसंगानंतर ती गप्प गप्प राहू लागली. तेथे एका कवयित्रीचे थडगे होते. तिच्यावर वाईट प्रसंग आला होता. अशी कथा पसरली.

3 पुढच्या प्रसंगात या घरांमध्ये एकटी राहत असताना वृद्धेचा मृत्यू झाला होता. तिला मुलं नव्हती.

कशीतरी गावातल्या माणसांचा आधार आहे या आशेने, बरोबरीच्या वयाची माणसे आहेत या कल्पनेने ती त्या गावात राहत होती. स्वतःचे घरकाम करी. खाऊआजीची बाग फुलांनी बहरलेली होती. फुलं तोडायला कोणी आलं की ओरडून रागावी. फुलं, फळं तोडायला, फळांना हात लावायला पुढे आलं की भांडण करी. चिडकी म्हातारी असंसुद्धा तिचं नाव होतं. आम्हाला मात्र ती खाऊआजी खूप आवडे. आम्ही तिला खाऊआज्जी म्हणायचो. कारण असं काहीतरी आमच्या हातात खाऊ म्हणून देखील घायची. फार चांगलं हसायची. पेरू केळी अशी फळं असायची. थोडी खराब झालेली पण असायची. जी कच्ची/खराब झालेली फळं दिली ती घ्यायची, त्याचा खराब भाग कापून टाकून बाकीचा मी खाऊन घ्यायचे आणि आजीवर प्रेम पण करायचे.

आजी बाहेर जात नसे. लहान वयात विधवा झाली होती. आजूबाजूच्या लोकांचा आधार आहे, आपल्याला ही जागा माहित आहे. परक्या ठिकाणी आपण तडजोड करू शकणार नाही, अशा विचाराने मरेपर्यंत त्याच घरात राहिली. पदार्थ, फराळ विकत असे. त्या काळी असं कोण फराळ घेणार? पण एखादा नोकरीसाठी एकटाच राहणारा गावातला माणूस तिचा फराळ घेत असे. आजी गूळ बनवण्यात सुगरण होती. मला शिकायची फार इच्छा होती.

गुळाची काकवी, गूळ आणि गुळाची घट्ट वडी ती अतिशय सुंदर बनवत असे.

या गुळाच्या गोळ्यांमध्ये वेगळे वेगळे स्वाद टाकून आणि त्याच्या छोट्या छोट्या भेली बनवून वेगवेगळ्या स्वादाच्या छोट्या छोट्या बाहुल्या पण बनवून विकत असे. हा गूळ आम्हाला ती फुकट खायला कधीच देत नसे. पाच पैसे आणा म्हणत असे. कारण की त्या विक्रीतून मिळणाऱ्या पैशातून तिचं घर चालत असे. आजीचे बरेच वय होते पण एकटीच राहायची, खायची. एकदा कधीतरी झोपेतच वारली. आजीच्या जागेवर गावातल्या बऱ्याच लोकांचा डोळा होता. जिवंतपणी तर आजीने काही विक्री केली नव्हती.

“अजून मी जगणार आहे, अजून मी जगणार आहे” असं म्हणत होती. मृत्यूपत्रानुसार दूरच्या कुठल्यातरी काकाला इस्टेट मिळणार होती. पण वारली. गावात कोणाकोणाला आजीचं भूत दिसे. आजीची आकृती दिसे. लोक म्हणायचे, अतृप्त आजी घरात दिसू लागली. घराचे दरवाजे खिडक्या उघडल्या जाऊ लागल्या. या गोष्टीची चर्चा करताना काही जण म्हणत असत, की लोकं दारू प्यायला त्या घरात येतात त्यामुळे त्या घरात दार उघडतात आणि म्हणत काय की ते लोक दिवे लावायचे आणि त्यामुळे गावात

सगळीकडे ही जागा बाधित आहे. अशी अफवा उठली. त्या कारणामुळे येथे येणाऱ्या खूप कुप्रसिद्ध व्यक्तींना खाजगीपणा पण मिळाला. कित्येक वर्षे ती जागा आजीची जागा म्हणून प्रसिद्ध होती. नंतर तिथे ऑफिस थाटलं गेलं आणि आता तिथे हॉटेल बांधले आहे. पर्यटनाला येणारी लोकं त्या हॉटेल मध्ये राहतात.

तर बरीच हॉटेलही बाधित असतात. स्वित्झर्लंडला एका हॉटेलमध्ये रात्री मला छतातून दोन हात आलेले दिसले त्यांनी माझा गळा दाबायचा प्रयत्न केला. पूर्ण रात्रभर झोपू शकले नाही. दुसऱ्या दिवशी मी खोली बदलवून घेतली. एका अभिनेत्याला इटलीतील हॉटेलमधले चित्र बघून कसेतरी झाले, तो ओरडून बाहेर आला होता. गोव्याला एका हॉटेलमध्ये मला खोलीत पटकन एक सावली सरकल्यासारखं वाटायचं. रात्री वीज गेल्यावर मी त्या हॉटेलच्या ऑफिसमध्ये गेले असता (मी आणि मिस्टर दोघे गेलो होतो) मी त्या हॉटेलच्या ऑफिसमध्ये चार जणांचे फोटो पाहिले. नवरा-बायको मुलगा-मुलगी आणि फोटोला हार घातलेला होता. त्यावर मी त्यांना विचारले की, “हे फोटो कोणाचे आहेत?”

मॅनेजरने सांगितले, “हे या बंगल्याचे मालक होते. त्या चौघांनी एकत्रितपणे आत्महत्या केली आणि आता हे घर कोणी

विकत घ्यायला तयार नाही, म्हणून आम्ही येथे हॉटेल केले आहे.

”

इटलीला एका हॉटेलमध्ये मला घोड्याच्या टापांचा आवाज आल्यासारखा भास व्हायचा.

थांबा! अंधश्रद्धा पसरवण्यासाठी मी हा लेख लिहित नाही. शास्त्रीय मीमांसा करते. आपल्या मनात असलेले विचार, ऐकलेल्या, वाचलेल्या गोष्टी, त्या जागी त्या ठिकाणच्या असलेल्या लहरी, माहिती आणि मनाच्या सुप्त ठिकाणी लपून बसलेल्या काही गोष्टी, त्यामुळे माणसाला असे भास होतात.

संबंध जोडून आणि त्या प्रसंगानंतर त्यावरून ती व्यक्ती घडलेल्या घटना सांगत जाते.

“मी अनुभवले आहे” असं सांगून तिखट-मीठ लावून सगळीकडे सांगतात आणि मग ही बाधित जागेची कहाणी सगळीकडे पसरते. अंधश्रद्धा ठेवू नका, मन स्वच्छ ठेवा. बाधित जागा नसतात; त्यावेळी काही काळ आपलं मन बाधित झालेलं असतं. त्या क्षणाला तिथल्या जागेत आपल्या मनातल्या, मेंदूतल्या काही लहरींमध्ये फेरफार झालेला असतो. त्या लहरी नॉर्मल झाल्यावर आपल्याला झालेले भास निघून जातात.

बाधित जागांच्या कथा लोकप्रिय होत असतात कारण की प्रत्येकाला तसा अनुभव कधी ना कधी अकाळी क्वचित येतो. मन हळवं असलेल्यांना, संवेदनशील लोकांना जास्त येतो.

बाधित घरांची कहाणी त्यामुळे पसरतच राहते.

26 पक्षी वैभव

पक्षी हे निसर्गाने मानवाला दिलेले वैभव आहे. मानवाला आशा शिकवणारे पक्षी एक उदाहरण आहे.

एवढीशी चोच एवढे पंख!

अविरत कामात दंग.

कुठल्याही क्षणी येईल असा अपमृत्यू समोर असतो. जनावरांनी विळखा घालून अथवा मोठ्या पक्ष्याने लहान पक्ष्याला मारून खाणं हे ठरलेलं असतं. तरीही पक्षी घरटे बांधतात आणि अंडी उबवतात आणि आपल्या पिल्लांना वाढवत वंश वाढवतात. तसा विचार केला तर महामारीच्या काळात असं जाणवतं की परमेश्वराच्या दृष्टीने माणूससुद्धा एखाद्या पक्ष्यासारखा, किडा-मुंगीसारखा आहे. मानवांची घरटी परमेश्वर कधीही फेकून देऊ शकतो किंवा एखाद्या पक्ष्यावर झडप घालून त्याचा जीव सुद्धा घेऊ शकतो.

पक्षी देवाची नक्षी असे म्हणतात. पक्षी आणि मानवात साम्य असते. बोली भाषेत म्हणी वाक्प्रचार यात तो उल्लेख आहे. ते ऐकून घेणार आहोत. माणसाच्या जीवनात आपल्या रोजच्या वापरात येणाऱ्या पक्ष्यांच्या संदर्भातील म्हणी बघा. या म्हणी

पक्ष्यांबद्दल काही सांगतात तर जीवनाबद्दलचं तत्वज्ञानही सांगतात.
आधी काही म्हणी सांगते व त्यांचा उल्लेख करू या.

इवलीशी चोच

इवलेसे पंख

आभाळ पक्ष्याला राख देवा!

बुडला तर मासा उडल्यास पक्षी!

पक्षी जाय दिगंतरा!

हातातला एक पक्षी या झुडपाच्या दोन पक्ष्यांपेक्षा अधिक
उपयोगी असतो.

एका दगडात दोन पक्षी मारणे.

सारख्या पिसाचे पंख असलेले पक्षी थव्यामध्ये वावरतात.

पंखांमध्ये बळ असलं तर छोटा पक्षी सुद्धा दूर जाऊ
शकतो.

कौआ चले हंस की चाल!

कुरूप बदकासारखा!

कुरूप पिल्लांचा होतो राजहंस!

गाणारा पक्षी आनंदी पक्षी!

चिमणीसारखे रहा आणि दाणे टिपत रहा!

रात्री फिरणाच्या घुबडासारखा जागा राहतो!

पक्ष्याच्या नजरेतून जग बघा.

कावळ्यासारखा सरळ रेषेत चालतो.

कावळ्यासारखा खातो. तीक्ष्ण घारीची नजर!
गरुडासारखी झेप! अशा विविध म्हणी, वाक्प्रचार यातून सुद्धा
पक्ष्यांचा उल्लेख असतो. कावळ्याचं घर शेणाचं चिमणीचं घर
मेणाचं! अशा रीतीने उल्लेख केला जातो.

उड जाणा ठेला, रह जाणा हंस अकेला! अशारितीने
समूहात वावरणारी व्यक्ती आणि एकटी वावरणारी व्यक्ती यांची
सुद्धा तुलना केलेली आहे. फ्री लार्ड बर्ड म्हणजे पक्ष्यासारखा
स्वतंत्रपणे आभाळात उडणारा! असं सुद्धा उदाहरण आहे. पक्ष्याला
माहिती असतं, आपल्याला पिंजऱ्यात ते गाणं गाता येणार नाही जे
बाहेर मोकळ्या हवेत गाता येतं. पण सुरक्षितता महत्वाची आहे.
असंही एक वाक्य टाकलं जातं,

खोप्या मध्ये खोपा सुगरणीचा चांगला

देखा पिलासाठी तिने झोका झाडाले टांगला! अशा
शब्दांत सुगरणीच्या घर्ट्याचा सुद्धा उल्लेख आणि तिच्या अपत्य
प्रेमाचं वर्णन केलं जातं.

पूर्वीच्या काळी मुलगा झाला तर पोपट आणि मुलगी झाली तर मैना, अशीच लाडकी नावं ठेवलेली असायची.

एक डाल पर तोता बोले एक डाल पर मैना!

अशी पण प्रेमगीतं असायची. त्यामध्ये खूप आईपण, सुगरणीचा खोपा कसा व घरटे अपुले छान, चिमणा राजा चिमणी मैना. चिमणा चिमणीचा खोपा!

पक्ष्यांच्या घरट्यांची, अधिवासाची पण वर्णनं केली जातात. मोराचे पाय कुरूप उल्लेख होतो.

Early bird catches the worm first.

असावे घरटे अपुले छान किंवा

या घरट्यातून पिल्लू उडावे पंखात घेऊनि शक्ती! असे घराचे वर्णन होते. मानवाच्या घराचे पण वर्णन love nest असे करतात. परदेशी गेलेल्या मुलांनी भारतात परतावे म्हणून आवाहन केलं जातं त्यात पण असं म्हटलं जातं,

“या चिमण्यांनो परत फिरा रे घराकडे अपुल्या”

मात्र या सांगण्यात सुद्धा खूप मोठा दर्द असतो. कारण की या चिमण्या घरट्याकडे परत आल्या तर त्यांना इथे खायला दाणापाणी काय मिळणार? एकूण काय, मानवाचा आणि पक्ष्यांचा खूप जवळचा संबंध असतो.

मन का पंछी
असे उल्लेख आहेत.
आकाशी झेप घे रे पाखरा
सोडी सोन्याचा पिंजरा!
मानवी मन पक्षी किती जवळचा घोरोबा आहे.

27 बाग आमची गुरू

(शालोद्यान, झाडे आणि वेली.)

फुलोद्यान, फलोद्यान तसंच शीर्षकात शालोद्यान असं मी लिहिलं आहे. केवळ लहान मुले फुलासारखी असतात असे म्हणतात. म्हणून त्या शाळेला उद्देशून, अशा अर्थाने लिहिलेलं नाही तर आमची शाळा म्हणजे खरंच एक सुंदर उद्यान होते. विस्तीर्ण परिसर शाळेला प्राप्त झाला आहे. नासिकमध्ये फुललेली, बहरलेली एवढी मोठी बाग केवळ आमच्या शाळेला होती.

असं म्हणतात की झाडं आणि वेली हे शापित गंधर्व असतात. त्यांना सर्व भावना असतात. फक्त ते चालू शकत नाहीत, एका जागी स्थिर राहतात. ज्यांनी पूर्वजन्मी म्हणे एखाद्या व्यक्तीला फसवून त्याच्यावर वार केला असेल आणि ती व्यक्ती पळून जाऊ शकली नसेल, तर त्याचा परिणाम म्हणून वार करणाऱ्याला पुढच्या जन्मी झाडाचा जन्म मिळतो. त्यामुळे झाडं सहन करत एका जागी स्थिर राहतात. विषय गंभीर होतोय. पण मी मात्र आज तुम्हाला खूप वेगळ्याच विषयावर सांगणार आहे.

कोणाला मधली सुट्टी आठवते, कोणाला शाळेची घंटा आठवते. शाळेला जाणाऱ्या सख्या स्मरतात. कोणी आमच्या

शाळेची मोठी ब्रिटिशकालीन इमारत होती तिची आठवण काढतात. तरीही मला मात्र त्या शाळेची बाग आठवते.

अतिशय पारंपरिक असे रूप, संरचना, शंभर वर्षे होऊनही उभी, ब्रिटिशकालीन इमारत आहे. ब्रिटिशांच्या सौंदर्य दृष्टीने आरेखित रचना आहे. पुढे सुपीक जमीन आणि निसर्ग प्रेमांमुळे शाळेत सर्वत्र सुंदर झाडे आणि वेली लावल्या गेल्या आणि बहरलेल्या होत्या. शाळेच्या कंपाऊंड वॉलमध्ये दोन दोन दरवाजे होते. त्यातील मेहेर हॉटेलच्या बाजूचे, त्या दरवाजाच्या समोर स्वागत करायला दोन सुंदर चंदनाची झाडे उभी होती. (आता झाडं नाहीत).

एकूण आमच्या शाळेच्या बागेत आंबा, कडुलिंब, कजुलीना, नारळ, आकाश लिंब हे वृक्ष होते. शेवगा, रिठा, रामफळ, सीताफळ, प्राजक्त, पेरू हे लहान वृक्ष होते. जास्वंद, मेंदी, गुलाब, मोगरा ही झुडपे होती. कमानींवर अलुमोंडा, पिवळा गुलाब, जाई, गारवेल, गोकर्ण, वाघनखी, गोडवेल, मनीप्लांट या वेली होत्या. आंब्यावर बांडगूळ, अमरवेल, ऑर्किड होते.

हौदात हायड्रीला, निळे कमळ व अन्य जलवनस्पती होत्या. गुलमोहराच्या झाडाजवळ विविध प्रकारच्या काटेरी, निवडुंग अशा जातींच्या वनस्पतींसाठी रॉकेरी होती. त्या

रॉकेरीच्याभोवती पिवळ्या, लाल, गुलाबी रंगाची लिलीची फुले पावसाळ्यात येत असत.

शाळेच्या आवारात झिनिया, जरबेरिया, हॅलिहॉक्स, पिटुनिया, कॉसमॉस, झेंडू, सूर्यफूल, पांढरी शेवंती, फूलचाफा, पांढरी-पिवळी घाणेरी, अशी फुलझाडं होती.

पुढे ऐका, पहिल्या मजल्यावर कुंड्यांमध्ये नेचे, Fern, शतावरीचे दोन प्रकार, स्नेक प्लांट, ग्लॅंडिओलस, पानफुटी, रंगी दारू होते. कलमी व देशी सोनचाफ्याची बागेतली फुलझाडं इतकी उंच होती, की ती पहिल्या मजल्यावरून व्हरांड्यातून दिसत. पावसाळ्यात शेवाळ, रुई, धोतरा आणि चिकट मावशी (जिची मुली पर्स बनवत) ती झाडं उगवत असत.

विविध जातीची, अगदी वनस्पतीशास्त्रातील अभ्यासात सुयोग्य अशी सर्व प्रकारची झाडं होती. काही पुढे, मागच्या बाजूला होती. प्रवेशद्वारावरील या चंदनाच्या झाडांवरून पुढे गेलं की सायकल स्टॅण्ड असे. त्या सायकल स्टॅण्डवर आम्ही मुली सायकल ठेवत असू. सायकल स्टॅण्डच्या उजव्या बाजूला बागेत एक हौद होता. खूप सकारात्मक लहरी या वास्तूत होत्या. या हौदात छोटे कारंजे होते. कमळ फुले फुललेली असायची आणि गोल्डफिश जातीचे मासेही या हौदात होते. आता तरी बऱ्याच प्रकारे घोघरी

एक्वेरियम असतात, त्यामुळे गोल्डफिश मासा आपल्याला माहित झाला आहे. कमळपानांना देखील आम्ही कौतुकाने न्याहाळायचो. त्या काळी म्हणजे 1965 च्या दरम्यान आम्हाला माशांचे फारच कौतुक वाटत असे.

बाजूला हिरवा चाफा, सोनचाफा याची झाडं होती. या झाडांची पानं काळपट हिरवी असायची आणि त्यांची सावलीसुद्धा गर्द दाट पडत असे. मात्र या झाडांखाली साप/नाग असतात असा समज सगळीकडे पसरलेला असल्यामुळे आम्ही या झाडांखाली कधीच बसायचो नाही. त्याच्या समोरच उंच उंच अशोकाची झाडे होती. फुले येणाऱ्या अशोकाची झाडे सुद्धा होती. ही झाडे थोडीशी बुटकी असतात, डुपिंग अशोका देखील होता. दोनतीन निलगिरीची झाडे देखील या समोरच्या भागात होती. सुरु, पेरु, आंब्याची झाडं होती. पेरूची झाडे, फळझाडे, फुलझाडे सगळ्यांचा अतिशय सुंदर घोरोबा होता. शिवाय झाडं सुरक्षित अंतरावर लावली होती, त्यामुळे फांद्या अजिबात गुंतत नसत आणि ही झाडं स्वतंत्रपणे वाढत.

इथे आम्ही मधल्या वेळची सुट्टी झाली, की गोल करून डबा खायला एकत्र बसायचो. आल्हाददायक वातावरण होते. माझ्या नाशिकच्या एच. पी. टी. कॉलेजला पण खूप मोठे आवार

होते. खूप मोठी जागा होती. कॉलेज म्हणजे संस्थान होते. अनेक प्रकारच्या कॉलेजचे ते जणू काही संकुल होते. मात्र त्यांच्या बागेपेक्षाही आमच्या शाळेची बाग विविधतेने नटलेली होती.

चंदन चारोळी म्हणजे बारीक-बारीक, बियांसारख्या बिया येणारा एक दुसरा झाडाचा प्रकार होता. त्याची पण दोन झाडं होती. या चंदन चारोळीच्या बिया सर्व शाळेतल्या विद्यार्थिनी खायच्या.

“चला या” म्हणून दोन चंदनाच्या झाडांनी आपले स्वागत केलेल्या आमच्या शाळेतल्या या बागेत पुढे आत जाऊ या. आत एक मोठं नारळाचं झाड होतं. त्याला नारळ फळंसुद्धा यायची. खरं तर त्याकाळी नारळाला खारट हवामान लागतं, नाशिकच्या हवेत नारळ जगेल की नाही असं म्हणायचे, पण सिंगापूर जातीच्या नारळाचं झाड खूप वाढलेलं होतं. पांढऱ्या चाफ्याचं एक सुंदर फुलांचं, जाड खोडाचं झाड होतं. आवळा या फळाचं झाड होतं. शेवग्याच्या शेंगा होत्या. सागरगोटीचा वेल होता. त्याला कुईरीच्या आकाराच्या शेंगा यायच्या.

सुरुची चार झाडं होती. यापैकी दोन बुटक्या सुरुच्या उर्फ विद्येच्या झाडांना मोरपंखी सुरुसुद्धा म्हणतात. कारण की त्यांची पाने मोराच्या पंखांसारखी पसरलेली असायची. ही पानं जर आपल्या पुस्तकात ठेवली तर विद्या येते असे म्हणतात. किंवा

हातावर दाबली की ती पाने आपल्या हातावर ठसा उमटवत. त्याला विद्या म्हणायचे आणि त्या ठशाच्या खुणा असल्यास अधिक चांगलं लक्षात राहतं असं समज होता. दोन मोरपंखी सुरु असले तरी दोन मात्र काड्यांचे सुरु होते. पिवळी घंटेच्या आकाराची फुलं असलेलं पण एक झाड होतं. बिड्याचे झाड आणि आणि सागर गोटे यांची वेलसुद्धा होती. शाळेच्या आवारात मधुमालतीची वेल होती. त्याच्यावर खूप फुलं फुलायची. शाळेत जेव्हा 1975 साली ज्युनियर कॉलेज सुरु होऊन अकरावी-बारावीचे वर्ग सुरु झाले, त्यावेळी असं म्हणतात की वनस्पती शास्त्रातील वनस्पती दाखवायला बाहेर जावंच लागायचं नाही. या सर्व प्रकारच्या, सर्व जातीच्या विविध वनस्पती शाळेच्या आवारातच होत्या. शाळेला पुढच्या बाजूला जेवढी जागा बागेची होती त्याच्या तिप्पट जागा मागे होती. ज्याच्यात खेळण्याचे मैदान, प्ले ग्राउंड, चिंचेची झाडं, गुलमोहराची झाडं होती. कडुलिंबाची व आंब्याची झाडं बरीच जुनी होती. त्यांचे रूप धीर गंभीर साधूसारखे वाटत असे. त्याच भागात चित्रकला/संगीत कलेचे वर्ग भरवण्यासाठी art centre बांधण्यात आलेले होते. एक फाईन आर्ट एरिया होता. पुढच्या बागेत बरीचशी फुलझाडं होती त्याच्यात मधुमालतीची वेल, घाणेरी, ग्लॅडिओलस, पांढरा चाफा, कवठी चाफा, अशोकाची झाडे होती. कडुलिंबाची निम्बोणीची झाडं होती.

आणि काही मैत्रिणी चक्क या लिंगोणीच्या बिया खायच्या. चिंचेचं झाड तर मुलींची शाळेमधली, बालिकांची सगळ्यात आवडती गोष्ट होती. विलायती चिंचेचं पण झाड होतं. पण ह्या गावठी आंबट चिंचेच्या झाडाखाली सर्वजणी गर्दी करत असत. कोवळी पानं खात, चिंचा पाडून खात असत आणि या झाडाखाली बसून गप्पा मारत असत. मागे तारेचे कंपाउंड होते. मला मागची बाजू अधिक आवडत असे. काळपट रंगाचे, रानमेवा जातीचे एक रानटी फळे येणारे झाडदेखील तिकडे होते. ते भेंड्यासारखं होतं पण रानभेंडी किंवा रानआवळा नव्हतं आणि ती फळं खाली पडत. पावसाळ्यात त्या झाडाला सुंदरशी फळं येत असत. मोठ्या सुपारीच्या आकाराची, तपकिरी रंगाची सुंदर दिसत असत. पिकले पेरू आणि ही फळं खाण्यासाठी पक्षी कलकलाट, गर्दी करत असत.

वाढदिवशी शाळेतील बागेतील फूल देऊन शुभचिंतन केले जाई. ओक बाई विशेषप्रसंगी बागेतल्या फुलापानांनी मनापासून पुष्परचना करत.

शाळेत आम्हाला शिकवायला एक मॅडम होत्या. त्यांचं शिक्षण पुण्याला झालं होतं, मात्र त्या शिकवायला मात्र नाशिकच्या शाळेत आल्या. त्यांना मुलाखतीच्या वेळी म्हणे विचारलं, “तुमचे शिक्षण पुण्यात झाले, तुम्हाला नाशिकला मन रमेल ना!” त्यावेळी

बाईंनी हसत उत्तर दिलं होतं की, “मला या शाळेची बाग इतकी आवडली की या उपवनात मी रमेन” ही आठवण मला त्या मॅडमनी सांगितली.

शाळेत तळमजल्यावर टिळक मॅडम यायच्या. कपडे नऊवारी साडी नेसायच्या आणि खाली मात्र बूट घालायच्या. बूट घालणारी पूर्ण नाशिक शहरातील एकमेव स्त्री म्हणून तिला बघायला आम्ही विद्यार्थिनी जमायचो आणि आ वासून त्यांच्याकडे बघत राहायचो.

गेल्या शंभर वर्षांत अनेक बालिका आमच्या ग. ग. हायस्कूलातील या बागेच्या शाळेतून शिकून, सुसंस्कारित होऊन हुषार विद्यार्थिनी, आदर्श तरुणी, चांगल्या माता बनल्या. त्या काळी पाकशास्त्राचा एक तास स्वयंपाकाची तोंडओळख करून देत होता.

आयुष्याच्या चढ-उतारात, त्याकाळी साऱ्या जणी मृदुतेने सोबत वावरत. मैत्रिणी मदत करत, वाद टाळून जमेल ती, जमेल तशी मदत करत असत. आता शाळेची शताब्दी झाली. नाशिक आता खूपच बदलले आहे. देवळांची रचना देखील बदलली आहे. मूळचा ढाचा तोच राहिला पण आजूबाजूचा परिसर बदलला. मूळ

आराखडा तोच ठेवला, यातच आनंद मानून आपण मनाला खुश ठेवायचं.

बाग आमची गुरू!

बागेतून आम्ही खूप काही शिकलो. आम्हा मुलींच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात या बागेचा फार मोठा वाटा आहे. निसर्गशी अद्वैत आम्ही या बागेमुळे शिकलो. झाडं, पानं, फुलं, विविध आकार, वेगवेगळ्या वेळी येणारा बहार, रंगांची विविधता, बिया, बिया रुजणे, बियांमधून नवे रोप येणे, सृजनाचा आनंद घेणे आम्ही शिकलो. सर्जनशीलतेचं कौतुक करायला शिकलो. निसर्गप्रेम, निसर्गाची विविधता, पाने फुले, पानाफुलांचा विविधतेत एकत्र आनंदात राहण्याचा गुण आम्ही शिकलो. निसर्गाची ओळख ज्या शाळेतील बागेने करून दिली, त्या शाळेची ही बाग जपण्यात शाळेच्या माजी शिक्षिका, माजी मुख्याध्यापिका आणि सर्व कर्मचाऱ्यांचा खूप मोठा वाटा आहे. या बागेतील माळीकाम गोविंद लगरे नावाच्या एका कर्मचाऱ्याने वीस वर्षं केलं. या सर्वांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्याची मला आज गव्हर्नमेंट गर्ल्स हाय स्कूलच्या शतक वर्षानिमित्त संधी मिळाली आहे.

ही सुंदर बाग बनवणाऱ्या साऱ्यांबद्दल मी कृतज्ञता व्यक्त करते. माझ्यात रुजलेल्या सर्जनाचे श्रेय देखील त्या सुंदर बागेला

आहे. त्या ग. ग. शाळेचा मूळ ढाचा तोच ठेवला आहे. शाळेच्या पुढच्या बागेतील बरीचशी जागा रस्ता रुंदीकरणात गेली आहे. मागच्या बाजूची बाग मात्र अजूनही शिल्लक आहे. मनाच्या कोपऱ्यात रुजून बसलेली ही बाग, आठवणींच्या रुपाने परत बहराला आली. स्मरणरंजनात बाग उमटलीय ना!

कोरोना संपल्यावर, सख्यांनो, शाळेत बागेला नक्की भेट देऊ या.

**

28 मी ठीक आहे:

मला रस्त्यावर जाऊन घराबाहेर पडून फिरायला जाणे याला तर आता कित्येक महिने उलटून गेले. बराच काळ झाला. सहा महिने लॉक डाऊनचे, आम्ही घरातच आहोत. तरीपण दरमहा भिशी सारखं, व्हिडिओ कॉल करून आम्ही पाच मैत्रिणींनी एकत्र ग्रुप कॉलिंग केलं. त्यातील एक मैत्रीण माझ्या वारंवार संपर्कात होती, आहे. मला रोजच फोन करते.

“असं झालं, तसं झालं. कायम मदतनीस हिच्या घरी राहायला आली. मी काय मजा केली, इ. ” पण नाही तिथे त्या मीटिंगमध्ये ग्रुप कॉलिंग मध्ये मात्र या मैत्रिणींनी वेगवेगळी किरकोळ/ काही सिरीयस अशी दुखणी सांगायला सुरुवात केली.

“डोकेदुखी आणि बीपी डायबेटिसमुळे तिची शुगर वाढते. नंतर तिला नाराज वाटतं. एकटीच राहते फ्लॉटमध्ये, म्हणून खाली वॉक घेते. पण मन उदास राहत होते. ” या मैत्रिणींनी ह्या भेटीमध्ये स्वतःच्या काल्पनिक आणि वास्तविक या दुःखांचं मिश्रण करून इतकं रडगाणं गायलं की मी बघतच बसले. मीटिंग झाली, सगळं काही ठीक झालं.

माझ्या घरी तर खालच्या मजल्यावर चार कोरोना पेशंट आहेत; एक डेथ सुद्धा झाली. पण मी आपलं ऑल ईज वेल, सगळं ठीक आहे, मी मजेत आहे असं दाखवलं. तब्येतीचे प्रश्न सगळ्यांनाच आहेत. एकाकीपण सगळ्यांनाच भरून येते. त्यामुळे सर्वांनी शांत राहायला हवे. वातावरणात भीती भरून राहिलेली आहे. त्यात ज्येष्ठ नागरिक असल्यामुळे बाहेर पडू शकत फळ-खाऊ-ओषधं मिळाले नाही. गैरसोय होत आहे. मात्र आहे त्याच्यात ठीक आहे.

माझ्या मैत्रिणीचे संकुल पॉश आहे. नोकर, भाजी- सगळे सोसायटीत येते. वीस रुपये घेऊन एक जण औषध, वडे, झेरॉक्सची किरकोळ काम करतो. पण बाकी सर्व सुखसोयी असल्यामुळे मजेत आहे. एकदम पॉश घर स्टेट बँक समोर आहे. सोसायटीत खाली मदत मिळते. असे असल्यामुळे या बाईला तसा काही प्रॉब्लेम नव्हता.

दुसऱ्या दिवशी मी या मैत्रिणीला फोन केला.

“बरी आहेस का?” मी

“मला काय झाले?” ती

“मग तू काल ग्रुप मिटिंग मध्ये बोललीस ते... तुला बरं नाही. थोडी सदीं झाली. आता बरी आहेस का?”

“मला काही झालं नाही. मी आपल्या लोकांना असं सांगितलं की मला थोडी मदत होते. मला मदत होते, थोडं बरं वाटतं. आणि मी मजेत आहे ना! माझी सोसायटी पॉश आहे. माझी सगळी कामं घरबसल्या होत आहेत; सात महिन्यात मला एक मिनिट सुद्धा बाहेर जायची वेळ आली नाही. याची, या सोयीची लोकांना जलन होते. आणि मला दृष्ट झाली की कसंतरीच उदास वाटतं. म्हणून मी तुम्हा लोकांना सांगते की मी खूप दुःखात आहे. ” ती

“त्यामुळे त्यांना काळजी वाटत असेल ना” मी

“अगं, उलट इतर कोणाला काहीतरी त्रास होतोय त्याचा लोकांना आनंद होत असतो. बघा कशी मजेत राहते, असं म्हणून लोक माझा हेवा सुद्धा करतात. तसं होऊ नये म्हणून मी सांगते की मला अमुक अमुक त्रास आहे. ” ती

“अगं पण ठीक आहे असं तरी सांगत जा. ” मी

“नाही गं, ठीक आहे सांगितलं तर लोकांना आनंद होत नाही. काय कारण काय ?” ती

“मी ओके तू ओके =ओके. मी ओके तू नॉट ओके =आनंद. मी नॉट ओके तू ओके =हेवा. मी नॉट ओके तू नॉट

ओके=खुषी. अशा चार प्रकारातच माणसाचे नातेसंबंध असतात?” मी

“समोरची व्यक्ती आनंदी असली की माणसाला असूया होते, यावर उपाय नसतो आणि त्याच्या नकारात्मक लहरी आपल्या आयुष्यावर परिणाम करतात. त्यामुळे मी कोणालाही कधीही सांगत नाही की मी मजेत आहे. माझे काही तरी रडगाणे, जवळ काय नाही ते लोकांना ऐकवते. ” ती

“तू मागे एकदा बोलली होतीस, फक्त रडायला खांदा हवा म्हणून मैत्रिणी असतात, का आनंद उपभोगायला पण असतात? हो ना... असं तूच मला म्हणाली होती ना?” मी त्या मैत्रिणीला म्हणाले. “हो म्हणाले होते. पण माझा खांदा इतरांना रडायला नाही, याचा अर्थ मी इतरांचा खांदा रडण्यासाठी, मान ठेवण्यासाठी, मी त्या बायकांना रडायला माझा खांदा द्यावा असे नाही. त्यांची दुःखं माझ्या कानात गरळ ओतत सांगावी असं नाही. या बायकांनी फोन करून माझे मन आणि मूड खराब करावा अशी माझी इच्छा नाही. ” ती

“हा तुझा विचार आहे. अगं तू असं म्हणतेस कुणी कुणाला मदत करू शकत नसतं पण कुणाला तरी सांगितलं की चर्चा होते मन मोकळं होतं. काहीतरी सुधारणा होते, काहीतरी

उपाय सुचतो नवीन विचार येतो म्हणून या मैत्रिणी तुला सांगतात.
” मी

“मला सहानुभूती येत नाही. असेल तसं, पण मला हे रडं ऐकायचं नाही. आयुष्य जसं असतं तसंच स्वीकारावं लागतं आणि मी माझ्या विचारांनी हे आयुष्य स्वीकारलं आहे. पण मी खूप आनंदात आहे हे मित्रांना देखील दाखवणार नाही. मी माझे प्रश्न या बायकांना सांगत राहणार, पण इतरांचे ऐकून घेणार नाही. ” ती

“तू जे इतरांना देशील, ते तुला मिळेल. तू जर सांगितलंस मी मजेत आहे तर त्या पण सांगतील त्या कशा प्रकारे मजेत आहेत.
” मी

“अजिबात नाही मी मजेत आहे सांगितले तरी त्यांच्या रडण्यात कमी येत नाही. म्हणुन मी हल्ली रडगाणं गात असते. ”
ती

“अगं माणसं नुसती घमेंड करतात, कसची? देव जाणे. एका छोट्याशा कोरोना व्हायरस वर विजय मिळवू शकत नाही तरीही माणसं हपापतात. त्या राजकारणाच्यापेक्षा आला तो क्षण आपण ठीक राहूया. ” मी

जे आपण देतो तेच आपल्याला परत मिळतं त्यामुळे मला असं वाटतं आहे. मी ओके, यु आर ओके, आहात, ठीक आहे हा भाव आपण ठेवावा.

तू तुझ्या घरी, मी माझ्या घरी

भेटू लस आल्यावरी!

हीच मनोवृत्ती ठेवावी. तो लसीचा शोध लागणारा दिवस येईपर्यंत कोणाचे वाईट चिंतू नये. कोणाची वाईट वाट बघू नये. मी जाणते, हे अवघड आहे. अवघड आहे पण मनस्थिती टिकवायला जोपर्यंत ही परिस्थिती कायम राहिल तोपर्यंत धीर धरायला हाच एक उपाय कारणीभूत होऊ शकतो. उपयोगी पडू शकतो.

माझ्या मैत्रिणीशी बोलताना ठीक आहे असं म्हणून मी गप्प बसले.

तर मित्र-मैत्रिणींनो तरीपण तुम्हाला मी सांगते. मी मजेत आहे असं मी म्हणू शकत नसले तरी मुख्य म्हणजे मी आहे! मी ठीक आहे! मी आहे, यातच मी ठीक आहे.

29 शिरा

शिरा, हे एकदम पारंपरिक अतिशय लाडके पक्वान्न आहे. पौष्टिक आणि प्राथमिक असा गोड पदार्थ आहे. गोड पदार्थांना डेझर्ट, स्वीट डिश, फिस्ट अशी मोठी मोठी नावं दिली जात नव्हती, तेव्हा सुद्धा सगळ्यात लाडका पदार्थ शिरा हा असे. पाहुणे आले, अचानक गोड काय करायचं? रवा भाजून, साखर घालून शिरा केला जाई. शिरा हा प्रवासातला सुद्धा लाडका पदार्थ होता. बाळंतिणीला देखील परवडत असेल तर बदाम भिजत घालून बदाम घालून शिरा केला जाई. पूजेच्या प्रसादासाठी केळ घालून शिरा केला जाई. ह्या शुभकार्याला करायच्या गोडाला कोणी सुजीचा हलवा, रव्याचा हलवा, शिरा, गोड सांजा, गोड रवा अशा वेगवेगळ्या नावांनी संबोधतात. फार सुंदर चव असते. त्यातल्या त्यात प्रसादाचा शिरा असेल तर तो अतिशय चविष्ट लागतो. त्या चवीत त्या देवाची भक्ती असते. शिरा अधिक स्वादिष्ट व्हावा म्हणून एक वाटी रव्यात दोन चमचे बेसन घालून खरपूस भाजलेल्या शिऱ्याची वेगळीच चव लागते. यामध्ये किसलेलं गाजर किंवा भरपूर सुकामेवा, कधीकधी गूळ घालून जरा वेगळीच चव वाढवली

जाते. केशर इलायची पूड घातली जाते. यातलं काहीही नसेल ना तरीही नुसता खरपूस जर रवा भाजला तर अतिशय चवदार बनतो.

फार वर्षापूर्वी “सैन्यात शिरा” अशी जाहिरात वाचून सैन्यातील लोकांना शिरा खायला देतात असा एक समज माझा लहानपणी असे. कारण त्याकाळी शिरा सर्वांना माहित असलेला असा एकमेव गोड पदार्थ होता.

जे पदार्थ घरात असतील ते घेऊन शिरा बनवा. मावा, साजूक तूप, दूध, वेलची पूड, सुकामेवा यांनी चव लागते, पण केवळ ते नाही म्हणून आपण शिरा खाण्याच्या आनंदापासून वंचित राहू नये. रवा विकत आणल्यावर नेहमी आधीच भाजून भरून ठेवावा कारण की रव्याला कीड लागू शकते. भाजून तयार असलेल्या रव्याचा शिरा आपण कधीही पटकन करू शकतो.

अगदी सामान्य घरात अथवा खटल्याच्या घरात साखर नसेल तर, तिखट मीठ मिरची घालून तिखट रवा सुद्धा करता येतो. पण गोड शिऱ्याचा आनंद हा वेगळाच असतो. साखरेऐवजी गूळ सुद्धा वापरता येतो, पण शिरा प्रत्येकाला बनवता यायलाच पाहिजे. खास असा पदार्थ म्हणजे शिरा होय. विशेष सूचना, रवा भाजल्यावर आधी पाणी अथवा दूध टाकावे. आधी साखर टाकल्यास गठुळी होऊ शकतात. आजारी व्यक्तीला अथवा

बाळंतिणीला पौष्टिक म्हणून शिरा देतात, कारण त्यात स्टार्च आणि कार्बोहायड्रेटचे प्रमाण व्यवस्थित आहे. प्रोटिन्स जमा होण्यासाठी दोन चमचे चण्याचे पीठ रवा भाजताना घालावं म्हणजे प्रोटिन्स देखील प्रमाणात मिळतात.

हल्ली तर काय श्रीखंडाचे डबे वारंवार मिळतात. काही कारण असो नसो, आइस्क्रीम खाल्ले जाते. पुरणपोळ्या, लाडू केले जातात/तयार विकत मिळतात. बंगाली मिठायानी तर महाराष्ट्रीय जेवणावर आक्रमण केलेले आहे, त्यामुळे आता शिऱ्याचे विशेष कौतुक नाही.

बाहेर खाणे सर्वांना आवडते. पण नोकर येऊ शकले नाही. तरीपण काहीजण कोरोना, त्यामुळे लॉक डाऊन मुळे बरेच दिवस घरी अडकून पडले आहेत. बाहेरचं खाता येईना, ऑर्डर दिली तरी ही कोरोना संसर्गजन्य आजाराची भीती वाटते. त्यामुळे घरी खाना पकवतात. तसे खिरी, जिलब्या आणि पुरणपोळीचा स्वयंपाक करायला बरीच मेहनत लागते. ते बिघडायची भीती असते. रव्याचे लाडू करायला तसे अवघड असतात, पण त्यापेक्षाही सोपा शिरा त्यामुळे लोकप्रिय ठरलाय. लॉक डाऊन मुळे मुली आणि मुलं आणि वयात येणाऱ्या तरुण/तरुणी, विद्यार्थी स्वतः वेगवेगळे

पाककृतीचे प्रयोग करत आहेत. त्यावेळी शिऱ्याचा प्रयोग करून बघायला हरकत नाही.

कृती: जाड बुडाच्या कढईत एक वाटी रवा, दोन चमचे डाळीचे पीठ, पाऊण वाटी तूप अथवा डालडा मध्ये खरपूस तांबूस रंग येईपर्यंत भाजून घ्यावं. घरभर सुगंध पसरतो आणि रवा भाजून झाला असं समजतं. त्यात एक वाटी दूध वा पाणी टाका आणि किंचित झाकण ठेवून थोडावेळ बारीक गॅसवर वाफ येऊ द्या. त्याच्यात एक वाटी साखर टाका. परत एकदा हलवा आणि बारीक आचेवर झाकण ठेवून झाकणावर पाणी ठेवून वाफ येऊ द्या. घरात उपलब्ध असतील तर वरती केळ कापून किंवा सुकामेवा पसरवून टाका अथवा नुसता गरम-गरम खाल्ला तरी चालेल.

चला तर आत्मनिर्भर बनू या

स्वयंपाक शिकायला सुरुवात करा

चला प्रथम बनवा शिरा.

30 शोधः

जीवन म्हणजे एक शोध असतो. माणूस असं कायम समजतो की, मी अपूर्ण आहे आणि मला अजून काहीतरी हवे आहे. जे हवं आहे त्याचा शोध मला घ्यायला हवा. मग या शोधयात्रेला माणूस निघतो- प्रत्यक्षात किंवा कल्पना विलासात! मानवाला वाटतं, ते एक ध्येय मिळवल्यावर माझे जीवन पूर्णत्वाला पोहचेल. ती गोष्ट मिळाली की तो शोध संपेल, माझ्या जीवनात सुख भरेल, माझा आनंद द्विगुणित होईल.

भेटणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला आपल्या बोलण्यातून, हावभावातून आणि वर्तणुकीतून माणूस असं सांगत असतो, की “माझ्यावर प्रेम करा.” त्यासाठी त्याच्या आवाजात, डोळ्यांत एक प्रकारची कृत्रिमता देखील येते. फार मोठ्याने किंवा तोंडाने आपण ते बोलत नसतो. आपण आपल्या वागणुकीतून ते सांगत असतो आणि असं वागून आपण सुखाचा शोध घेत असतो. सुखाच्या शोधाचा पाया मजबूत व्हावा, म्हणून वेगळ्यावेगळ्या व्यक्तींमध्ये ओळखी/अनोळखी लोकांमध्ये, वेगळ्यावेगळ्या कंपनीमध्ये/पट्ट्यांमध्ये /समूहांमध्ये, व्हॉट्सअपच्या ग्रुपमध्ये आपण मैत्रीचा आणि प्रेमाचा शोध घेत असतो. हा सुखाचा पांढराशुभ्र प्रकाश

आणि सुखाच्या शोधात फिरत असताना मनाची होणारी राखाडी आणि काळी आंदोलनं, हा जीवनाच्या प्रवासातला टप्पा आहे. रंगीत वर्णन करता येत नसते. स्वप्न बघण्याचे, यशाचे, भ्रम नष्ट करण्याचे काही दिवस येतात. यश मिळण्याचे पांढरे दिवस, उदास काळे दिवस यांच्यामध्ये मध्ये येणारे राखाडी क्षण येतात. या सर्वांनी जीवन चालू राहतं. व्यक्तीनुसार शोध फसला तर सावरायचा काळ सुद्धा बदलत असतो. कुणी जुन्या धक्क्यातून पटकन सावरतो, नवा शोध सुरू करतो. पण कुणी जुन्या शोधार्थ असलेल्या घालमेल प्रयोगातील आणि नंतरचे पश्चात्तापाचे दुःख करतो. काही काळ गेल्यावर परत व्यक्ती शोधायला सुरवात करतो. व्यक्तीनुसार प्रत्येकाची शोधायची पध्दती आणि प्रेम शोधायचा मार्ग आणि काळ वेळ पद्धत वेगळी असते. एकूण काय थोड्या काळानंतर परत सुखाचा शोध सुरू होतो.

घर घेतलं, काही काळाने परत कामना करतात. गाडी घेतली काय गोडी संपली. नवे काही हवे. प्रत्येक व्यक्तीनुसार शोधाचा काळ बदलतो, पण काही काळ दुःख करून व्यक्ती परत नव्या शोधाकडे जात असते.

माणूस निवांत असताना करमणूक हवी, काहीतरी कार्यक्रम हवा होता, काहीतरी थ्रिल हवं, म्हणून विचार करतो.

दगदगीत आणि खूप बिझी असेल, तेव्हा निवांतपणा हवा असतो. मनाचा काम आणि निवांतपणाचा शोध चालू राहतो. शोध घेत असतो, त्या सर्वांचं संतुलन शोधून बघतो. त्याच्यासाठी वेळ येईल, Art of living, ध्यानधारणा वगैरे वगैरे प्रकारे माणूस alternate शोध घेतो.

जे हवे ते स्वप्न आणि ह्या हव्या असणाऱ्या बाबीच्या शोधात माणसाचा पूर्ण जन्म निघून जातो. कस्तुरीमृगाच्या बाबतीत असं म्हणतात, की कस्तुरी मृग कस्तुरीच्या सुगंधाने वेडा होतो. मस्त आणि वेगळा असा हा सुगंध कुठून येतो, याचा शोध घेत तो फिरतो. प्रत्यक्षात येणारा सुगंध या कस्तुरीमृगाच्या बेंबीतील ग्रंथीतून येत असतो. तसं काहीसं माणसाचं आहे, नाही का? इकडून तिकडून सुख मिळालं, जीवनात फक्त सुख मिळावं आणि ह्या आपल्या नात्यांमध्ये फक्त आनंद मिळावा म्हणून तो फिरतो. समोरच्या व्यक्तीच्या नजरेत डोळ्यात कौतुक आणि सुखाचं प्रतिबिंब दिसावं ही आशा असते. या समोरच्या व्यक्तीच्या डोळ्यांच्या आरशात आपले फक्त चांगले रूपच प्रतिबिंबित झालेले दिसावे असे प्रत्येकाला वाटते. आपली स्तुती त्यांनी करावी या हेतूने माणूस नवनवीन नातेसंबंध शोधतो. नवा शोध, नवा प्रवास याचे बेत बनवत राहतो. स्वतःच्या आतमधला टीकाकार मन हा (बॉस) माणूस कधीच स्वीकारत नाही. आणि वर नातेसंबंधात

सापडलेल्या व्यक्तीकडून अशी अपेक्षा करतो की त्या व्यक्तीने आपल्याला सतत म्हणावं, “मी तुझ्या दोषांसकट तुझ्यावर प्रेम करतो. ”

इतरांना तो म्हणतो,

“दोष सांग मी घाबरणार नाही, 24×7 प्रेम करीत राहीन. ”

पण मनापासून विचार करा आणि कबूल करा आपल्यापैकी कितीजण दोष स्वीकारू शकतात? किती जण सुधारणा करून घेण्यास तयार असतात?

एका ट्रकचालकाची एक कथा मध्यंतरी मी वाचली होती. त्याच्यात सर्व दुर्गुण असतात. घरी सतत त्याची वाट पाहणारी, त्याच्यावर प्रेम करणारी पत्नी असते. सुंदर मुली असतात. कुटुंबात सगळं चांगलं असतं. पण त्याचा स्वभाव विचित्र असतो आणि त्याला व्यसनं असतात. हा ट्रक ड्रायव्हर कंबर दुखण्यामुळे आजारी पडतो आणि त्याच्यावर घरात बसायची वेळ आलेली असते. डॉक्टर त्याला गाडी चालविणे बंद करा असे सांगतात. त्यावेळी त्याला ड्रायव्हिंगचे अनुभव, आपला प्रवास आठवतो. तो हे सर्व मिस करत असतो. मात्र आजारपणामुळे घरी राहिल्यामुळे त्याला आपण पत्नीला किती त्रास देत होतो आणि आपली पत्नी किती कष्ट करते ते कळतं. आणि त्याला समजतं की बाहेर जो प्रेमाचा

शोध तो घेत असतो- म्हणजे बाहेरील सूत जुळवायचा प्रयत्न करत असतो, तो म्हणजे प्रेम छंद असते. त्याचा बाहेरचा शोध संपतो.

एका तरूणीच्या घरी अतिशय गरिबी असते. भावंडांचं शिक्षण, खायला काही पैसा नाही. चार घरी काम करते. त्यात अविवाहित राहिलेली ही तरूणी आपल्या भरतनाट्यमच्या प्रेमावरच तगून जाते. बाहेर मैत्रिणींत आणि त्या वेळी अनेक ठिकाणी सुखाचा शोध घेत असते. ती मायेचा शोध घेत असते. नृत्य छंदात त्या सुखाचा शोध थांबतो.

युद्धभूमीवरील सैनिकाची एक शौर्यकथा वाचल्यावर मला त्या एका प्रेमपत्रावरून जाणवलं, की सुखाचा शोध हा बाहेर नसतो. सुख/शोध माणसाच्या मनात असतो. रामभरोसे सगळं जग चालू असतं. विश्वासावर चालू असतं. आनंद आणि सुखाचा शोध बाहेर घेण्यापेक्षा आत घेणं आवश्यक असतं. मानवाला व्यसन सोडायचे नसते. व्यायाम करायचा नसतो. आहार बदलायचा नसतो. बोलण्याची पद्धत वाईट असते, पण तो दोष सोडायचा नसतो. प्रेम करणारी व्यक्ती आपल्याला हवी असते. पण स्वतःची योग्यता बनवायची नसते.

आपल्यावर प्रेम करणाऱ्या व्यक्तीने आपल्याला स्वीकारावे असे वाटते. पण आपण प्रेयसीवर उपकार केले आहेत,

असा आपला भाव असतो. आपल्याला जी व्यक्ती आवडते तिने आपल्या 'हो'ला 'हो' म्हणावं अशी वृत्ती माणसाची असते.

“जो तुमको हो पसंद वही बात कहेंगे! तुम दिन को अगर रात कहो रात कहेंगे!” इतरांकडून मानव शोधकर्ता नम्रता अपेक्षित करत असतो. इतरांनी आपल्याला समजून घेऊन आणि आपण सगळे एक आहोत एकमेकांना पूरक आहोत असं मला वाटू देत राहावं अशी feel good ची अपेक्षा असते. नाती फार गुंतागुंतीची असतात.

तुम्ही दुसऱ्या व्यक्तीचे दोष बोलून दाखवता, त्यामुळे त्यावेळेस तुम्ही हे लक्षात ठेवायला पाहिजे, की तुमच्यातही दोष आहे. जीभ समोरच्या व्यक्तीला पण आहे. पण माणूस बोलताना त्या विचाराकडे लक्ष देत नाही. जे मनात असते तेच बाहेर निघते. तुम्ही रागावलेला असला की तुम्हाला सर्वजण सर्वत्र रागवल्यासारखे आहेत, रागवावे असे वाटते. आपल्या मनात आहेत अशा भावनेच्या गोष्टी दिसतात. तुम्ही आनंदी असला तर छोट्या छोट्या गोष्टीत आनंद दिसतो. हसून मुलांचे बागडणे, नयन, पानांचा हिरवा रंग आवडतो.

रंग शिंपडले दवावर की दव शिंपडले रंगावर

निसर्गाचे हे रूप अनावर

काय लिहू मी चंद्रप्रकाशावर

इच्छा मनीषा आवर

मात कर तू विकारावर

निसर्गावर प्रेम कर! (Self) असं वाटतं.

तुम्ही वैतागून गेला असला की तुम्हाला पाऊस, येथील प्रत्येक गोष्ट कंटाळवाणी वाटते. तुम्ही आनंदी असला की चंद्र तुम्हाला हॅलो करायला आला आहे आणि परग्रहावरून आशीर्वाद देत आलाय असं तुमच्या मनाला वाटतं. परग्रहावरून जणूकाही कुणी प्रेमाचा संदेश देतोय, तुम्हाला हॅलो करतो, मी तुमचं स्वागत करतो, तुम्हाला आनंद देतो, असे म्हणतोय असे तुम्हाला वाटते. चंद्र हा माणसाचा सुख शोधायला जातानाच्या शोधयात्रेतील साथीदार आहे. सूर्य तरी कधीकधी तापदायक होतो पण चंद्रप्रकाशात मनुष्य नक्की आनंदी होतो. वेगळ्या भावनांचा दिवा लावला जातो. निसर्गावर प्रेम माणसाला खूप आनंद देते. माणूस यासाठी सदैव सुंदर सुंदर, नवीन काहीतरी, काही जागा शोधत असतो.

कारण की त्याला प्रेमाचा शोध घेत फिरायचा छंद असतो आणि या निसर्गरम्य जागी बाहेरील वातावरणातून सुनिल प्रेम हे माणसाच्या मनात उतरत असते.

Love lover reload the love.

Give what you want from all. प्रेमाचा शोध चालू
राहू दे.

पण कबूल तरी करा.

We all search Love.

31 पूरक माणूस

जीवनात अनेक माणसं, अनेक मित्रमैत्रिणी सोबत करणारा चमचा चमु, फॉलो करायला फॅन क्लब, मदतनीस या सगळ्यांनी जीवन पेज श्री बनते. याची गरज सुखी होण्यासाठी असतेच असे नाही. एकच पूरक माणूस भेटला, सोबत असला तरी माणसाचा आँरा बदलत जातो. मनी आनंद बोलतो. पूरक सोबतीने माणसाचं जीवन आनंदी घडतं.

एका मोठ्या नटाच्या आत्महत्या चर्चा वादाच्या वेळी आपण बघितलं, की माणसं सोबत होती, हवा तितका पैसा होता. त्या नटाने जर आपल्या सोबत एकच कंपनी अथवा परिचारक अथवा नर्स पूरक ठेवला असता तरी तो आनंदात राहू शकला असता. अनेक नाही तर एक पूरक व्यक्ती माणसाला खूप सुखी करू शकतो.

मी आणि माझी एक मैत्रीण आम्ही दोघी कॉलेजमध्ये सोबत होतो. तिची शक्ती, बुद्धी सुमार होती. शिक्षण निघणार का? भ्रान्त होती. तर परीक्षेत पास होते की नाही या भीतीने ती रडत बसायची. दोन-तीन वेळा ATKT लागली. पण पुढे मात्र ती नोकरी लागल्यावर मुख्याध्यापकाच्या हुद्यापर्यंत गेली. एकदम सुंदर

बंगला बांधला आहे. बागेत तलाव, कमळ आहेत. या मैत्रीणीचे आईवडील हे नवरा बायको सांभाळत असतात. नवरा बायकोमध्ये सुसंवाद असल्याशिवाय हे शक्य नाही. ती खूप सुखी झाली कारण पूरक व्यक्ती चांगली मिळाली.

दुसरी एक मैत्रीण तिने पुनर्विवाह केला होता. पहिल्यावेळी नवरा खूप मानसिक त्रास देतो, छळ करतो, मारहाण करतो म्हणून तिने पहिल्या पतीला सोडून दिले आणि दुसरे लग्न केले. मात्र ती नेहमी म्हणते की,

“पहिल्या लग्नापेक्षा पण दुसऱ्यांदा मिळालेली व्यक्ती दुय्यम दर्जाची आहे. मी बदलले म्हणून लग्न टिकले आहे. दुसरा नवरा हा काही पहिल्यापेक्षा अधिक चांगला नाही. दुसऱ्या वेळी केलेली तडजोड ही अधिक दुःखद होते. पण त्या वेळी शरीरातील उमेद संपलेली असते. मन उभारी धरत नाही आणि कुठलाही निर्णय घ्यायला हिंमत राहत नाही. ” ती

“परत वेगळे राहा” मी

“अगं असं बोलले तर दरवेळी काय ते रिपीट कटकट असं म्हणून कोणी आपल्याला दुसऱ्या वेळेस मदतसुद्धा करत नाही. ” ती

“एकटे लोक आणि मग साधारणपणे त्यांना मैत्रीण, पेईंग गेस्ट, घरात नर्स, कोणीतरी सोबत राहिल असं पूरक माणूस हवं वाटतं. मुलं असली तरी ती जीवनात पुढे जातात. मित्र मागे पडतात. हवेसे पूरक नसतील किंवा असतील पण पूरक माणूस हवा. ”

नवी नाती आरशासारखी असतात. नवे असेपर्यंत सगळे काही गुण छान छान दिसतात. नवीन तसे आवडतात. ग्रुप चांगला दिसतो. शिवाय माणूस सुरुवातीला काही वर्षे स्वतःबद्दलच बोलत असतो, त्यामुळे सुरुवातीला आपण आपल्याबद्दल, आपली पद्धत सांगतो. जी व्यक्ती नवीन तिचं कौतुक होतं. कंटाळा येतो आणि त्या व्यक्तीची ओढ यावेळी कमी होत जाते. पुढे दोस्तीत तू तू मैं मैं होते. भांडणं लागतात. आरसा जुना झाला की आरश्यावर धूळ जमते आणि मग नातेसंबंध खराब होऊ लागतात. पण दर दोन-तीन वर्षांनी नवीन मैत्रीण, नवीन नवीन संबंध, नवीन नोकर, नवीन पेईंग गेस्ट चक्र चालू राहते. एकूण काय पूरक माणूस हवा आहे.

वरवरच्या नक्कीच मैत्रीणी आहेत. थोडीफार मदत एक व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्तीला करते. ती पूरक व्यक्ती फक्त आपल्याला मदत करते. ती आपल्याला हात पुढे करू शकते, थोडाफार भावनिक आधार देऊ शकते, पण स्वतःला मदत फक्त माणूस स्वतः मजबूत होत करत असतो.

जीवनात दुसरा माणूस फार महत्वाचा असतो. पण हा दुसरा माणूस पहिल्या माणसाला पूरक हवा. एकच व्यक्ती पूरक व्यक्ती म्हणून राहिलच असं नाही. मीपणाने कर्ता व्यक्ती, पूरक व्यक्ती बदलू शकते, पण पूर्णपणे मानवाला पूरक व्यक्तीची, त्या ऊर्जेची (माणसाला) फार गरज असते.

Man is social animal

पूरक व्यक्ती मिळणे हा ती व्यक्ती आणि पूरक नशिबाचा देखील महान भाग असतो. पूरक हवीशी पण नकोशी पण असते. असून अडचण नसून खोळंबा! कशीही चालेल पण अशी पूरक व्यक्ती जीवनात हवी.

चांगली मन मिळावू, चांगली पूरक व्यक्ती, चांगली व्यक्ती सगळ्यांना मिळो.

32 शरीर हा मित्र

माणसाचा खरा मित्र हा दुसरा तिसरा कोणी नसून आपलं स्वतःचं शरीर आहे. देहात मन असते, पण देह असतो म्हणून मन आहे.

शरीर हेच साधन! कारण सगळ्यात जवळचं कोण असतं- आपलं शरीर! आपल्या शरीरातच आपला स्वभाव आत्मा असतो आणि जर शरीर आपल्याला साथ देईना झालं किंवा शरीर अशांत, आजारी झालं तर माणूस पण आजारी होतो. त्यामुळे माणसाचा खरा सगळ्यात जवळचा व्यक्ती, मित्र- सहचर म्हणजे त्याचे शरीर होय!

आपण आपल्या शरीराकडे खूप लक्ष द्यायला हवं. पण आपण काय करतो? राग आला, भांडण झालं, कामात असलो किंवा कंटाळा आला की वेळच्यावेळी खात नाही. राग आला की श्वास जलद घ्यायला लागतो. खदखदत असा दिवस काढतो.

मनाला येईल ते/तेव्हा खातो. पोटावर अत्याचार करतो. मन बिघडलं की माणसाला आजार लवकर होतो. मन हळवं झालं, उदास झालं की श्वास अनियमित होतात आणि अशा वेळी प्रतिकारशक्ती कमी होऊन माणूस पटकन आजारी पडतो.

वर्षानुवर्ष टाईम इज मनी, गेलेला वेळ परत मिळत नाही वगैरे मोठी मोठी कारणं सांगून आणि मोठी मोठी वाक्यं टाकून वेळेचं महत्त्व समाजाने आपल्या मनावर बिंबवलं. शरीराचं काय?? पण आज मी तुम्हाला सांगते की शरीर हेच सगळ्या जीवनात महत्त्वाचा भाग असतो. एकदा शरीराचं काही बिनसलं की शरीराचे उमेदीचे दिवस परत येत नाहीत. शरीराची बिघडलेली परिस्थिती सुधारायला फार काळ जावा लागतो. मग शरीराची स्थिती पहिल्यासारखी होते. बिघडलेली देखील घडी परत नीट बसू शकते.

वस्तू जुनी झाली की तिचे सुट्टे भाग विचित्र वागू लागतात. झिजू लागतात. तसे देहाला सुद्धा वृद्धत्वामुळे जुनेपण येते. काही काही प्रकारे शक्ती क्षीण होते. रोगाशी सामना करावा लागतो. काही आजाराला माणसांनी पटकन बळी पडण्याचे प्रमाण वाढते. आजारी पडणं वगैरे घटना घडतात. वृद्धत्व ही नैसर्गिक स्थिती आहे. जरा आणि मरण हे कुठल्याच मानवाला टळलेले नाही. वयोमानाने वृद्ध होऊन बिछान्यावर, वर जायचे कधीच टाळता येत नाही. तसं काही काळानंतर मृत्यू येणार हे देखील माणसाला टाळता येत नाही. हा मृत्यू शरीराचा असतो असं म्हणून आपण आत्मा अमर आहे म्हणतो. देह सोडून जरी आपण जाणार असलो तरी आत्मा अमर आहे. अशी मनाची समजूत घातली तरी त्याने

सत्य मात्र कमी होत नाही. आजार झाल्यावर सारे हताश होतात. काही सुचत नाही. अंत समोर दिसू लागतो. मृत्यू नकोसा होतो. कोरोनाच्या या महामारी काळी आपल्याला एक मात्र निश्चित कळलं, की शरीर आहे तर आपण आहोत.

आपल्या शरीराची काळजी घ्यायलाच हवी. घरी राहायला हवे. माणसांना स्वतःच्या घरी जायला जेवायला जीवावर येत आहे. करोडो रुपये खर्च करून जे घर आपण घेतलं त्या घरात आपण आनंदाने राहायला काय हरकत आहे? बाहेर जाऊन अपमृत्यू आणि देहाचे हाल ओढवून घेण्यापेक्षा, काही दिवस कळ काढा. महामारी गेल्यावर- कोरोना गेल्यावर तुम्ही बाहेर फिरू शकता. आज शरीराची काळजी घ्या. रोग/साथ निघून गेल्यावर, मजा, मौज तुमच्या मनाची काळजी तुम्ही करू शकता. तुमच्या मनाप्रमाणे वागू बागडू शकता. आज वाचाल तर तुम्ही नंतर फिरू शकाल. घराबाहेर पडू शकाल, मनाचा आनंद घेऊ शकाल. परत सहली करू शकाल. पण आज घरात राहणे आवश्यक आहे! कारण की या शरीराला सुरक्षाकवच हवं आहे.

मला या कठीण कोरोना काळात सगळ्या इस्पितळांच्या स्थितीचे व्हिडिओ बघून माझ्या मामांचं धुळ्यातल्या घरातील वातावरण आठवलं. मामांकडे त्याकाळी प्रत्येकाला 1. 3×6 ची

कॉट दिलेली असायची. मच्छरदाणी बांधून ठेवलेली लोखंडी कॉट होती. त्याच्या बाजूला एक स्टूल असायचा. त्या स्टूलवर पाण्याची बाटली, टॉवेल, एखादा बिस्कीटचा पुडा ठेवलेला असे. तुम्हाला काय खावंसं वाटलं तर खा. पाहिजे तर निजायचं असेल तर पाणी प्या, नीजा. हो आणि ह्या आपल्या पलंगावर तुम्ही कधीही विश्रांती घेऊ शकता. असं आमच्या मामांचं तत्त्व होतं. या पलंगावर प्रत्येक व्यक्तीची स्वतःची सत्ता असे आणि हवं तेव्हा ती व्यक्ती तिथे निजून विश्रांती घेऊ शकत होती.

बंगला आणि झाडी असल्यामुळे भरपूर डास असत. त्यामुळे ह्या प्रत्येकाच्या पलंगाला एक मच्छरदाणी टांगलेली असे आणि ह्या पलंगावर ती जो आराम करत असे तो आपल्या शरीराची काळजी घेत असे.

आमच्या मामांच्या समोरच्या वाडीत डॉक्टर राहत होते. ते सकाळी सात ते रात्री बारापर्यंत कधीही आवश्यक असल्यास पेशंट बघायला तयार होत. रविवारी त्यांचा दवाखाना बंद असला तरी त्यांच्या घरी जाऊन पेशंट रुग्ण औषध घेऊ शकत असत. तर याबाबत बोलत असताना डॉक्टरसाहेब म्हणत असत,

“आपल्या घरी जर कोणी आजारी असलं किंवा आपलं शरीर जर अस्वस्थ असेल तर आपलं जसं कशातच मन लागत

नाही, तसंच ह्या लोकांचं देखील लागत नाही. काम होत नाही. त्यामुळे आपण डॉक्टर आहोत, कोणाला बरे करण्यासाठी आपल्या ज्ञानाची मदत होणार असेल तर ते चांगलंच आहे. अशाच भावनेने डॉक्टर, नर्सेस सेवा देत असतात. आज आपण कोरोनाच्या काळातल्या कोरोना वॉरियर्सला सलामच केला पाहिजे. मला जाणवलं की हे डॉक्टर, नर्सेस आपल्या देहाची, शरीराची काळजी घेण्यात आपली किती मदत करतात. अशाच भावनेने डॉक्टर सेवा देत असतात. आज आपण कोरोना काळातल्या या वॉरियर्सना सलामच केला पाहिजे. जेव्हा एखादा डॉक्टर आपल्याला म्हणतो,

“आता लवकरच बरं वाटेल” त्या नुसत्या शब्दांनी सुद्धा आपल्याला बरं वाटतं. आपण डॉक्टरच्या ताब्यात स्वतःचं शरीर सोपवलं की आपल्याला असं आश्चस्त वाटतं. आपली अस्वस्थता निघून जाते आणि आश्चस्तता येते. मंदिरात आपण सर्वकाही देवावर सोपवून पूर्ण शांत बसतो, तसेच दवाखान्यात सुद्धा आपण डॉक्टरवर सर्व सोपवून निवांत राहू शकतो.

मग शरीराचं महत्त्व कळलं ना? घेणार ना शरीराची काळजी? निरोगी शरीर हाच खरा दागिना असतो. देह देवाचे मंदिर आहे.

काळजी घ्या!

You will be alright.

Loneliness teaches us value of past
Relationships and such diseases teach us value of our
health and body.

33 भीती

एक अनामिक भीती जीवनात बऱ्याच व्यक्तींचा कायम पाठलाग करत असते. आता कोरोनाच्या महामारीच्या काळात आणि सर्वत्र अनिश्चितता पसरलेली असताना ही भीती जवळजवळ 33 टक्के लोकांच्या मनात वेगवेगळ्या रुपाने आहे. काही कारणं आर्थिक आहेत. काही कौटुंबिक, काही शारीरिक आणि काहींच्या बाबतीत मृत्यूचे भय हे कारण भीतीच्या बाबतीत आहे.

“भीती वाटणे” मानवी मनाचा एक अतिशय नैसर्गिक भाव आहे. भय-भीती हा संरक्षक भाव आहे. फार पूर्वीच्या काळी जंगलात राहत असताना जेव्हा शिकार करायला मनुष्यप्राणी जात असे, तेव्हा समोर वाघ अथवा जंगली जनावर दिसल्यावर मनात भीती निर्माण होत असे. नंतर आता माणूस सुरक्षित अशा गावा शहरांमध्ये, बंद घरांमध्ये राहू लागला आणि शिकार करणं बंद झालं. त्यावेळी सुद्धा विविध कारणांनी भीती माणसाच्या मनात निर्माण होते. फ्लाइंग ओर फाईट 2 ऑप्शन मधून माणूस मग एक पर्याय निवडतो. भागो अथवा भाग लो.

मात्र हा पर्याय बरोबर ठरेल की नाही ही भीती सुद्धा मानवाच्या मनात कायम असते.

खलिल जिब्रानने फियर म्हणजे भीती या एका प्रसिद्ध कवितेत खालील ओळी लिहिल्या आहेत.

जिब्रान असं म्हणतात की:

नदी जेव्हा समुद्राला भेटायला जाते तेव्हा ती खूप थरथरते
लाटा खाली वर खाली वर करून रडते

मनाची घालमेल व्यक्त करते

नदी मागे वळून पाहते

ती आपला प्रवास आठवते.

डोंगरदऱ्यातून जंगलां-खोऱ्यातून बघते,

सगळा मार्ग मनातल्या मनात समोर आणते.

विशाल समुद्र असतो त्या समुद्रात नदीला अदृश्य व्हायचे

असते

या समोरच्या समुद्रात जाणं म्हणजे स्वतःला हरवून बसणं

असतं

पण आता नदी मागे फिरू शकत नसते. मागे जाण्याची

पर्यायी वाट नसते

माणूस कधीही मागे वळून जाऊ शकत नाही.

जीवनाच्या पुस्तकात मागच्या पानांवर जायची सोय नाही.

पुढची पाने वाचावी लागतात.

नदीला मोठा धोका स्वीकारून समुद्रात मिसळवे लागते.

ह्या समुद्रात मिसळल्याने तिची भीती नष्ट होईल असं नाही.

ती थरथरत असते समुद्रात मिसळून गेल्यावर नदीचे अस्तित्व संपते

पण ह्या नदीचे अस्तित्व समुद्रात संपूर्ण संपणार नसते तर नदी समुद्र रूप होणार असते.

कोरोना, आजार निराशा यामुळे अनेक जणांना अकाली मरणाची भीती वाटत असते. व्रत-वैकल्यं केली जातात. औषधोपचार केले जातात, पण काही गोष्टींना पर्याय नसतो. श्रद्धा ठेवणे हा एकच उपाय या भीतीच्या अंधारावर मात करू शकतो. चला श्रद्धेचा दिवा लावू या. परमेश्वराला प्रार्थना करू या.

हा कोरोना लवकर जाऊ दे.

हे दुःख संपत का नाही? हा प्रश्न बऱ्याच वेळा मनात येतो. बऱ्याच जणांच्या मनात येतो. त्यात हळव्या असलेल्या माझ्यासारखींच्या मनात तर खूप वेळा येतो. देवा माझी श्रद्धा आबाधित ठेव.

ही भीती, तो आजार आणि अनिश्चितता तूच दूर करू शकतोस.

34 खेळणी

खेळणी म्हणजे खेळण्याचे साधन होय. याला आधुनिक भाषेत बोलायचं तर मन रमवायला मदत करणारे एक साधन असं त्याचं वर्णन करता येईल. फार पूर्वापार काळापासून म्हणजे पुराणकथा, आधुनिक काळापर्यंत बालकांना खेळण्यासाठी आणि त्याच दरम्यान त्यांचा कौशल्य विकास व्हावा म्हणून खेळणी खेळायला दिली जातात. अगदी सुरुवातीच्या काळात घरगुती, लाकडी, धातूच्या, दगडाच्या खेळण्यांनी बालके खेळत. अशा बनवलेल्या खेळण्यांशी मुलं खेळत असत. तर मातीची खेळणी, लाकडी खेळणी यांनीही लहान मुलं मन रमवत असत. बॅट बॉल, घर, स्कूटर, सायकलशी खेळत. भातुकलीत वस्तू बनवत. सावंतवाडीची लाकडी खेळणी त्या काळात फारच प्रसिद्ध होती. अगदी नवजात शिशुच्या पाळण्याच्या वरती टांगण्यासाठी जे रंगीबेरंगी 'चिमणाळं' असे म्हणतात ते गोल फिरणारं खेळणं लावलं जायचं, ते सुद्धा सावंतवाडीचं असायचं. हात पाय झाडणाऱ्या बाहुल्या, सावंतवाडीची खेळणी त्याकाळी प्रसिद्ध होती. त्याच दरम्यान केरळची कंबर-मान हलवणारी आणि सजलेली मातीची बाहुली सुद्धा खूप प्रसिद्ध असायची.

चांगले चांगले सुतार देखील पांगुळ गाडी आणि भाले-तलवारी बाहुल्या, लाकडी गाड्या, लाकडी खेळणी, लाकडी प्राणी, मोर, पक्षी, बाहुल्या, दिप, बॉल बनवत असत. वेगवेगळी लाकडी आणि मातीची खेळणी बऱ्याच वर्षांपर्यंत लोकप्रिय होती. साधारणपणे 1970 च्या दरम्यान मेकॅनो म्हणजे लोखंडाचे तुकडे जोडून, पूल किंवा एखादा बंगला, पवनचक्की, फूल वगैरे बनवायचे. यातून मुला बालकांना आनंद आणि ते कौशल्य प्राप्त होत असे. त्या पत्र्याच्या भोकं-भोकं असलेल्या चपट्या चकत्या, सळ्या, फळी, चाक यांचे मेकॅनो बनत असत. त्यानंतर प्लास्टिकचे भाग आले, या मेकॅनोचा उपयोग लोखंडी सुट्ट्या भागांसारखाच होई.

काही घरे अशी होती जिथे बालकांवर अतिशय धाक असे. पक्षी सुद्धा त्या घरात गायला घाबरतील इतकी ती घरं शिस्तीने कोमेजलेली होती. पण अशा घरात सुद्धा खेळणी आली, की आनंद निर्माण होत असे. खेळणी माणसाच्या मनावर काय परिणाम करतात? तो खेळत असता, आपल्या खांद्याभोवती एका मित्राने अलगदपणे हात घालावा, पाठीवर थोपटत राहावं अस वाटतं.

रुटीन आणि स्वप्न तुटणे आणि काही तरी न मिळाल्याने होणाऱ्या दुःखातून बाहेर पडून आपण परत आनंदी व्हावं असा आनंद खेळणी देतात. खूप मूड खराब झाल्यास त्यावेळी जाताना एखादा खेळ मुलाला घेऊन दिला की मुलाच्या मनात वेगळे वारे वाहू लागतात. खेळण्यांचा आनंद वेगळाच असतो. चनपटना, कोडाई कॅनॉल वगैरे गावची खेळणी आणून देखील बालक खेळतात.

बॅटरीवर न चालणाऱ्या आणि अगदी मूलभूत अशा पारंपरिक बाहुल्या 1980 पर्यंत होत्या. आताही मिळतात. जन्मापासूनच मुलं गाडी आणि तलवारी-बंदूक या खेळण्यांशी खेळतात आणि मुली सागरगोटे, सोंगट्या, बांधलेल्या वास्तू, भातुकली, बाहुलीच्या खेळण्यांनी कायम खेळतात.

1990 नंतर रबरी, प्लास्टिकच्या खेळण्यांनी, चायनीज गुड्सनी, बालक-पालकांवर, मानवाच्या मनावर बरंच राज्य केलं. त्याच दरम्यान पुढ्याचे अथवा जाड कागदाच्या अशा, स्वतः बनवा (DIY) अशा या वस्तू विकत मिळू लागल्या होत्या. त्यातून एखादा बंगला, ट्रेन, ट्रेन बोगी, इमारत बनवत. मग फॉरिनची रेल्वे, परदेशातून येणारी, चालणारी विकत मिळत असे. लोकांना पुढ्याची 'घरी बनवा' खेळणी आनंद देत. खेळणी जी फार

आधुनिक असत अशी परदेशातून येत. या आयातीत आलेली विमाने- रेल्वे आणि गाडीची मॉडेल्स यांना त्या काळात साधारण 1990 नंतर फारच मागणी होती.

एका खेळण्याचं दुकान चालवणाऱ्या उल्हासनगरच्या व्यापाऱ्याची मुलाखत मी नुकतीच वाचली. त्याचे भिवंडीत एकदम छोटेसे कारखान्यासारखे एक वर्कशॉप आहे. तो गेली चाळीस वर्षे उल्हासनगरला खेळण्यांच्या दुकानात खेळणी विकतो. ही खेळणी तो सुरुवातीला मुंबईच्या क्रॉफर्ड मार्केटमधून किंवा एखाद-दुसऱ्या होलसेल मार्केटमधून विकत आणत असे. ते कच्चा माल आणायचे व जवळजवळ चाळीस किलो वजनाची खेळणी आणत. हात भरून येत. पण ही खेळणी आणि बॉल जी भरपूर नफा मिळवून विकत असत. फुगा, बॅट-बॉल (रंगीबेरंगी) ही सर्वाधिक विक्री असणारी खेळणी होती. सर्वात कमी भांडवल लागणाऱ्या वस्तूवर त्याची विक्री जोरात चाले. आणि भरपूर कमाई होत असे. आता त्यांनी मुंबई अथवा शहरातून हे खेळणी आणणे बंद केले आहे. भिवंडीच्या जवळ एका छोट्याशा खोलीमध्ये हा व्यापारी प्लास्टिक आणि रबरापासून खेळण्याचे सुट्टे पार्ट्स बनवू लागला आणि उल्हासनगरच्या काहीजणांना कामगारांना घरी जोडायचं काम देऊ लागला. त्यातून बाहुल्या, गाड्या, वस्तू, गदा-तलवारी, धनुष्यबाण, बंदुका, बॅट-बॉल, भातुकली वगैरे वस्तू विकल्या जाऊ

लागल्या. अनेक वर्ष त्याने ह्या खेळण्यांच्या विक्रीवर भरपूर कमाई केली. अर्थात चिनी लोकांचं व्यापारी आक्रमण आल्यावर थोडी कमाई कमी झाली. पण त्यावेळी चिनी वस्तू या स्वस्तात विकत घेऊन दुकानात महागात विकण्याचं काम चालू केलं होतं.

त्या काळातली खेळणी आकर्षक नव्हती, मात्र 75 च्या दरम्यान गोऱ्या गोऱ्या त्वचेची, रबरी, झोपली तर डोळे मिटणारी, उभी केली तर डोळे उघडणार, डोळ्यांची उघडझाप करणारी आणि म्युझिक वर रडणारी (पोटात रडण्याची कॅसेट असलेली) बाहुली बरीच महाग होती, तरी लोकप्रिय झाली.

आज या विषयावर लिहायचं कारण म्हणजे नुकतीच चीनच्या मालावर आपल्या देशात ऐच्छिक बंदी घातली गेली.

चाळीस वर्षे होऊन गेली, 1990 सालापासून चीनहून येणारी खेळणी विकली जात आहेत. चीनच्या खेळण्यांनी आपल्या भारतीय बाजारपेठेवर राज्य केलंय. सिग्नलला मिळणारी खेळणी सुद्धा चायनीज असतात. मोठ्या मोठ्या दुकानात मिळणारी खेळणी देखील कधी कधी चायनीज असायची. कोरिया लिहिलेलं असलं तरी मूळची चायनीज असत.

आता मात्र स्वदेशीमुळे या विषयावर लिहायचं ठरवलं. सीमेवरील चीनसोबतच्या वादामुळे चायनीज खेळणी वापरू नका,

असं आवाहन करण्यात आलं आणि 'मेक इन इंडिया' किंवा 'आत्मनिर्भर भारत' मध्ये भारतीय खेळणी बनवावी/ वापरावी असं आवाहन केलं गेलं.

त्यावरून हा सगळा इतिहास आठवला. खेळण्यांचे महत्त्व तिळमात्र कमी होत नाही, कारण बालकं जन्माला येत राहतात आणि बालकांएवढेच पालकांनासुद्धा खेळणी खेळत रमणे आवडते. इलेक्ट्रॉनिक गेमचा बाजार आला. आईवडील खेळणी आणतात. आजोबा मुलांना खेळणी घेऊन देतात आणि बालकांना खेळणी जमवण्यात सुद्धा खूप रस असतो.

खेळण्यात माणूस किती रमतो, मी खेळण्यांबद्दल लिहित वेगळ्या दुनियेत रमले बघा!

35 “मी आई आहे ना!”

टीव्हीवर हल्ली एक “इंडियावाली माँ” म्हणून एक मालिका येते. मैं तो माँ हूँ! असं शीर्षक गीत त्यात आहे. भारतीय स्त्रिया या अपत्यावर, मुलांवर प्रेम करतात आणि मुलांसाठी वाटेल तो त्याग माता करतात.

ही कथा तशी भारतामध्ये, कथा कहाण्यांमध्ये, फार पूर्वीपासूनच ऐकायला मिळते. म्हणजे असं की:

मुलाची प्रेयसी मुलाला सांगते की,

“तुझ्या आईचं हृदय घेऊन ये, तर तुझं माझ्यावर खरं प्रेम आहे असं मी मान्य करीन. मी तुझ्याशी लग्न करेन. ” तो सुपुत्र प्रेमात इतका वेडा झालेला असतो की तो लगेच तयार होतो. आईचा खून करतो. ते हृदय हातात घेतो आणि प्रेयसीकडे धावत निघालेला असतो. त्याला खूप आनंद होतो की आता प्रेयसी आपल्याबरोबर लग्न करणार आणि तो सुपुत्र धक्का लागून जमिनीवर पडतो. त्याच्या हातातलं हृदय खाली पडतं आणि त्या हृदयातून आवाज येतो.

“बाळ तुला लागलं नाही ना!”

अपत्य प्रेम! तरीही अशी आईची कथा आपण वर्षानुवर्षे ऐकत असतो. कैकेयी, भरत वगैरे वगैरे गोष्टी आपण नेहमी ऐकतो.

वर मागून “रामाला 14 वर्षे वनवासी पाठवा” म्हणून रामायणात रामाला वनवासात पाठवणाऱ्या भरत माता कैकयीला जग नेहमीच शिव्याशाप देते. ते मातृप्रेम असतं! का त्यात तिचा दुष्टपणा मानतात? वारसा वाद थोडीच असतो? कोणत्या आईला वाटत नसतं की आपला मुलगा राजा व्हावा? आपल्या मुलाने सत्ता मिळवावी. त्यामुळे आपल्या मुलांनी राजा व्हावं यासाठी प्रत्येक आई त्याग करत असते आणि वेळप्रसंगी षड्यंत्र सुद्धा करते. यथार्थपणे!

तर या इंडियावाली माँ या मालिकेतल्या कथेकडे वळू या. “बा समझे तो सारो” या कथेवर ही मालिका आधारित आहे. आई समजून घेईल तर बरं, असं नावातच आहे. पण आई किती वेडी आहे, आता ती किती समजूतदारपणा दाखवू शकते? तर हा प्रश्नच असतो. मूळ कथा आईची असते. आईचे मुलावर असलेले प्रेम व समजूतदारपण किती आंधळे असते, ते जग जाणते.

आपल्या मुलाने आपल्याला न सांगता एका परजातीच्या मुलीशी लग्न केले हे गावातल्या आईला कळते. काही करून मुलाचा संसार बघायला निघते. नवरा बायको मुलाचे प्रेम

समजतात आणि ती कधीही घराबाहेर न पडलेली बाई आपल्या मुलाचा संसार बघायला बेंगलोरसारख्या शहरात येते. रेल्वे स्टेशनवर मुलगा घ्यायला सुद्धा येत नाही.

मुलाच्या पॉश घरी आल्यावर मुलगा दीडशहाणा, सून दीडशहाणी, अलिप्त शेजारी आणि ही अर्ध मूर्ख आई! आईला सुद्धा स्वतःला गैरसमज असतो.

मी घर बघणार म्हणून आई रमते. घरी मित्राबरोबर पार्टीज असतात. सुनेला गाववाली सासू भिकारी वाटते. सासूचे घरी स्वागत नसते.

“ती बाई पैसे मागायला आली” सून म्हणते. आईचा अपमान होतो. भाजीचे पैसे वाचवण्यासाठी ही आई रिक्षा करून आटापिटा करणारी असून पाचशे रुपये वाचलेत. पाचशे रुपये! मुलगा म्हणतो,

“तुझ्या बाबांचा संसार नाही. पैसे पैसे करायला”

रोषणाई, हाय लाईफ, बरोबरीच्यांसोबत फायदा, व्यापार, पार्टी, मित्र गोळा करणे, जेवण मागवून खाणे. दोघे मुलगा सून बिन लग्नाचे राहतात. नाही खर्च बघत आणि उधळण सुरू करत असतात.

मुलगा आणि सुनेला कसं समजावून सांगावं हल्ली कोणालाच कळेना झालंय. आई-वडिलांचे संस्कार कमी पडतात. आधुनिक आणि स्वतःला ग्रेट समजणाऱ्या त्या संस्कृतीचे किंमत कळत असेल नसेल, पण तरी तिचं आक्रमण थोपवून ठेवणं सोपप नाही.

समाजाची समज अशी बदलत चालली आहे. तरी तरूण मुलं मोठ्या मोठ्या गप्पा मोठ्या प्रमाणात करतात. परदेशात जायची मोठी स्वप्नं पाहण्या पलिकडे काहीच करत नाही. सुन पण घरात बसून असते आणि ही आई मात्र नोकरी करायच्या गोष्टी करते. तिला सगळे हसतात.

“या वयात तुम्हाला कोण नोकरी देणार? बारावी शिकलेली बाई तू काय नोकरी करणार?” ह्या ‘इंडिया वाली माँ’ला डोकं कमी असतं पण हिम्मत मात्र मोठी असते. लग्न न करता आपला मुलगा आणि सून एकत्र राहतात हे कळल्यावर त्या आईला धक्काच बसतो. पण ती प्रकरण स्वीकारते. याला प्रेम म्हणतात, लग्न महत्वाचं नाही वगैरे वगैरे मनाची समजूत काढते. लग्नाआधी गरोदर राहिलेल्या सुनेला माफ करते. मुलाच्या संसारात जास्त रेंगाळायचे नाही तर चार दिवसांत परत जायचं

ठरवलेली बाई विनाकारण मुलाच्या संसारात रमून जात आहे. मुलाच्या जीवनातलं आपलं स्थान संपलं हे स्वीकारत नाही.

नाळ तोडून बाळ अलग करून त्याला शरीराने आईपासून तोडतात. मुलापासून दूर होताना ती आई अमाप वेदना सोसते. पुढेही सोसतच असते. काही गोष्टी समजून घेणे आईला अवघड जात असते. तर काळ बदलत असतो आणि दुर्दैव म्हणजे बालक, त्यावरचे हक्क, ती हातातून गेलेली सत्ता बघत आई खंत काढते.

आई वृद्ध होते. मुलगा पुढे पळतो. आई दुखरे गुडघे सांभाळत अपत्याच्या सोबत फरफटत जाते. मी तो माँ हूँ! असं ती म्हणत आपल्या मूर्ख प्रेमाचे, फरफटत जाण्याचे, एकटे पडायचे स्पष्टीकरण देत असते. प्रेम जेवढे जास्त आहे तेवढी वेदना जास्त असते. म्हणते,

मी आई आहे ना!

मी तो माँ हूँ!

36 कॉफी बढिया:

ट्रेनमध्ये पहाटे-पहाटे 'चाय गरम' बरोबर येणारा दुसरा आवाज म्हणजे कॉफी बढिया हा असतो. माणसांना शक्यतो चहाच आवडतो कारण की कॉफी ही थोडीशी दूरच्या वर्गातली वाटते.

आपल्या मित्र-मैत्रिणीसारखी सहजगत्या आपल्या जवळ रहावी अशी कॉफी वाटत नाही. भारतामध्ये कॉफीची बरीच दुकानं outlets मध्यंतरी निघाली होती. चहा मात्र रस्त्याच्या बाजूला असलेल्या चहाच्या टपरीवर पिऊन इतरांना द्यावा लागे. नंतर येवले चहा, अमृत चहा, अमृततुल्य वगैरे नावांनी चहाची सुद्धा दुकानं जरा बरी निघाली. या चहा दुकानांमध्ये चहा आणि ब्रून मस्का एकत्र मिळू लागला. पण यापूर्वीपासूनच कॉफी आणि खारे बिस्कीट विकणारी, इडली कॉफी विकणारी दक्षिण भारतीयांची दुकानं आपल्या देशात होती. परदेशात सुद्धा कॉफी विकणारे बरेच होते. चहाची दुकानं (हॉटेल) त्यामानाने कमी होती. चीनच्या पाठोपाठ भारताचा चहा विक्री, चहा पिकवणे, चहापान वगैरे गोष्टीत नंबर लागायचा. मात्र आता आपला देश कॉफीच्या बाबतीत पण बराच पुढे चालला आहे. कॉफीचं व्यापार क्षेत्र सुद्धा विस्तारित होत आहे. कॉफी वापर consumption 85 टक्के घरात आणि 15 टक्के घराबाहेर म्हणजे या बाहेरील hotel दुकानांमध्ये अशाप्रकारे 2019 साली झाला. कॉफी विक्री करण्याचं प्रमाण आपल्या देशात वाढत होतं. मार्चपासून गेले सहा महिने कोरोना महामारीच्या काळात ई-कॉमर्स व्यवहाराने एकदम जोर पकडला. या ई-कॉमर्स मध्ये सुद्धा चहा आणि कॉफीची मागणी वाढतीच आहे. ॲमेझॉन, बिग बास्केट, आणि फ्लिपकार्ट ईप्लॅटफॉर्मवर

आणि होम डिलिव्हरी देणाऱ्या काही अन्य किराणा दुकानांच्या सर्व्हेनुसार अन्न आणि पेय यांची सर्वात जास्त मागणी वाढली (नेहमीच असते).

पोट बिघडलं की कोऱ्या कॉफीत लिंबू टाकून प्यायल्यास ताबडतोब जुलाब थांबतात. असे कॉफीचे औषधी गुणधर्म ज्ञात आहेत. तर रात्री झोप येऊ नये असं वाटत असेल तर झोप उडवण्यासाठी कॉफी सारखं दुसरं पेय नाही. घरात माशा पसरू नयेत म्हणून सुद्धा गरम तव्यावर कॉफी धूर/वास यासाठी टाकली जाते. कॉफीच्या वासाने भूक खवळते. पण प्याल्याने भूक कमी होते.

वर्क फ्रॉम होम म्हणजे घरून काम करणाऱ्यांना चहा आणि कॉफी पूर्वी ऑफिसमध्ये मिळायची; आता ती त्यांना वारंवार पिण्यासाठी घरी लागते. त्यामुळे घरच्या घरीच कॉफीचा वापर वाढलेला आहे. तुलनेने सोप्या रीतीने कॉफी बनवण्यासाठी बहुतेक जण नेसकॅफे आणि इंस्टंट ब्रू कॉफी वापरतात. 5 रु. चे लहान पाकिट पण मिळू लागले आहे. मात्र घरच्या घरी फिल्टर कॉफीची सुद्धा आवड पर्यायाने मागणी बऱ्याच जणांना असते. फिल्टर कॉफीची एक वेगळी चव असते. आताच लॉकडाऊन उठल्यावर outlets ओपन ठेवले तरी हॉटेलात जाऊन खायला-प्यायला थोडी भीतीच वाटते. त्यामुळे घरून ऑर्डर करणं किंवा होम डिलीवरी

पार्सल मागवणं यात सुद्धा चहा आणि कॉफीचा नंबर आहे. चहात त्यामध्ये वेगवेगळे मसाले आपण जसे घालतो तसे कॉफीत सुद्धा घालतात. आपण फार तर फार जायफळ इलायची पूड घालतो. मात्र जवळजवळ पन्नास प्रकारची कॉफी बाजारात विकत मिळते. सकाळी उठल्याबरोबर आधी कॉफी पिणाऱ्यांचे प्रमाण 50 टक्के आहे. बरिस्ता इटालियन कॉफीच्या ब्रँडने भारतात तीस वर्षांपूर्वी, शीतपेय आक्रमणापूर्वी क्रांती घडवली होती. त्यानंतर फेस वरती येणाऱ्या एस्प्रेसो कॉफीचं सुद्धा कौतुक होत असे. जेट (नळी)ने कॉफीच्या कपात हवा सोडून फेस आणलेली एस्प्रेसो कॉफी भारतात खूपच लोकप्रिय झाली.

त्यानंतर आता वेगळी कॉफी बनवणारी मशीन तयार झाली. इलेक्ट्रिक किटली मुळे पेय बनवणं फार त्रासदायक राहिलेलं नाही. 50 टक्के लोक कॉफी आवडते सांगतात याचा अर्थ की कॉफीने आता चहाच्या बरोबरीची जागा घेतली आहे.

लॉकडाऊन काळात बँका, सरकारी ऑफिसच्या, hospitals ठिकाणी जेवायला वेळ नव्हता. त्या वेळी कॉफी मदतीला धावून आली.

**

37 कोरोना काळातील करोडपती शो

कौन बनेगा करोडपती बघता का? कौन बनेगा करोडपती हा गेली वीस वर्षे चालू असलेला लाडका आणि लोकप्रिय गेम शो आहे. यावर्षी कोरोनाच्या काळात सुद्धा कौन बनेगा करोडपती या शोच्या ऑनलाईन ऑडिशनस घेण्यात आल्या. अगदी मार्चपासून ऑडिशन सुरू झाल्या आणि त्याच्यातून कौन बनेगा करोडपती या शोमध्ये भाग घेणाऱ्या माणसांची निवड करण्यात आली. मध्यंतरीच्या काळात अभिताभ बच्चन कोरोना या आजाराने बाधित झाले होते. त्यामुळे शूटिंग पुढे ढकलण्यात आले. कौन बनेगा करोडपती लोकप्रिय झाला आहे. आता कोरोना मध्ये या महामारी मध्ये काही बदल या शोमध्ये करण्यात आले आहेत. पूर्वी 225 कॅमेरा क्रू (crew) या शोला वापरले जायचे, आता जेमतेम शंभर कॅमेरा क्रू वर शूटिंग चालू आहे.

एक पाटील नावाची मदतनीस अभिताभ बच्चन यांच्या कपड्यांची काळजी घ्यायला, फेस शिल्ड लावून, किट घालून अभिताभ बच्चन बरोबर त्यांचे काम करते. अभिताभ बच्चन साठी स्वतंत्र खोली देखील शूटिंगच्या ठिकाणी देण्यात आली आहे. ज्यात जर गरज पडली तर बच्चन साहेब विश्रांती घेऊ शकतात.

सॅनिटायझेशन, मास्क, टेम्परेचर चेक वारंवार पाळतात.

दुसरा बदल कोरोनामुळे काय केला तो सांगते. पूर्वी या शोमध्ये प्रेक्षक असायचे. कोरोना महामारीमुळे प्रेक्षकांनी सहभाग घेणे बंद करण्यात आले आहे. पूर्वी कॉन्टेस्टंट सोबत त्याच्या घरची चार-पाच माणसे यायची, आता कॉन्टेस्टंटसोबत एक अथवा दोनच सहभागी होऊ शकतात.

पूर्वी ऑडियन्स पोल ही लाईफलाइन म्हणजे आलेल्या प्रेक्षकांनी दिलेले उत्तर ही लाईफलाईन ठेवण्यात आली होती. आता प्रेक्षक नसल्यामुळे ही लाईफलाइन रद्द करण्यात आली आहे.

यापूर्वीच्या कार्यक्रमांमध्ये 'फोन अ फ्रेंड' ही लाईफलाइन होती. त्याऐवजी आता व्हिडिओ कॉल फ्रेंड म्हणून मित्राला व्हिडिओ कॉल लावायची सोय आहे.

अवकाशयाना सारखा एक वेगळा सेट कौन बनेगा करोडपती साठी यावेळी बनवण्यात आला आहे.

जुन्या पॅटर्ननुसार शुक्रवारी कर्मवीर मालिका असते. एक प्रथितयश समाजसेवक या शोला येतात. त्यांच्यासोबत एक एक वलयांकित व्यक्ती या कर्मवीर व्यक्तीला मदत करण्यासाठी शो वर येते.

केबीसी प्ले अलाँग हे पूर्वीप्रमाणे यावर्षी देखील चालू आहे. मात्र फक्त सोनी लिव वरील मेंबर लोकांना केबीसी प्ले अलाँग खेळता येते.

या केबीसी प्ले अलाँग मध्ये वेगवेगळ्या सुधारणा करण्यात आल्या आहेत. ग्रुपने केबीसी प्ले अलाँग खेळता येते आहे. तुम्ही तुमचा केबीसी दुसऱ्या कुणालातरी रेफर सुद्धा करू शकता.

पुढे केबीसी प्ले अलाँग मध्ये सुद्धा तुम्हाला लाईफ लाईन वापरायची परवानगी असते. दररोज बरोबर उत्तर देणाऱ्यांमधून दहा लखपती निवडले जातात. अधिक गुण मिळालेल्या व्यक्ती निवडल्या जातात. सोळा प्रश्नांची उत्तरं बरोबर आली तर 7 करोड जिंकण्याची संधी असते. मात्र फारच थोड्या व्यक्ती या शोमध्ये सात करोड पर्यंत जातात.

थोडीफार रक्कम मिळाली तरीही माणूस आनंदी होतो. शिवाय 'कौन बनेगा करोडपती'मध्ये जायला मिळालं, इतक्या लोकांसमोर आपल्या कामाचं चीज झालं, नाव झालं ही देखील आनंददायी बाब असते.

केबीसी किंवा कोडी किंवा स्पर्धा या तुमच्या बुद्धीसोबतच तुमच्या व्यक्तिमत्त्वाची परीक्षा घेतात. 'कौन बनेगा करोडपती'मध्ये

आलेल्या सहभागी स्पर्धकाशी बोलून त्याची मानसिकता आणि जीवनवादी दृष्टिकोन सुद्धा कळतो. किती प्रकारे माणसे आयुष्यात संघर्ष करत असतात, यश मिळवतात, पुढे येतात, आशावादी राहतात याच्या सुद्धा गोष्टी आपल्याला ऐकायला मिळतात.

खूप पुढे आणि सर्व सुखं असलेली आनंददायी अशा व्यक्ती थोड्या बघायला मिळतात. बाकी कठोर संघर्ष केलेल्या बऱ्याच कथा प्रातिनिधिक ठरतात. या स्पर्धकांची जीवनकथा ऐकून घेणे हा देखील एका प्रकारे मनाला आनंद देणारा अनुभव असतो.

श्रीयुत अभिताभ बच्चन साहेब खूप चांगल्या प्रकारे संवाद साधून या स्पर्धक व्यक्तीच्या मनातील भावना व्यक्त करायला त्यांना उद्युक्त करतात. अभिताभ बच्चन यांची लोकप्रियता सदीचे महानायक अशीच आहे. ते तितकेच महत्वाचे आहे. ते चांगला संवाद आणि शो होस्ट करणारे आहेतच. खरं म्हणजे इतका छान निवेदक दुसरा फारसा कोणी मी तरी बघितला नाही.

अवकाश यानाच्या आकाराचा मंच यावर्षी बनवलेला आहे. भाग घेणारा सहभागी आणि अभिताभ बच्चन या दोघांमधील अंतर आठ फूट केलेले आहे.

पूर्वीसारखं अभिताभ बच्चन सहभागी व्यक्तीला खुर्चीवर बसायला चढायला मदत करत नाहीत. दोघं सोबत सोबत येत

नाहीत, वेगवेगळ्या दिशेने येतात आणि वेगवेगळ्या दिशेने जातात, ज्यामुळे सोशल डिस्टंसिंग पाळलं जातं. शेक हँड करण्याऐवजी कोपराला कोपर लावून वेगळ्या प्रकारे नमस्कार, जर इच्छा असेल तर केला जातो. पूर्वीसारखं सेल्फी काढणं पण या वर्षी बंद आहे.

दरवर्षी फास्टेस्ट फिंगर फर्स्टसाठी दहा सहभागी यायचे; या वर्षी आठच जणांना भाग घ्यायची परवानगी आहे.

मध्यमवर्गीय आणि इतर लोकांमध्ये हा शो फारच लोकप्रिय आहे. कित्येक ठिकाणी तर कौन बनेगा करोडपती मध्ये कसे जायचे याचे क्लासेस घेतले जातात. अनेक पुस्तकं देखील विकली जातात. आपका ग्यान ही आपको आपका हक दिलाता है!

सेट बँक का जवाब कम बँक से हो सकता है!

सपनों को ब्रेक नहीं! अशी सुंदर घोषवाक्य घेऊन कौन बनेगा करोडपती आपल्या सेवेला सादर होत असतं.

पूर्वी तीन राऊंड मध्ये परीक्षा घेऊन लाखो लोकांमधून या शोमध्ये सहभागी होण्यासाठी व्यक्ती निवडल्या जात, आता यावर्षी पूर्णपणे ही निवड प्रक्रिया ऑनलाइन करण्यात आली. ऑनलाइन प्रक्रिया असल्यामुळे दूरच्या अंतरावरील आणि ग्रामीण भागातील

लोकसुद्धा फारसा खर्च न करता या निवड प्रक्रियेत भाग घेऊ शकले. पूर्वी शहरात जाऊन जाण्या-येण्याचा, भाड्याचा खर्च, कपडे याचा सहभागी व्यक्तीवर भार पडत असे. पूर्वी निवड झाल्यानंतर केबीसीची टीम या गावी जाऊन सहभागी व्यक्तीचा व्हिडिओ बनवत असे. त्या ऐवजी आता सहभागी व्यक्तीला मार्गदर्शन करून स्वतःचा स्वतः व्हिडिओ बनवण्यासाठी शिकवले जाते.

कोरोना महामारी नंतर लॉक डाऊनमुळे घरी अडकलेल्या माणसांना बौद्धिक आणि मानसिक विरंगुळा म्हणून हा शो फारच उपयोगी पडतो.

Who wants to be a millionaire (America) या शोवर आधारित कौन बनेगा करोडपती हा शो अतिशय लोकप्रिय आहे. आधी अजून तरी (कोरोना दो गज दुरी ज्येष्ठ घरमे रहो) सरकारी नियमांचे उल्लंघन केले जात नव्हते, म्हणून 65 वर्षावरील लोकांना सरकारने परवानगी दिली नव्हती. आता परवानगी असली तरीही प्रेक्षकांमध्ये सोशल डिस्टंसिंग पाळण्यासाठी कोणाला फारसं बोललं जात नाही.

लवकरच प्रेक्षकांना देखील या शोमध्ये येण्याची परवानगी मिळेल. बघू- स्पर्धक म्हणून नाही, तर प्रेक्षकात बसायला तरी मला 'कौन बनेगा करोडपती'ला जायचं आहे.

38 दिवाळी नंतर

दिवाळी नंतर काय करायचं हा प्रश्न निर्माण होतो. दिवाळीनंतरची स्वच्छता म्हणजे गृहिणी एखाद्या मोलरकणीला हाताशी धरून फटाक्यांचा पसारा पाण्याच्या उरलेल्या वस्तू दिवाळीतलं काही झालेली तूटफूट, अंगणातला कचरा, तूटफूट असलेल्या वस्तूंचा कचरा भरून फेकून देणार न लागणारे सामान दिवाळीसाठी काढलं तर ते परत वर भरून ठेवलं आणि मोलकरणीला हाताशी घेऊन अंगणातला आणि घरातल्या परत एकदा स्वच्छता करणे यापलीकडे दिवाळीनंतर ची स्वच्छता काय असते? मला असं वाटतं घर दिवाळीच्या आधी स्वच्छ करतो. मी सुचविते दिवाळीनंतर आठवडाभर आपल्या मनाची स्वच्छता करायला काय हरकत आहे?

कशी झाली दिवाळी? दिवाळी गेल्यावर पंधरा दिवस तरी प्रत्येक व्यक्तीला या प्रश्नाला तोंड द्यावे लागते. खरं सांगू की दिवाळी कशी गेली?

यावेळी कोरोनामुळे काहीजणांनी घरगुती साजरी केली. तर काहीजणांनी त्यानिमित्ताने खूप धूम करून घेतली. तर एकूणच काय दिवाळीची ज्याची त्याची, त्याच्या त्याच्या मनाच्या परिस्थितीवर

अवलंबून असते. दुसरी व्यक्ती मजा करते म्हणून एखाद्याला हेवा वाटण्याचं कारण नाही. कुणाला एकत्र जमल्यावर माणसाला माहिती होतं की प्रत्येक व्यक्ती ही निराळी आहे. परिस्थिती आणि मनस्थिती सारखी नाही.

दिवाळीच्या प्रसंगात आपण सामील झालो तरीही कधीकधी आपण त्या कौटुंबिक सोहळ्यात अलिप्त असतो. त्यामुळे या दिवाळीत तरी आम्ही घरीच राहिलो. मन स्वच्छ केले. विचार काय आहे? मनात काय आहे? ते मनापासून ऐकलं. रोज कानावर बऱ्याच गोष्टी पडत असतात. पण त्या मनात बुद्धीत पोचवल्या. मनात आत त्याच्यावर अधिक खोल पुढे अभ्यास केला जातो. तसं नाही तरीही लिसनिंग म्हणजे आपल्या मनाचा आवाज आपण सहानुभूतीपूर्वक ऐकला.

रोज या आवाजाचे दमन मानव करत राहतो. काम करत राहतो. चुकीच्या गृहीतकांवर देखील आपण बऱ्याचदा मनातलं खंत काढत असतो. अनेक प्रकारचा कडवटपणा आपल्या मनात भरलेला असतो.

“मना तुझं ऐकायला वेळ नाही.” मी

मनाला सहानुभूती दाखवा नाहीतर हा कडवटपणा दाबून दाबून मनात खोलवर नासूर जखम बनू शकते. ते/ हे विचार बदलावे

असं वाटत असेल तर नंतर प्रयत्न करा. पण ते विचार त्या वेळी आपणच ऐकून घ्या. दाबू नका. स्वतः बदल आणि दुसऱ्या बदल असे काहीतरी गैरसमज आपण पाळलेले असतात. त्यामुळे एक अहंकार आणि राग मनात साचलेला असतो. बऱ्याच गोष्टी जास्तीत जास्त आजपर्यंत आपण सहन करत आलेलो असतो. व काही त्रास आपल्याला झालेला असतो. तो इतरांनी दिल्याने म्हणून झाला हे मान्य आहे. पण आपण करून घेतला हे सुद्धा त्याच्यामागचे सत्य आहे. आपण त्याकडे दुर्लक्ष करणे अतिशय आवश्यक होतं. हे आपल्याला आत्ताच्या वयात कळतं. त्या वयात, त्या प्रसंगात, आपल्याला तोच प्रसंग, तेच दुःख, तो अपमान मोठा वाटत असतो.

कृत्रिम मोठे मोठे आवाज उपभोग खरेदी मजा करणे यापेक्षाही स्वतःला स्वतःशी जोडणं याचा आनंद वेगळाच असतो. निसर्ग, पृथ्वी, आपला देह आणि मन या चार गोष्टी एकमेकांशी जोडल्या तर जीवनाचा आनंद वाढू शकतो. नित्य आपण या चारही गोष्टी उगाच एकमेकांपासून वेगळ्या करत असतो आणि त्यामुळेच आपण एकाकी पडतो.

असं म्हटलं जातं की खूप उंचावरच्या मजल्यावरच्या लोकांना कमी प्रमाणात चुंबकत्व मिळाले. विहीरीच्या पाण्यात नदी काठावर बंगले बांधून राहणारे अधिक आनंदी असतात.

आपल्या देहाचा आपल्याला विसरच पडलेला असतो. आपण काहीतरी विचार, भावना, आणि काहीतरी हवे, काहीतरी ध्येय, आपल्या भावना याच्यातच धावत असतो. शरीर हा आपला मित्र आहे आणि आपल्याला आपल्या देह व श्वासोच्छ्वासावर नियंत्रण ठेवायला हवं. आपल्या शरीराच्या आणि मनाच्या तलावात आत जायला हवं. आत बघायला शिकवते ते अध्यात्म होय. त्यामुळे मनाच्या आत बघा. दिवाळीची तयारी म्हणून बाहेरची स्वच्छता करतो. दिवाळीनंतर एक आठवडाभर मनाची आतील स्वच्छता करायला काय हरकत आहे? कशाला खोटी भांडणं, देणे घेणे? पृथ्वीतत्त्वही जोडा. जमिनीवर पाय ठेवून वागा. स्वतःबद्दलच्या भ्रम भीती, भ्रम कल्पना आणि अहंकार दूर ठेवा.

मन स्वच्छ करा. दिवाळीनंतर ही स्वच्छता अपेक्षित आहे असे मी म्हणते आहे.

39 स्नेहाचे प्रकार चार

गोंधळून जाऊ नका, स्नेहाचे/ प्रेमाचे प्रकार चार! मी असे म्हटल्यावर ह्या लेखात काय कोणत्या विषयावर काहीही असेल. या मॅडम काय लिहिताहेत? असे काही नाही!

तर प्रेम हा असा भयानक प्रकार आहे की ते यशस्वी होण्यासाठी काय करावं? याबद्दल अनेक वर्ष संशोधन चालू आहे. मेंदूतील सिरोटोनिन नावाच्या एका हार्मोनमुळे प्रेम वाढतं, कमी होतं वगैरे वगैरे गोष्टी आपल्याला माहिती असतात. पण प्रेमाचे चार प्रकार हा जरा आधुनिक काळातला शोध आहे.

दूरदर्शनवर वारंवार लागणाऱ्या ती सध्या काय करते? यात किंवा यातील पप्पी लव किंवा पहिले प्रेम, शाळा कॉलेजमधील प्रेम या विषयावरची मांडणी बघून प्रेमाचे, स्नेहाचे चार प्रकार सहज लक्षात येतात. स्नेहाचे, प्रेमाचे प्रकार त्या त्या वयावर अवलंबून असतात. प्रेम, माया म्हणजे आई मुलाचे प्रेम, बहिण भावाचे प्रेम, मित्र-मैत्रिणींचे प्रेम, पती-पत्नीचे प्रेम होय. कौटुंबिक किंवा अन्य प्रेम असे पण प्रकार प्रेमाचे असू शकतात.

पण मी आत्ता वेगळे लिखाण करत आहे.

कौन बनेगा करोडपती शो मध्ये आलेला एक चाळीस वर्षांचा तरूण हा विचित्र विषय माझ्या मनात मांडून गेला. कौन बनेगा करोडपती शो मध्ये तो आला होता. त्याने सांगितले,

“आत्तापर्यंत माझ्या तीन मैत्रिणी होत्या. पण तिघांशी माझं ब्रेकअप झालं.” त्याला अमिताभ बच्चनने विचारलं “काय कारण होतं?” तर त्याने सांगितले.

“आमचं तीन प्रकारचं प्रेम होतं. ते तुटलं.”

तर ते तीन स्नेह प्रकार सांगते.

1 पहिल्या मैत्रीच्या वेळी, ती मैत्रीण घोस्ट झाली. गायब झाली. घोस्ट रिलेशनशिप म्हणजे काय? तर चांगले संबंध असतानाच काहीतरी गैरसमज झाला किंवा त्या मैत्रिणीला कोणीतरी काहीतरी भरपूर वाईट सांगितलं किंवा तिच्या घरच्यांनी काहीतरी विरोध केला, की ती माझ्या आयुष्यातून गायब झाली. नंतर ती कधीही दिसली नाही. कधीही भेटली नाही. तर अशा प्रकारच्या प्रेमाला घोस्ट रिलेशनशिप म्हणतात.

2 त्याने दुसरा जो प्रकार सांगितला तो म्हणजे की ती चीटिंग करत होती. फसवत होती! म्हणजे हे आपल्याला समजते. जाणू शकतो की काहीतरी फसवणूक झाली. ती तरीही मला फसवत

होती आणि हे माझ्या लक्षात आल्यावर मी तिला सोडून दिलं. तर हा दुसरा प्रेमाचा फसगत स्नेहाचा प्रकार होता.

3 इतर तिसरा प्रकार टॉक्सिक नातं म्हणायचा. तिसऱ्या प्रकारचे प्रेम त्याने सांगितलं ते म्हणजे टॉक्सिक रिलेशनशिप! विषारी नातेसंबंध होय. हे प्रेम विषारी असतं म्हणजे सारखं सारखं भांडणारे, वेळ प्रसंग आला तर अंगावर धावून जाणारे, मारामाऱ्या करणारे स्वार्थी असते. तरी त्या तरुणाने काही दिवस त्यात काढले. या अशा toxic प्रकारच्या नातेसंबंधात इच्छा अधिक असतात आणि प्रेम कमी असते. हाव असते त्यामुळे हे प्रेम सुद्धा यशस्वी होत नाही.

तर चौथे प्रेम हे प्रगल्भ असते- असावे. कारण माणसाला स्वतःलाच कळते की आपण या वरच्या तीन प्रेमांचा शोध घेत नव्हतो. आपली परिस्थिती काय आहे? नक्की जगात आपण कुठे राहतो आहोत? आपली स्वतःची परिस्थिती काय आहे? याची जाणीव करून घेऊन या तीन प्रकारच्या संबंधानंतर माणूस फुल अँड फायनल सेटलमेंटचा, शेवटचा नातेसंबंध बनवतो. म्हणजे तरुण असेल तर लग्न करतो. मैत्रीण असेल तर मित्र-मैत्रीणींमध्ये एखाद्या मैत्रीणीबरोबर मुकाट गॉसिप न करता मन मारून राहतो. फार कंटाळा आला तर ठरवतो किंवा यापुढे आपल्याला स्नेह

नातेसंबंध नको आपण एकत्र न राहता एकटे राहायला हवं, हे ठरवतो. या वयात आपण प्रगल्भ झालेले असतो. तडजोड करू शकतो. जे समोर येईल ते साधारणपणे आपण स्वीकारतो. खूप भारी भारी स्वप्न न पाहता आणि श्रीमंती कपड्यांची मोह भावना न धरता आपल्या अंगात बसेल असा अंगरखा मुकाट्याने घालतो. माणसाने सुविधाजनक घालावं. साधा रुचणारा, त्याच्यावर नक्षी नसलेला, साधासुधा, शरीराला सुविधा देणारा, न टोचणारा असा अंगरखा चौथ्या वेळी स्वीकारतो.

कसातरी फिट करावा तसा या स्नेह नात्यात माणूस स्वतःला फिट करतो. कारण की त्याने जो करायचा तो निर्णय घेतला, तर त्या निर्णयात तो खूश राहतो. स्नेहाचे /प्रेमाचे /नात्याचे हे चार प्रकार असतात.

ढोबळमानाने हे चार प्रकार प्रेमाच्या, स्नेहाच्या नात्याचे बांधले जातात.

“हर एक फ्रेंड जरूरी होता है” तसेच सर्व प्रकारची स्नेहनाती आजूबाजूला आपण बघत असतो. ती जरूरी असतात असं नाही. पण ती जीवनात येत असतात. सहज निरीक्षण करून बघा, प्रेमाचे चार प्रकार लक्षात येतील. पटले?

40 गो कोरोना गो

आमचं सर्व काही ठीकठाक चाललेलं होतं. जग वेगात धावत होतं. मोठ्या मोठ्या इमारती बांधण्याची स्पर्धा होती. त्या एका फ्लाय ओव्हर वर दुसरा फ्लाय ओव्हर पुलांवर मेट्रो, त्यावर परत मोनोरेल, वर मेट्रो बांधली. गर्दी आणि सगळीकडे नुसती प्रगती आणि विकास चालला होता.

COVID 19 आला. या कोरोनाने मात्र कहर केला. त्याने सगळ्यांचे पाय जमिनीवर आणले. आम्ही मानवांनी जग जिंकले, चंद्रावर राहायचे म्हणून प्लॉट विकले. पण आपण प्रगती केली आहे आणि आपल्याला जीनी सापडला आहे या भ्रमाचा भोपळा कोरोना मुळेच फुटला.

हे सर्व काही मजेत, virtually पण छान चाललं होतं. कोरोना महामारीने या सुखाच्या दुधात मिठाचा खडा पाडला. लॉकडाऊन झाले. स्थलांतरित मजूर हे आपल्याला परके होते का? परदेशी लोकांनी जेव्हा स्थलांतरित मजुरांचा प्रश्न मांडला तेव्हा पण आम्ही त्याकडे दुर्लक्ष केले. इथे आपल्या सर्वत्र आनंदी आनंद गडे वातावरणात जनता खूप होती.

मजा हवी, कटकट नाही. थाट हवा- दर आठवड्याला पिकनिक, तर महिन्याला सहल करायची. इतरांचा प्रश्न ते बघतील. काही म्हणाले, आम्ही मजा करतो. मोठी सहल, तीन वर्षांनी परदेशी टूर असे ऐटीत जात होतो. मोठ्या मोठ्या बिल्डिंग बांधल्या जात होत्या. इंच न् इंच लढवू म्हणत रस्ते भरून बांधकाम केलं होतं. रिकामा प्लॉट नाही, शाळेची मैदानं नाही, एकही जागा सोडली नाही. जिथे मिळेल तिथे बांधकामं केली होती. नरश्रेष्ठाला वाटले होते सारे असे चालू राहिल. सारे महाग विकले जात होते. मार्केटिंग चालू होते आणि अशावेळी हा कोरोना आला. आमच्या आनंदात मिठाचा खडा टाकला.

जीवाची भीती कुणाला नसते? ती प्रत्येकालाच असते. हे लाखो करोडो रुपये, हे पाच प्लॉट आणि अनेक बंगले, असलेले अॅसेट्स आपले इथेच सोडून जायचं असतं. जनता नाईलाजाने का होईना घरात बसली होती की. बरीच जण गोंधळून गेली. काही थोडी चत्री लोक होती ती बाहेर फिरत राहिली. तर काही पोटासाठी धावत होती.

कोरोना मुळे :

मुखी नाम तुझे आले !

हात आपसूक जुळले !

मग देवळांना वाटलं, अरे ह्या कोरोना भयात आपल्याला भरपूर मान कमवता येईल. अनेक जणांचे पुण्य प्राप्तीकरिता पूजन होईल. अनेक जवळच्या व्यक्ती मृत झाल्या होत्या. काही जणांचे अंत्यविधी देखील करता आले नव्हते. त्यामुळे मग देवळं उघडली. जनतेने पण हट्ट करून देवळं सुरू करून घेतली. भय प्रत्येकातच होतं. कुणाला कधी कुणी बोललं नाही. पण देवळे उघडली आणि पूजा वाढली. देवाकडचे मागणे करणारी गर्दी वाढली.

सहलीला जायची भीती वाटू लागली. तरीही लॉकडाउन उठलं, असं म्हटल्याबरोबर अनेक लोकांनी सहलीचे बेत रचले. ज्येष्ठ नागरिक मात्र गोंधळलेले होते. काही जणांनी कोरोनातच संधी शोधली. कोरोनाची कटुता दूर होण्यासाठी इतरांनाही सहभागी करण्यासाठी काही जणांनी ऑनलाईन पूजा सुरू केली. व्यापारी वर्ग कोरोनातच संधी शोधत घरीच सेवा, ऑनलाईन खरेदी विक्री करू लागला. भयाची सावली दूर होण्यासाठी करमणूक, सिनेमे ऑनलाईन चालले. इतरांनाही सहभागी करण्यासाठी ऑनलाईन कार्यशाळा योजत काही जणांनी संधी शोधत केल्या. कटुता दूर होण्यासाठी सुखात इतरांनाही सहभागी करण्यासाठी वाढदिवस, कार्यक्रम सर्व काही ऑनलाईन झालं. ज्येष्ठ नागरिकांनी जमवून घेतलं. कसंतरी कुणाच्यातरी मदतीने, मुलांना नातवंडांच्या मदतीने ज्येष्ठ सुद्धा ऑनलाईन जरूरीची कामं करू लागले.

त्यात मग मनःशांतीसाठी अध्यात्म वाले पण ऑनलाईन उतरले. अशाच एका ऑनलाईन कार्यक्रमात मी भाग घेतला होता. त्यांनी मला काही गोष्टी लिहून काढायला सांगितल्या.

त्यातलं पहिलं होतं जवळच्या सोळा मृत व्यक्तींची नावे. दुसरे ज्यांनी तुम्हाला आयुष्यात पुढे यायला मदत केली असल्यास 16 व्यक्तींची नावे. त्यानंतर तिसरे तुम्ही आणि तुमची आई किंवा वडील यांच्यात काय संबंध, समानता आहे? चौथे- तुम्हा भावंडा मधील सर्वात यशस्वी कोण? आणि सर्वात अयशस्वी कोण? पाचवे- किती मित्र मैत्रिणी, नातेवाईक तुम्हाला उद्या प्रश्न उत्पन्न झाल्यास नक्की मदत करतील? नातेवाईकांचे आणि तुमचे संबंध साधारण कसे आहेत? सहावे- एकटे पडल्यावर मदतीला धावत येणारी किती माणसं तुमच्या आयुष्यात आहेत? किती जण पैसे खर्च करतील असं तुम्हाला वाटतं?

मी हादरले.

कोरोना काळातल्या कुणाच्या मृत्यूनंतर नातेवाईक आले नाहीत. मुलं आली नाही, मुली आल्या नाही. भाऊ आला नाही इ. अशा कथा या कार्यक्रमात सांगण्यात आल्या.

एकूण त्या सांगण्याचा अर्थ असा होता- कोरोना काळ मनाचा आरसा होता.

सत्य हे की जगात फक्त परमेश्वर हाच माणसाला मदत करू शकतो. अर्थात ते सत्य आहे म्हणून तर म्हणतात.

दैव जाणिले कुणी?

पण काही म्हणा जे सगळं थाटात चाललं होतं ते थांबलं. कुटुंब आणि मी ग्रेट, माझं सगळं हे छान आहे. बाई मी किती सुंदर! बाई मी किती हुशार! बाई माझी बहुत घरं बघा. मनुष्यबळ जोडलेले लोक बघा. किती छान बाई!

आमचं सगळं महान महान आहे. अशा या भ्रमात आम्ही जनता होतो. आमच्या जीवनात या कोरोनाने आणि अभ्यासू संस्थांनी मीठ खडा टाकला. सुखात मिठाचा खडा या कोरोनाने टाकलाय.

जेवणात मीठ आवश्यक असतं पण किती प्रमाणात? नऊ महिने झाले गो कोरोना गो: प्लीज गो!

अरे ह्या मिठाच्या खड्याने आता तोंड खारट खारट झाले आहे. तोंड सोलवटून निघाले आहे. मिठाचे प्रमाण जास्त झाले की रक्तदाब वाढतो. कोरोना या भावना आता सहन होत नाहीयेत.

Go Corona go please go. देवा तू काहीतरी कर ना!

41 असावे घरटे आपुले छान

असावे घरटे अपुले छान! एक पूर्वी फार बालपणी ऐकलेली कविता आहे. प्रत्येकच सजीव हा आपले घर बांधतो. किडे सुद्धा घरटं बांधून ठेवतात. मुंग्या वारूळ बनवतात. सरपटणारे जीव बिळात, कधी खबदाडात राहतात. छोटे छोटे सरपटणारे प्राणी, पक्षी सर्वजण आपले घर/बीळ/घरटे बांधतात.

पक्ष्यासारखा छोटासा जीव इतक्या नाजूकपणे आणि आखीव-रेखीवपणे घरटे बांधतो की सुगरणीचे घरटे बनते. त्या एका वेगळ्या तंत्रज्ञानाचं कौतुक करायला लागेल.

खोप्यामध्ये खोपा सुगरणीचा खोपा

पिलासाठी झोका झाडावर टांगला.

जसं घर हे प्रत्येक माणसाला सुखी करत असतं, तसंच पक्ष्यांना सुद्धा त्यांचं घरटं प्रिय असतं. आमच्या बागेतील एका झाडावर पक्षाचं घरटं होतं. मी त्या झाडावर फुलं काढायला गेले असता, त्या पक्षाने इतका कलकलाट केला की जणू काही मी त्याचं घर तोडायला आले होते, आणि त्या पक्ष्याची ती धडपड मला त्याच्या घरट्यापासून दूर राहण्यासाठी सांगत होती. तो मला परत जाण्यासाठी आग्रह करत होता.

तर आता आपण या पक्ष्यांच्या घराबद्दल बोलू या. तुम्ही म्हणाल माणसांना घरं उरलेली नसताना पक्षांची घरटी, झाडं गेल्यामुळे एवढा काय प्रश्न पडला आहे? कबूतर कपारीत राहतात तसे इतर पक्षी जागा शोधतील. सुगरणीचं घरटं सगळ्यात सुंदर म्हटलं जातं. तरीही सुगरणसुद्धा हे घरटं बनवताना योजना करते. घरटं हवं आहे म्हटल्यावर एका काडीने सुरूवात करत असते. त्यानंतर वेगवेगळ्या काड्या आणून एकमेकांत गुंफून, अंदाजे एक हजार काड्यांनी सुगरण घरटं बनवते. या घरट्यात फिरायला छोटसं आवार सुद्धा असतं. ते घरटं सुगरणीचं पिल्लू आत मोठं होऊ शकेल, असं छोटं दार असलेलं असतं. या घराच्या दारातून सुगरण आत जाऊ शकते पण कुठलाही शत्रू आत जाऊ शकत नसतो. पॅसेज असतो आणि आत गेल्यावर घरट्याची मुख्य खोली असते. हे घरटे नर (पुरुष) पक्षी बांधतात. पक्षीण अथवा मादी पक्षी हे बांधलेलं घरटं ठीक आहे की नाही ते नराचं कौशल्य बघून तिचा सहकारी ठरवते. पिल्लांसाठी हो म्हणते. तर एक सुगरण पक्षी अठरा ते वीस दिवसांत, पाचशे वेळा फेरी मारून काड्या जमवून एक घरटं बांधतो. घरटं बनवण्याचा हेतू त्यांची अंडी आत या घरट्यात ठेऊन पिल्लांचा जन्म घरट्यात व्हावा हा असतो. घरटं बांधण्यासाठी काड्या, कापूस, वायरी, सुकलेली पानं, विष्ठा, लाळ, गवताचे

अथवा हेमचे धागे असे सर्व अथवा यापैकी काही वस्तू वापरल्या जातात.

घरटं कसं बनवायचं याचा आराखडा पक्ष्याच्या मनात आधी तयार असतो. नंतर आजूबाजूला शोध घेऊन काड्या, पानं शोधून पक्षी घरटे बांधतो. मानव जसा पूर्वी गुहेत राहायचा, तसे हे पक्षीसुद्धा फार पूर्वीपासून ही अशी घरटी बांधतात. पारंपरिक अशा रीतीने घरटे बांधायला पक्षी पूर्वीपासूनच शिकलेले असतात. निवड आणि घराच्या मूळ आराखड्यात फारसा बदल करत नाहीत.

सुगरणीचे घरटे हे पाऊस आत शिरणार नाही असं आणि आणि पाण्यापासून सुरक्षित अशा काड्यांचं बनवलेलं असतं. मोठं होऊन पिल्लू घर्ट्यातून उडून जाईपर्यंत त्या पक्ष्याचा आकार जेवढा वाढेल तेवढी तरी या घर्ट्यात जागा असावी, या गोष्टीचा अभ्यास करून ही घरटी बांधलेली असतात. त्यात नवीन जन्माला येणाऱ्या, अंड्यातून बाहेर येणाऱ्या पिल्लांचे संरक्षण आणि घरटे पटकन शत्रूच्या नजरेस पडू नये हे दोन्ही हेतू असतात.

सुगरणीची मादी आधी हे घरटे बघून सुगरण पक्षाच्या घर्ट्यात नराच्या त्याच्यासोबत सहजीवन जगण्याच्या योग्यतेची पारख करते. हे घरटे सुंदर असले पाहिजे आणि त्याचा बाहेरून

आकार आणि नीटनेटकेपणा हा पण चांगला हवा. हे बघून सुगरण पक्षी नराची निवड करते.

पुढच्या घरट्याबद्दल आपण बोलणार ते हमिंगबर्ड या पक्ष्याचे घरे आहे. भारतात हमिंगबर्ड फारसे दिसत नाहीत. परदेशात हमिंगबर्ड सापडतात. हमिंगबर्ड हे टाकाऊ काड्यांचे अथवा फांद्यांच्या सुकलेल्या पानांचे घरे बनवत नाहीत. जिवंतच अशा या गवताची मुळासकट आणून रोपे एकमेकांत गुंतवून घरटं बनवतात. ही घरटी बनवण्याचा फायदा असा की किडे-मुंग्या अथवा अन्य कीटक, सुकलेल्या वनस्पतीजन्य पदार्थांवर वाढणारे पॅरासाईट या घरट्यात वाढत नाहीत. जिवंत गवत असल्याने हमिंगबर्डच्या घरट्याला सुविधा आहे. त्याला फ्रेश लिव्हिंग नेस्ट म्हटलं जातं. झाडं तोडणे, आजूबाजूला माणसं वावरणं, रस्ते, गाड्यांचे आवाज, वस्ती विस्तारली जाणं, याचा परिणाम पक्ष्यांच्या घरे बांधण्यावर होतो. कृत्रिम तऱ्हेने बनवलेली, लाकडी/कागदी अशी पक्षांची घरटी आणि पक्ष्यांना खायला देण्याची बर्ड फीडर्स हल्ली विकत मिळतात. पक्ष्यांची जमात वाढवणे हे मानवांच्या आनंदासाठी आवश्यक आहे.

पक्ष्यांची घरटी बघता दोन प्रकारची आपण पक्ष्यांची घरटी पाहिली. आता आपण कीटकाचे घरे पाहूया. स्पायडरमॅन या

नावाने घरात आलेली कोळीष्टकं सुद्धा प्रसिद्ध झाली. मात्र कोळ्याने विणलेलं जाळं हे भल्याभल्या आर्किटेक्टला देखील तोंडात बोट घालायला लावेल, इतकं वेगळं असतं. कोळ्यांच्या पोटात एक प्रकारच्या गम सोडणाऱ्या ग्रंथी असतात. त्यातून येणारा वाहता स्राव, त्याचा धागा बनवून कोळी जाळं विणत असतो. विशिष्ट आकार विशिष्ट हेतू याने आणि संरक्षण या दृष्टीने, शत्रूपासून रक्षण या हेतूने ही जाळी विणली जातात. अतिशय बारीक आणि कमी वजनाची असून त्यांच्या गमचे धागे नाजूक वाटतील. पण धागे मजबूत असतात.

स्रावाने बनलेल्या या धाग्यांपासूनच कोळी आपले अंडे देण्यासाठी एक प्रकारची जाळी बनवतो. आपली अंडी या जाळीत या स्रावापासून बनलेल्या धाग्यांमध्ये गुंडाळत असतो. स्रावापासून बनलेल्या जाळ्याचा अजूनही एका प्रकारे उपयोग कोळी करतो. कसे तरी या जाळ्यामध्ये छोटे छोटे कीटक पकडण्याचं काम करतो. हे कीटक, चिकटपणाला चिकटून जातात आणि या कीटकांना पकडल्यावर त्यांचा उपयोग अन्नासाठी करण्याचा हेतू कोळी ठेवतात. कीटकाचा उपयोग आहार म्हणून कोळ्याच्या जाळ्यात असतो. या जाळ्यात संबंध ऑफिस असते. वेगळ्या प्रकारची जाळी बनवली जातात. एवढा छोटा प्राणी पण आपलं घर कसं बनवायचं आणि आपल्या वंशाच्या पिल्लाचं कसं रक्षण करायचं

हे जाणतो. घराची गरज पक्षी सुद्धा जाणतात तसे किडे सुद्धा जाणतात.

या पुढचं घर /घरटं असतं माकडांचं! माकड झाडावर राहत असले, तरी माकडाची एक जमात घरटं/तस सुद्धा बनवते. माणूस हा माकडापासून जन्माला आला हे म्हणतात. पण माणसांची घरसुद्धा माकडांच्या घरटे बनवण्याच्या कल्पनेतूनच पुढे निर्माण झाली आहेत.

सुविधाजनक रीतीने झाडावर झोपण्यासाठी ह्या वजनदार माकडांनी मग घरटी बनवायला सुरुवात केली. या घरांमध्ये आपण जसे सपाट जमिनीवर गादी टाकून झोपतो तशा प्रकारची झोपी जायची सोय या माकडांनी केली. चिंपांझी माकड झाडावर झोप आल्यावर, गादीसारखी एक चपटी जागा बनवून त्याच्यावर निजू लागले. काड्या, माती आणि झाडाची पानं याच्यातून ही घरटी बनवली जाऊ लागली. मजबूत आणि न तुटणाऱ्या काड्या आणि गवतापासून बनवली जातात. कारण की या माकडांचे वजनदेखील भरपूर असतं. पावसापासून ही घरटी माकडांचंदेखील रक्षण करतात. नवल म्हणजे काही विशेष प्रकारच्याऔषधी झाडांच्या फांद्या वापरलेल्या असतात. ज्यामुळे या घरट्यामध्ये कीटक आणि डास कमी येतात. ज्याच्यामुळे माकडांवर आजार पसरण्याची

शक्यता कमी होते. माकडांचं, त्यांच्या बुद्धीचं हे कौतुकच म्हणायला हवं. जमिनीपासून साधारण तीस फुटाच्या वरती बेचकीत घरटी करतात.

मानवाला शत्रूपासून होणाऱ्या हल्ल्याची आणि मृत्यूची भीती असते, त्यामुळे आणि झोपताना शत्रू येतोय की नाही, आजूबाजूला बघून, शत्रू हल्ला करेल, ही भीती असते. म्हणूनच घर/दार/कुंपण याचा शोध लागला. मानव पूर्वी गुहेत राहत. पण पक्षी घरे बांधायचे. माकड झाडाच्या बेचक्यात आपले घरे बांधायचा. ते बघूनच मानवालादेखील घर बांधण्याची कल्पना सुचली. गवत, झाडाच्या काड्या वापरून पूर्वी काही जण घरं करत असत. आता हळूहळू घरांची मजबूती वाढवली. दरवाजे मजबूत केले गेले. मानवाच्या मनात सुरक्षित घराची कल्पना रुजवण्याचं काम पक्षी, कीटक, वानर, मासे यांनी केलं.

म्हणून निसर्ग बघून मानवाच्या पण मनात विचार येतो.
असावे घरे अपुले छान!

42 वर्ष हरवले

काही वर्षांपूर्वी चंद्रलेखा कंपनीचं एक नाटक आलं होतं. नाव होतं “काही वर्ष हरवली आहेत” त्यामध्ये एका मुलीला अपघातात डोक्याला मार लागतो. विस्मरण होते आणि ती बरीच, अंदाजे दहा वर्षं कोमात, अज्ञात जागी सगळीकडून दूरवर राहते. त्यानंतर तिला शुद्ध आल्यावर ती जेव्हा दहा वर्षांनंतर, कशीबशी घरी येते. घरी ती घरच्यांना सांगते.

“बाबा बाहेर काहीतरी वेगळे घडले आहे. आमचे नातेवाईक, माणसं एकदम वेगळीच, फॅशनच्या विरुद्ध दिसायला लागली आहेत. फॅशनसुद्धा त्या दहा वर्षांपूर्वीच्या होत्या त्यापेक्षा वेगळ्या आता दिसत आहेत. वय एकदम खूपच मोठी वाढून गेली आहेत. जणू दहा वर्षे उलटली आहेत. बाबा काहीतरी गडबड झाली आहे का?” ती.

डोक्याला मार लागल्यामुळे काय घडलं, ते घरचे समजावून सांगत तिला सावरतात. हिंदी चित्रपटसृष्टीच्या कथेचा एक पुरातन नमुनेदार आराखडा आहे. बहुतांशी हिरोला डोक्याला मार लागतो आणि त्याला काहीच आठवत नाही. मग तो दुसऱ्या गावी जातो तिथे प्रेमात पडतो. या नव्या तरुणीबरोबर लग्न करतो.

दुसऱ्या पत्नीला मुलं होतात. नेहमीप्रमाणे त्याला पहिली पत्नी आणि मुलांचा विसर पडतो. नंतर त्याच्या डोक्यात व्हिलन दंडुका मारतो. किंवा व्हिलन डोक्यात बंदुका मारतात. हिरोच्या पूर्वीच्या आठवणी जाग्या होतात. तो मग आताच्या बायको-मुलांना ओळखत नसतो आणि जुन्या बायको मुलांच्या शोधात निघतो. हिंदी चित्रपट आणि भारतीय परंपरा यामुळेही पहिली पत्नी दुःखाचे डोंगर सोसत, डोळ्यात प्राण आणून पळून गेलेल्या आणि दुसऱ्या बाईबरोबर मजेत राहिलेल्या नवऱ्याला भेटते.

“मी तुझ्या परतीची वाट बघत होते” असे सांगितले जाते. तर एकूण काय विसरणे हे प्रकरण बऱ्याच कथांमध्ये खासपैकी मसाला टाकायला वापरले जाते.

हल्ली समाजात अल्झायमर या आजाराचे प्रमाण बरेच वाढले आहे. विस्मरण होणे याचे प्रमाण वाढले आहे. या आजारांमुळे माणसाला विस्मृती होऊ लागते. आमच्या परिचयातील एक व्यक्ती आपल्या नातवाला आपला मुलगा समजायचे. म्हणजे मधल्या काळातील पंचवीस वर्ष त्यांच्या मेंदूतून नष्ट झाली होती. मानवाचा मेंदू हे एक स्मृतींचं आगार असतं. मन हे एक स्मृतींचा साठा असतं. विस्मरण या मेंदूच्या आजारात

गडबड होते. हा एक स्मृतींचा आजार असतो. या स्मृतीची काही जर मिस मॅनेजमेंट गुंतागुंत झाली तर विस्मरण होऊ शकतं.

तर लिहायचं कारण असं: 2019 साली कोरोना आजार आला. covid-19 असेच नाव आहे. आपण काहीतरी भ्रमात होतो आणि नीट दोन हात न केल्यामुळे, आपल्याकडे 22 मार्च नंतर दखल घेतली गेली. आपण वर्षभरात खूपच दुःखदायी प्रसंग घडलेले पाहिले. देशाच्या अर्थव्यवस्थेचे, मानवी मनांचे हानीकारक रूप पाहिले. पूर्वी कधी नाही अशा रीतीने मनुष्य हानी झाली, असे म्हणता येईल. 2020 हे वर्ष जीवनातून निघूनच गेले आहे.

नक्की यावर्षी काय केलं? ते फार थोडे लोक सांगू शकतात. कारण की मोठे समारंभ, लग्न वगैरे यावर्षी काही झालं नाही. दिवस काढायचे म्हणून एक वर्ष काढलं.

बडी बेवजह जिंदगी जा रही है! लवकरच, कोरोनावरची लस येईल आणि आपल्या आयुष्यातील एक वर्ष हरवलं अशी कुरकुर आपण करू. (आशावादी राहा) आणि पुढच्या वर्षी मात्र आनंदात राहू, आशा ठेवायला हरकत नाही. covid-19 म्हणजे खरंतर एकोणवीस, ते वीस झालं. आपल्या आयुष्यातून हा कालावधी हरवला असे समजून आपण त्यातून पुढे जाऊ या.

आपण काहीतरी धडा घ्यायला पाहिजे. यापुढे सावधपणे वागायला हवं. पर्यावरणाचे नुकसान करायला नको. साथी आणि आजारांच्या प्रती सजग राहायला हवे. तरच आपण म्हणू शकतो की एकच वर्ष हरवले आहे. नाही तर आयुष्यातील अनेक वर्षे हरवणं मनुष्यजमातीला परवडणारे नाहीये.

43 संध्याछाया

ढळलारे दिन ढळला सखया

संध्याछाया भिवविती हृदया.

असं म्हणून म्हातारपणाबद्दल एक प्रकारची भीती माणसाच्या मनात घातली जाते. संध्याछाया भिवविती हृदया म्हटलं, तरी वय वर्षे पंचेचाळीसनंतर जीवनाची गाडी उताराकडे, खडखड जात असते. गाडी वेग मंदावत असते. देहाचा मालक काय विचार करू लागतो.

मेरी उमर हो गई तो क्या?

प्यार करने की एकदम सही उम्र है!

असं म्हटलं तरी सरकारी नोकऱ्यांमध्ये वयोमर्यादा जास्तीत जास्त 45 वर्षे असते. त्यामुळे 45 नंतर गाडी उताराला लागणार हे मान्य करावं. चाळीशी उलटली की थोडा थकलेला माणूस आपल्या काही दुय्यम बाजू लपवायचा प्रयत्न करतो. डोळ्याला चाळीशीचा चष्मा लागला, तरीही तो तसेच दिवस काढतो. केस पांढरे झाले तर कलर लावून काळे करतो. तरूण आणि चांगले दिसायचा प्रयत्न करतो. पडलेल्या सुरकुत्या त्याला आवडत नाहीत तर उतारवयाची जाणीव देतात. त्यामुळे त्या नष्ट

सुरकुत्या कमी करण्यासाठी सौंदर्य प्रसाधनांचा उपयोग करू लागतो.

आजार: जीवनशैलीमुळे येणारे आजार 45 वर्षे वयानंतर साधारणतः मागे लागतात. उच्च रक्तदाब, मधुमेह, चरबी वाढणे इत्यादी गोष्टी थोड्या थोड्या सुरू झालेल्या असतात. म्हणजे शरीर आता आपली वाढ संपली आहे आणि वयोमानाने जी झीज होते ती चालू झाली आहे याचे सिग्नल आपल्याला देत असते.

वय लपवण्याचा चाळा, असे प्रयत्न अशावेळी करण्याऐवजी आपण आरोग्य पूर्ण रित्या काय करू शकतो ते बघूया.

1) स्वतःच्या आरोग्याकडे लक्ष द्या. श्वासाचे काही व्यायाम, योगासनं करा.

2) आताही पुन्हा चेष्टा आणि विनोद, हसरे कार्यक्रम यांच्यात रस घ्या आणि हसत रहा. चेहऱ्यावरचे स्मितहास्य मावळू देऊ नका- चिडचिडे होऊ नका.

3) मन खुश ठेवण्याचा प्रयत्न करा. सकारात्मक दृष्टिकोन ठेवा. जे घडायचे ते घडतच राहते आणि वय वाढणं हे कोणीही थांबवू शकत नाही.

4) ययाती या कादंबरीत वर्णन केले त्याप्रमाणे प्रत्येकालाच वृद्धत्व देऊन आपल्याला यौवन हवं अशी तारुण्याची आस

असते. पण तारुण्य जाणे हे नैसर्गिक असते. आणि वार्धक्य पाठ सोडत नाही.

5) न टाळता येणारे, जे थांबणार नाही, जे जाणे शक्य नाही, ते स्वीकारा. मनसे वृत्ती बदलायचा प्रयत्न करा, कारण वय वाढते ही परिस्थिती आपण बदलू शकणार नाही.

6) चार प्रहर आळसात बसून राहणे थोडे कमी करा. थोडाफार तरी व्यायाम करा. जीवनशैली ऍक्टिव्ह ठेवा. आठवड्यातून कमीत कमी तीन दिवस दूरवर चालायला अथवा पळायला जा. ज्यामुळे शरीरातील रक्ताभिसरण सुधारते. व्यायामाचा हात धरा.

7) स्मरणशक्तीवर या काळात परिणाम होत असतो. त्यामुळे अवघड परीक्षा या काळात देणं शक्य नसतं, पण तरीही मेंदूला चालना मिळतील, असे किरकोळ शब्दकोडे, सुडोकू वगैरे सोडवा. नवीन भाषा शिकायचा, एखादा छंद शिकायचा प्रयत्न करा.

8) शांत जीवन जगण्याची वृत्ती कला शिकवते. त्यामुळे एक तरी छंद अथवा कला जोपासा. चित्र रंगवा.

9) आपण उजवा हात वापरत असतो. थोडाथोडा कधीतरी डावा हात पण वापरा. डाव्या हाताने दात घासायचा प्रयत्न करा. डाव्या हाताने लिहिणं खूप अवघड आहे हे मान्य आहे, पण कधीतरी लिहायचा प्रयत्न करून बघा. यामुळे मेंदूला रक्तपुरवठा

व्यवस्थित होतो आणि डावा उजवा दोन्ही प्रकारचा मेंदू कार्यरत राहतो.

10) मित्र: कोणत्याही वयात मित्र असणे हे आवश्यक आहे. मी पुन्हा सांगते कोणत्याही वयात मित्र हे आवश्यक असतात. अगदी खूप जवळचे मिळाले नाही तरी औपचारिक सहवासात राहायचे, चहा पिण्याला जाण्याचे, थोडा वेळ गप्पा मारायचे, फोन करण्याचे असे मित्र सांभाळून ठेवा.

हर एक फ्रेंड जरूरी होता है!

11) कट्टा: कुठल्यातरी कट्ट्याशी निगडित रहा. ज्यामुळे समाजात वावरल्याने नैराश्याचे प्रमाण कमी होऊ शकते.

12) प्रतिकारक शक्ती वाढवण्यासाठी मनसोक्त गप्पा मारणं, खळखळून हसणं आणि एकमेकांच्या सहवासात येणं आवश्यक आहे.

The way to your friend's house is never long.

Go to your friend's home!

13) भूतकाळ खूप सुंदर होता. चांगले दिवस आपण बघितले होते. आपला भविष्यकाळ पण खूप सुंदर होणार आहे. आपलं अमुक अमुक काम झाल्यावर आपल्याला तमुक तमुक मिळणार आहे, आणि आपलं सगळं चांगलं होणार आहे हे स्वप्न आपण

बघतोय. सर्वमान्य आहे. पण भूतकाळ आणि भविष्यकाळ यापेक्षाही वर्तमान काळ खूप महत्त्वाचा आहे. वर्तमान काळात हातात जी ठेव आजची स्थिती आहे त्याचा आनंद घ्या.

14) जीवनात समाधानी राहा. जे आहे ते आहे! जे झालं ते झालं! आपण यातलं काहीच बदलू शकत नाही! या सगळ्याचा स्वीकार करायला हवा! आपण वृद्धत्वाकडे झेपावतो आहोत याबद्दलचे देखील वास्तव मनाने स्वीकारायला हवं.

सारांश: आनंदात रहा आनंदात रहा! संध्याच्या टळू शकत नाही. संध्याच्यात सुद्धा आनंदात रहा!

44 खिमट खिचडी

खिमट खिचडी किंवा पातळ खिचडी हा प्रकार बालकांच्या किंवा आज्ञ्यांच्या पदार्थासारखा वाटतो. आजारी माणसाच्या मेनूवर खिचडी असते. आजारी माणसाला, कढी खिचडी द्यावी तसा आपल्याला हा मेनू वाटतो. आपण बिरबलाची खिचडी ऐकलेली असते. दिरंगाई होते ती गोष्ट, तिला बिरबलाची खिचडी असं म्हणत राहतो. योग्य अंतरावर योग्य प्रकारे मेहनत होत नाही, तर खिचडी शिजत नाही अस कथेत सांगितलं जातं. खिचडी उद्धट नाही. पुलाव, बिर्याणी वगैरे अशा भारी भारी श्रीमंत लोकांच्या गरीब घरातले नम्र भावंड म्हणजे खिचडी होय. आज्ञ्याचा मेनू या नावाने खिचडीकडे कायमच दुर्लक्ष केले जाते.

आळशी ताई किंवा आजीबाई काय पकवान करणार?

खिचडी खायला घालणार!

असे देखील म्हटले जाते. खिचडीला जास्ती भांडी लागत नाहीत. एकाच भांड्यात काम भागते. गरम गरम खिचडी खाल्ली की काही काळ तरी मन भरतं आणि परत खाव खाव सुटत नाही.

खिचडी ने दोस्त चार

दही पापड घी आचार!

अशी एक म्हण आहे. म्हणजे या चार उपपदार्थांशिवाय खिचडीला चव लागत नसते.

खिचडी कशी बनवायची याची पद्धत सगळ्यांची सारखी असली तरी ज्या त्या बनवणाऱ्या व्यक्तीच्या हाताच्या चवीमुळे खिचडीला वेगळीच चव येते. डाळ-तांदूळ हे मुख्य पदार्थ खिचडीत वापरले जातात. डाळ आणि तांदळाच्या प्रमाणानुसार खिचडीची चव बदलते.

कृती: जिरे-मोहरीची तेलावर फोडणी घालून त्यात कांदा परतला जातो. त्याच तेलामध्ये (परतलेल्या कांद्यामध्ये) धुतलेली डाळ आणि तांदूळ परतवले जातात. तांदळाच्या दुप्पट गरम पाणी घालून त्यातच मीठ, तिखट, हळद घालून झाकण लावून कुकरमध्ये किंवा प्रेशर पॅन मध्ये खिचडी शिजवली जाते. प्रेशर पॅनमध्ये दहा मिनिटांत खिचडी तयार होत असते. डायबेटिस असणारे किंवा तांदूळ खायचा नसेल तर तांदळाऐवजी गव्हाचा दलिया/बाजरी सुद्धा वापरता येते. त्या खिचडीला दलियाची खिचडी असे म्हणतात. खास हवी असेल, तर थोड्या भाज्या अँड करायच्या. घरी असतील तर बटाटे, मटार, फ्लॉवरचे तुरे, गाजराचे तुकडे, शेंगदाणे हेदेखील खिचडीत घालता येतात.

अचानक कोणी पाहुणे आले तर खिचडीसारखं दुसरा पटकन होणारं पक्वान्न नाही. पटकन शिजते आणि पोट पण भरतं.

खिचडीत आखखे मसाले सुद्धा टाकता येतात पण त्या चवीमुळे पुढे ती सौम्य राहत नाही, तर थोडीशी मसालेदार तिखट होते. थोड्याच वेळात आणि कमी डाळ तांदूळ यामध्ये भरपूर खिचडी सगळ्यांना पुरेशी होते. दरडोई दोन मूठभर तांदूळ एक मूठ डाळ घालावी. त्यामुळे गरिबाचा पदार्थ असं देखील खिचडीला म्हटलं जातं.

एक खिचडी मला कायम आयुष्यभर आठवते. 26 जुलै 2005 रोजी बांद्र्याला ढगफुटीमुळे रेल्वे स्टेशनच्या जवळील पुलाखाली आम्ही अडकलो. असे असताना एका दानशूर व्यक्तीने आम्हाला त्याच्या घरात राह्यला दिले. पण रात्री टेन्शन होते. वीज गेली होती. त्यावेळी त्याने त्याच्याकडे ही खिचडी बनवली होती. तांदूळ अगदी साधा होता. पण 12 तास पाण्यात अडकलेल्या भुकेल्या व्यक्तींना तो फारच चविष्ट लागला. या खिचडीची चव मी आयुष्यात कधीही विसरणार नाही.

खूप भूक लागल्यावर मनापासून केलेली, मिळालेली खिचडी ही स्वर्गातल्या अमृतापेक्षाही चविष्ट लागू शकते.

आज रात्री खिचडी बनवून बघा.

45 विंचू चावला

विंचू चावला विंचू चावला,
विंचू चावला हे एकनाथ महाराजांनी लिहिलेलं एक प्रसिद्ध
भारूड आहे.

मनुष्य इंगळी अति दारुण,
त्याने मज नांगी मारीयली
कामक्रोध विंचू चावला.

असे या भारूडाचे बोल आहेत. जगात काम क्रोधरूपी
विंचू अनेक आहेत. ते दगडाखाली लपून बसलेले असतात आणि
डंख मारतात. मात्र या जगात काही काही माणसं आपल्या जिभेवर
विंचू घेऊन फिरतात. एका राशीची व्यक्ती त्यांच्या जीभेने नांगी
मारते आणि जखमी करते, असं म्हटलं जातं. विंचू घेऊन
फिरणाऱ्या माणसांनी फणा काढून नांगी मारली की मनात आग
होते.

जीभेने, की काय शब्दाने जौळ होतं? ही डंख मारणारी,
विंचू लावणारी माणसं आपल्या आजूबाजूला असतात. या अकला
प्रांतात, यांच्या टोमणे मारणाऱ्यांना, समीक्षक म्हणणाऱ्यांना त्यांची

स्वतंत्र बुद्धी असते. ती पण फार भारी असते. दोष बरोबर शोधून ते त्या दोषाचा बरोबर उल्लेख करून समोरच्या व्यक्तीला नांगी मारतात. गाफील असता ही नांगी मारण्यात आली की काय होतं? समोरच्या व्यक्तीचा अभिमानाचा फुगा फटकन फुटतो, अशी टाचणी मारली जाते किंवा समोरच्या व्यक्तीच्या अंगाची लाही लाही होऊ लागते. तो बळी समाजात मिसळणे सोडून देतो. काम करणे सोडून देतो. कारण की हे विंचवाच्या जीभेचं विष असं त्यांच्या हृदयापर्यंत पोचतं. हे विष त्यांची चांगलं काम करण्याची शक्तीच नष्ट करून टाकते. समीक्षकांच्या विषारी बोलांनी त्यांची इच्छा पूर्ण नष्ट होते. समोरच्याची शक्ती नष्ट करण्याच्या कृतीत ते विंचू जीभेचे लोक यशस्वी होतात.

केऑस सावळा गोंधळ, हा देवाचा नियम असतो. म्हणजे अशा विंचू जीभेच्या माणसांना किंवा ज्यांना प्रत्यक्ष कृती काहीच करायची नसते त्यांच्या कडे खूपच छान ऊर्जा असते.

विंचू जीभेचे किंवा ज्यांच्या मध्ये काही सकारात्मक अथवा कलात्मक करण्याची शक्ती नसते, त्यांच्यात बाकीची घातक अविधायक कार्य करायची शक्ती मात्र फार असते. देवाचा हा नियम असतो. डोक्यापर्यंत काही पोहोचत नाही, त्यांना फारशी

वैचारिक शक्ती नसते. त्यांना शारीरिक शक्ती असते. अथवा अशी इतरांचे खच्चीकरण करायची शक्ती अधिक असते.

ठीक आहे, मुख्य विषयाकडे जाते. या नमनाला घडाभर तेल वाहिले. त्रास, हा हेतू नव्हता. विंचूपासून कसे वाचायचे? हे सांगणे होता.

मी आता मुख्य काय सांगायचं ते सांगते. हे विंचू जीभेचे लोकांचे टोमणे, सगळं वाईट आहे. याने त्रास होतो. त्या टोमण्यांनी त्रास होतो हे आपल्याला सगळ्यांना कळतं. पण या माणसांपासून आपण दूर राहू शकत नाही. ही माणसं काही बाहेरची एलियन नसतात, ती आपल्या आसपास असतात. आपल्या सहवासात असतात. या लोकांना फटकारणं शक्य नसतं. या लोकांना टाळणं शक्यच नसतं. कारण ही परग्रहावरून आलेली नसतात, परप्रांतीय नसतात. घराचा दरवाजा बंद करून त्यांना बाहेर पण ठेवता येत नाही. रामायणात ज्याप्रमाणे मंथरा दासी कैकेयीच्या कानात गुप्तपणे विष टाकून जाते अशी ही माणसं त्यांच्या जिभेने अथवा कृतीतून आपल्या पूर्ण शरीरात विष ओतून आपलं खच्चीकरण करून जातात. ही माणसं आपल्या आसपास असतात. घरातल्या कुटुंबियांमध्ये, मित्रमैत्रिणींमध्ये, ऑफिस मध्ये, कलीग, बॉस यांच्यामध्ये वावरत असतात. पण केवळ ओळखता येण्यासारखी,

नांगी मारणारी नसतात. काळजी प्रेम असून, दाखवून, लागणारे शब्द असतील नसतील, यावरून या विंचू जिभेच्या लोकांना ओळखणं शक्य नसतं. ही माणसं कधी कधी गोड बोलून सुद्धा आपल्या शरीरात विष फेकू शकतात. चोरी करून आपली सगळी शक्ती देखील लोक घेऊन जाऊ शकतात.

मुँह में राम बगल में छुरी, अशी यांची वृत्ती असते. हे लोक ओळखणं सुद्धा सोपं नसतं. बोलता-बोलता, गप्पा मारता मारता एखाद्या विचित्र शब्दाने एखादी चिंता ते आपल्या डोक्यात भरून जातात.

मी बोर्डाच्या परीक्षेत पहिल्या नंबरावर आल्यावर आमच्या शेजारच्या काकूंना पेढे द्यायला गेले होते. त्यावेळी त्या काकूंनी मला काय म्हणावं?

“पहिल्या पानावर फोटो आलाय ठीक आहे. अभ्यास करून बारीक झाली आहेस. लग्न कसं व्हायचं?”

नंतर 5 वर्षे गेली. नंतर काकांच्या घरी पेढे नेले.

माझं नोकरीत प्रमोशन झाल्याचे पेढे द्यायला आल्यावर दुसरा एक असाच विंचू जिभेचा बाप्या मला म्हणाला,

“प्रमोशन वगैरे ठीक आहे पण आता तू 25 वर्षांची झालीस म्हणजे तुला साधारणपणे 40 चा म्हातारा नवरा मिळेल.”

तर दुसऱ्या भागात आपण बघू या विंचू जिभेच्या लोकांपासून स्वतःला कसं वाचवायचं?

ठीक आहे, जर एखादी व्यक्ती अशी टोमणेमारू असेल तर तिच्या पासून दूर व्हावं.

दुसरं तर ऐकून न ऐकल्यासारखं करावं. या लोकांसाठी/शी भांडणात शक्ती घालवू नये. त्यांच्याशी कधीही भांडू नये कारण की त्यांना आपण वादात किंवा भांडणात कधीच जिंकू शकत नाही.

तिसरं की त्यांच्याबरोबर दुश्मनी करू नये. तुम्ही त्यांना दुश्मनीने पण जिंकू शकत नाही.

चौथे- विंचू जिभेच्या लोकांची मैत्री पण करून घेऊ नये. ती धोक्याची घंटा आहे.

पाचवे हे टोमणेमारू जसे आहेत तसे चालवून घ्यावे. शक्य तेवढे त्यांच्या विषापासून दूर रहावे. वाद टाळावेत.

सहावा मुद्दा, या लोकांशी ‘काय कसं काय’ इतकंच बोलावं किंवा विंचू जिभेच्या लोकांची तोंडओळख ठेवावी.

सातवे असे, ही विंचू जिभेची व्यक्ती जर आपल्याशी बोलताना म्हणत असेल “एका क्षणात, एका फटक्यात मी अमुक अमुकला त्याची जागा दाखवून देईन!” त्यावर तुम्ही काय म्हणाल?

“तू करशील. ” असं तुम्ही म्हणू नका. कारण तुम्ही असं उत्तर दिल्यावर ती व्यक्ती म्हणजे तुम्हालाच बळी बनवून “तू मला असं का म्हणालीस?” म्हणून तुमच्याशी काहीतरी कारण काढून तसे भांडण करतील. कारण की तुम्हाला बळीचा बकरा बनवायला तुम्ही सॉफ्ट टारगेट आहात. किंवा तुमच्याशी मी असंच भांडले सांगून इतरांवर दरारा निर्माण करता येईल.

ऑफिसमध्ये, कुटुंबात, लग्न घरी, बस, लोकल गाडी, सिनेमा, हॉटेल अशा ठिकाणी अशी विंचू जीभवाली स्त्री अथवा पुरुष भेटू शकतो.

या लोकांकडे दुर्लक्ष करायला शिका. काहीतरी काम काढून तिथून उठून जा. पाणी पिऊन या. टॉयलेटला जाऊन या. एखाद्या देवळात जाऊन या किंवा एखादी गोळी गिळत कारण काढून गप्प बसा.

तुम्हाला वाटेल मी फार चतुर बाई आहे. मला त्रास झाला अथवा होत नसेल.

छे! पण आज फार उशिरा, साठी बुद्धी नाठी झाल्यावर मला हे सगळं कळतंय. आयुष्यभर मी या घाव करू शकणाऱ्या, टोमणे मारण्यात पटाईत सहकाऱ्यांबरोबर दिवस काढले. फार त्रास भोगले.

भले ऑफिसमध्ये तर पुरुष मॅनेजर एकटा वावरून खूपच होऊ शकतो. पण बाई मॅनेजर? तिला एकटे पडून चालत नाही. बायकांना झुंडीने वावरावं लागतं. मुंगी हत्तीला अस्वस्थ करणारी ठरू शकते.

ऑफिसात कुटुंबात आणि इतरत्र मग या झुंडीतली, धुंदीतली कुणीतरी तरी जी विंचू जिभेची असते ती अशी आपल्याला नांगी मारत राहते. नोकरीवर असताना अशा अनेक जणांनी मला अनेक प्रकारचा त्रास दिला. आणि तो मी करून पण घेतला.

आता इतक्या वर्षांच्या अनुभवानंतर, इतक्या प्रकारे वेगवेगळे कोर्सेस केल्यावर आणि जीवनाचा अनुभव घेतल्यावर मला कळले. वळले नाही.

मला हे तुम्हाला सांगावसं वाटलं म्हणून मी लिहिते आहे.

दुर्लक्ष करा, दुर्लक्ष करा
टीकेकडे दुर्लक्ष करा
या विंचवाला उतारा
तमोगुण मागे सारा
ईर्ष्येकडे दुर्लक्ष करा
दुर्लक्ष करा दुर्लक्ष करा

46 सुगंध

गंध, सुगंध /दुर्गंधी/ इतर गंध जीवनाची आवश्यकता आहे. नाकाने माणूस श्वास घेतो. तो जो गंध माणसाला मिळतो ते मानवाला मिळालेले मोठे वरदान आहे. कधीकधी खराब वास आला, काहीतरी संशयास्पद उग्र वास आला, तर माणूस तिथून निघून जाऊन, पळून जाऊन स्वतःचे संरक्षण करू शकतो. तसं गंध हे माणसाला मिळालेलं मोठं संरक्षण, वरदान आहे. कोरोनामुळे वास येण्याची शक्ती नष्ट होते, असं नुकतंच वाचल्यामुळे माझ्या मनात हे विचार आले. सर्दी झाल्यावर आपल्याला वास येत नाही. कारण नाक चोंदलेलं असतं आणि सुगंधाचा सांगावा सांगणारे मज्जातंतू खराब झालेले असतात. अंतस्थ आवरण, त्यांना सूज आलेली असते. कोरोनामध्ये या तंतूवर अधिक परिणाम होतो आणि माणसाला सुगंध कळत नाही. मज्जातंतू खराब झालेले असतात, त्यांना सूज आलेली असते. कोरोनामध्ये या तंतूवर अधिक परिणाम होतो आणि माणसाला सुगंध कळेना होतो.

सावन की घटाएँ ये है

हरियाली चहुऔर है!

बादल बरस जाने को बेताब है

पपीहे कुहु बोल रहे है
ऐसे मे जरा जोर से पींग भरो
मुझे बूंदों से कुछ बाते करनी है!
कुछ बाते बताके थोडा फुसफुसाना है फिर ढेर सारा भीग जाना

ठै

सावन का गंध आया है
सखी चलो झुला झुलाते जाना है!
सुंघते इस पार से झुलते हुए,
सावन के उस पार पहुचते है.
फूलोंके मिट्टी की खुशबू में,
बेला के सुगंध में मुझे नहलाना है.
सणावळी असतात तिथे जीवनात गंध असतो.

वास न येणे या गोष्टीकडे व्यंग म्हणून सहसा बघितले जात नाही. ऐकू न येणे, डोळ्यांना न दिसणे, एखादा अवयव खराब असणं, त्या गोष्टींना व्यंग मानतात. पण वास न येणं त्यातलं मानत नाहीत. खरंच निसर्गाने वासाची समज देऊन माणसाला वाईट असलेल्या, विषारी वायू असलेल्या ठिकाणापासून स्वतःला वाचवायची शक्ती दिली आहे. सुगंधाची संवेदना दिली आहे.

सर्व धर्मांमध्ये, सर्व संस्कृतींमध्ये सुगंधाला महत्त्व दिलेले आहे. चंदन, उद, धूप, धूर, फुलं यांचा गंध पूजेसाठी मान्य केला जातो.

कोळी जमातीच्या लोकांना मच्छीचा वासदेखील आवडतो. म्हणून मत्स्यगंधा, सुगंधा, गंधवती अशी नावं पौराणिक कथांमध्ये सुद्धा आढळतात.

मनापर्यंत वासाचा संबंध आपल्या आठवणींशी असतो. लोणच्याची बाटली उघडताच येणारा मोहरीच्या तेलाचा वास, कढी बनवली असता कढीपत्याचा वास, एखाद्या हिंगोळीचा वास, बाळाच्या आगळ्यावेगळ्या बालपणाचा, शेकोटीचा वास हे सर्व वास जीवनाच्या त्या पर्वाशी निगडीत असतात.

ताप आलेल्या व्यक्तीचा येणारा एक प्रकारचा उष्ण, घामेजलेल्या व्यक्तीचा निराळा, गरम भाकरीचा, कोळी विक्रेते येतात तो वास वेगवेगळे असतात. त्यांनी आपल्याला त्या त्या क्षणांची आठवण होते. आलेल्या वासाने आजच्या परिस्थितीतल्या बऱ्याच गोष्टी कळतात, आवडतात. जेवणाचे वास सांगतात की सुंदर जेवण आता येणार. सुगंधाने भूक चाळवली जाते, जणू काही पुढच्या जेवणासाठी आपल्या अवयवांना तयार करायचं, जिभेला लाळ सोडायला सांगण्याचं आणि पोटाला

पाचक रस सोडण्याचं काम सुचविण्याचे काम हे गंध करतात. वास गोड, तिखट, कडू, तुरट, घाणेरडे, कुजके, नासके असे सुद्धा असू शकतात. सामीष जेवणाचे वास वेगळे असतात. कोळंबी मच्छी करणाऱ्यांना, आवडणाऱ्यांना ते हवेसे वाटतात. न खाणाऱ्यांना, तेव्हा ते वेगळे वाटत असतात. सुकटाची मासोळी वासाने वेगळी असते. तर शाकाहारी लोकांच्या साजूक तुपाच्या मिठाईचा वास स्निग्ध प्रकारचा वास म्हणजे तेलातुपाचा वास सुद्धा निराळा असतो. तूप शिळं झालं की येणारा खवट वास पण आपल्याला आवडत नाही. आणि गरम गरम कढवून झाले की छान वास येतो. शिळ्या आणि जुन्या काही पदार्थांची वासावरून परीक्षा होते. ह्या शेंगदाण्याला जुना झाल्यावर वास येणार आहे, हे झालेला बिघाड सुचवतात. लिंबाचा नुसता वास घेऊन सुद्धा किती बरं वाटतं. संत्री, मोसंबी यांची सालंसुद्धा आंघोळीच्या वेळी अंगाला चोळायला वासासाठी वापरतात. असं म्हटलं जातं की वास घेणं म्हणजे अर्धा तो एक पदार्थ खाणं हेच असतं. कोको, चॉकलेटचा वास सगळ्यांनाच आवडतो. हळद तर सर्व प्रकारच्या सौंदर्यप्रसाधनांमध्ये असते. वासासाठी पण कोको घातला जातो. कांदा आणि लसणाच्या वासामुळे, स्वयंपाकघरात काहीतरी शिजवणे चालू आहे हे कळत असते.

परदेशात राहणाऱ्या अन्य देशीच्या लोकांना त्यांच्या अपार्टमेंटमध्ये राहायला जाताना विविध प्रकारचे वास घरातून आले नाही पाहिजे अशी अट घातली जाते. कारण भारतीयांच्या स्वयंपाकात कढीपत्ता असतो. कडकडीत फोडणीचा वास येतो. परदेशामध्ये थंड हवेच्या जागी तो भरून राहिल्यामुळे या वास येणे या गोष्टीसाठी बरेच वेळा विरोध करतात.

काही काही लोकांमध्ये खराब वास हा अपशकुनी अथवा अशुभ पण मानला जातो. प्रत्येकाची आपापल्या व्रत, गोष्टीची श्रद्धा असते. म्हणूनच बऱ्याच ठिकाणी अगरबत्ती आणि ऊद लावून किंवा हल्लीच्या काळात स्प्रे मारून, फवारे मारून हवा सुगंधी केली जाते.

फार पूर्वीच्या काळी राजे- राजवाड्यांच्या दरबारातदेखील गुलाब पाण्याचे फवारे मारले जात. अत्तर विकण्यासाठी भारी भारी व्यापारी येत असत. सायली, मोगरा, चमेली, गुलाब, चंपक, पारिजातक यांचे वास आणि ही फुलं, सोनटक्क्याची फुलं सुगंधासाठीच प्रसिद्ध आहेत. पण फुलं ही सुकून जातात. म्हणून अत्तराचा शोध लावला गेला. म्हणजे वासाचे वेड माणसाला पुरातन कालापासून आहे. सर्दी झालेल्या व्यक्तीला वास येत नाही आणि दम्याचा आजार असलेल्या व्यक्तीला तीव्र वासाच्या

वस्तूमुळे वावड उठू शकते. वासाची संवेदना ही जीवनात फारच महत्त्वाची असते. एखाद्या गोष्टीचा अंदाज येणे याला सुद्धा वास आला असं वाटू लागलं होतं म्हणतात. म्हणजे एखाद्या घटनेच्या आधी तिचा वास येतो. एखादी घटना किंवा वस्तू दिसण्याआधी तिचा वास येत असतो. प्रत्येकच वस्तूला आपले अंगभूत वास असावेत. वास असतो.

लपवलास जरी हिरवा चाफा

सुगंध त्याचा लपेल का?

47 नाणी

एकच टांकसाळ मग सगळी नाणी वेगळी कशी घडवली जातात? काही लहान काही मोठी! काही ऍल्युमिनियमची काही मिश्रधातूची! काही खरी काही तांब्याची! देवाच्या दयेने एकाच टांकसाळीतून घडवलेली ही नाणी किती वेगवेगळ्या प्रकारची असतात.

नुसता आकार वेगळा नाही तर त्यांचा गुणधर्म देखील वेगळा असतो. काही काही लहान-मोठी, वजन, स्पर्श, मूल्य, चुंबकीय आकर्षकता, वरची छापील चित्र, रक्कम वेगळी असते. अशी विविधतेने नटलेली असली तरीही नाणी छापणारी, पाडणारी टांकसाळ एकच असते. परमेश्वर देखील एक टांकसाळ चालवतो. या टांकसाळीत करोडो माणसांना घडवत असतो. त्या माणसांचा मूल्य, रंगरूप, आकार सगळंच वेगळं असतं. गुण वेगळे असतात. गुणधर्म वेगळे असतात. काही गुणधर्म माणूस नंतर सुद्धा स्वतःच्या प्रयत्नांनी प्राप्त करत असतो. देवाच्या टांकसाळीत बधा किती प्रकारची नाणी असतात. सकाळी खिडकीशी बसून मी रस्त्यावरून जाणाऱ्या लोकांचे निरीक्षण करत होते. वेगवेगळ्या प्रकारची माणसं होती. बेफिकीर, घर सोडून नाईलाजाने दूध किंवा भाजी

आणण्यासाठी बाहेर पडलेले वृद्ध, समोरच्या चिकित्सालयात आलेले रुग्ण, रक्त तपासायला आलेली माणसं, भाजीवाले, फेरीवाले, कामावर जाणारे लोक सर्वजण कोरोनाच्या या सावलीत वावरत होते. बहुतेक मी पाहिलं- तणावात होते. आता लवकर हसणं विसरूनच गेले आहेत. खळखळून हसताना कुणीच दिसत नाही. अगदी लहान बालक सुद्धा दबकत हसतं.

वर्तमानपत्र वाचून, बातम्या बघून, एका मोठ्या नेत्याच्या आत्महत्येच्या घटनेवरून मनावर वेगवेगळ्या प्रकारचे परिणाम होत आहेत. सर्वच आभासी वाटू लागले आहे. अशावेळी प्रत्येकाचे विचार सुद्धा मोठे वेगवेगळे असतात. त्या वेगळ्या विचारांबद्दल गोंधळ असतात. पण आपण अशा विविध नाण्यांबद्दल बोलूया. या व्यक्तींनाच- वेगळा विचार करणाऱ्या माणसांना मी नाणी म्हणते आहे. नाण्याला दोन बाजू सुद्धा असतात पण सध्या या मानवी नाण्याच्या ज्या बाजू वर दिसतात त्याबद्दलच बोलूया. तर नाण्याची एक बाजू मनापासून अशा रीतीने दाखवणाऱ्या सात नाण्यांचा आपण विचार करू या.

पहिलं नाणं म्हणजे अतिशय बेफिकीर लोक! अर्थात ही बेफिकिरी स्वतःच्या बाबतीत नसते तर इतरांच्या बाबतीत असते. या व्यक्ती इतरांना सांगताना “अगं घाबरतेस काय? तलावावर फेरी

मारून येत जा. अशी घाबरून किती काळ घरी बसणार आहेस?”
दुसऱ्यांना नॉर्मल रहा घाबरू नको सर्वच नॉर्मल आहे. माझे कुरियर
मात्र तू करून ये, असे सांगणारी ही माणसं असतात.

दुसऱ्या प्रकारची माणसं एका प्रख्यात नटाच्या
आत्महत्यांमुळे अतिशय घाबरून वाट चुकलेली आहेत.
आपल्याला पोटापाण्याची पडलेली असताना आपण जगतोय
आणि करोडोचा मालक असा एका दिवशी अचानक जातो.
भारतीय संस्कृतीबद्दल आशंका वाढली आहे. ही नाणी घरात पण
घाबरत आहेत.

तिसरी, पोटासाठी धावपळ करणारी माणसं असतात.
“वाटते काही करू नये पण मग खाणार काय? नोकरी गेली तर मग
घरी बसावे लागेल. कोरोना आहे, पण पोट पण आहे. ” असं करून
राहणारी पण आहेत.

चौथी नोकरदार! त्यांचे पण हाल होत आहेत. बँकेत गर्दी
होते. पाचशे रुपये जमा झाले ते काढण्यासाठी हजारो लोक
जमतात. तरीही स्वतःच्या तब्येतीकडे दुर्लक्ष करून नोकरीवर
जाणारी सुद्धा माणसं आहेत त्यांचे प्रश्न आहेत आणि ज्याला
त्याला आपल्या प्रश्नांना तोंड द्यावे लागत आहे.

पाचवी चित्रपटात काम करणारी आहेत. त्यांना नोकर मदतीला आहेत. विमानात बसून मस्त सिगारेट पेटवत फिरतात.

सहावी राजकारण करतात. त्यांना माझ्या भीतीची जाण नाही.

सातवे भक्त, मग काय लिहू?

समाजातील सर्व गोष्टींची जाण राखून आणि विचार करून जगणं सुंदर आहे. मात्र बाहेर घडणाऱ्या घटनांवर होणारे बदल हे आपण आपल्या आत निरीक्षण करून बघावे. आपल्याला राग येऊ शकतो, आपल्याला हेवा वाटू शकतो, आपण चिंताग्रस्त होऊ शकतो. अशावेळी आपण रिऍक्ट न होता संयम ठेवणे. रिस्पॉंड व्हावं. ती परिस्थिती कशी आहे जी तुम्हाला निराश करतील ही परिस्थिती तुम्ही बदलू शकत नाही ना मग तुम्ही स्थितप्रज्ञ राहा आपण रिस्पॉंड करावं पण रिऍक्ट करू नये. Reactions are full of negativity and response is positive we will select positive emotions like forgiveness, kindness, compassion, Positive action from you will make your own life beautiful. Best fruits of awareness we get after being cool. Our equanimous thoughts are cause of peace, harmony and happiness.

काही नाणी अखंड वाजतात. बडबड बडबड करतात “असं बाहेर जाऊ नका. (खायला मिळत नाही) असं करा आणि तुम्ही हे खा, ते खा” असं सांगतात. नागरिकांनी कसं करायचं याबद्दल कोणी बोलतच नाही.

अंध भक्तांची नाणी वेगळीच असतात. ती वेगळेच काहीतरी बोल बोलत असतात. त्यात त्यांच्या परीने त्यांची नाणी फारच खणखणीत वाजत असतात. पण खरं सांगायचं तर नाणं ज्याच्या त्याच्या प्रकारे ते खणखणीत वाजत असतं. शेवटी प्रत्येक नाण्याच्या भाग्यात नशीब असतं. त्यांनी कसं काय जगायचं असतं, प्रत्येकाचा तत्वज्ञान विचार वा ग्रुप नशीब त्यानुसार ज्याची त्याची नाणी काही काळ वाजतात. काही डब्यात भरून पडतात. काही फेकली जातात. काही भिकाऱ्यांच्या समोरच्या थाळीत पडतात, काही देवाच्या दानपेटीत पडतात. नाणी बनवणाऱ्या देवाच्या मनात काय आहे हे माणसाला कधीच समजत नाही.

तुमचं नाणं वर वर्णन केलेल्या नाण्यांपैकी कोणत्या प्रकारात बसतं? देवाच्या टांकसाळीबद्दल तक्रार नाही, देवाच्या कृपेने सर्वकाही ठीक आहे.

48 उघड दार देवा

एकशे वीस दिवस कोरोनाच्या लॉकडाउनमुळे देवळ बंद आहेत. केवळ पुजारी आणि गुरव देवळात जाऊन पूजाअर्चा करून नित्य नैमित्तिक आरत्या करत असतात.

मात्र अन्य बाहेरील दर्शनार्थीना देवळं बंद आहेत. श्रावण महिना, एकूणच चातुर्मासात देवदर्शनाचा महिमा मानला जातो. त्यावेळी देवळं बंद असल्यामुळे भक्तांची कुचंबणा झाली. हे कारण देत 'उघड दार देवा उघड दार देवा' अशी घोषवाक्यं सुरू झाली आहेत. या श्रावण मासातील भक्ती पुराचा फायदा घेण्यासाठी अनेक देवळांनी ऑनलाइन दर्शन सुरू केले आहे.

मंदिर बंद ठेवण्यासाठी अनेक कारणं होती. समूह संसर्ग वाढू नये, सोशल डिस्टंसिंग पाळल जावं आणि नियम पाळले जावेत हीच कारणं होती.

सरकार हे जनहितार्थ लॉकडाऊनच्या काळात आणि नंतरही कोरोनाची महामारी पसरू नये म्हणून हा निर्णय घेत आहे. कोरोनावरती लस निघत नाही तोपर्यंत जपायला हवे. अथवा ग्राफिकनुसार दोन हजार तेवीस पर्यंत कोरोना साथ चालू राहणार आहे, तो पर्यंत समूह संसर्ग अधिक वाढू नये म्हणून ऑनलाइन

दर्शनाची सुविधा सर्व देवस्थानांनी सुरू केली आहे. ऑनलाइन दर्शन विरुद्ध प्रत्यक्ष दर्शन अशी एकप्रकारे जुगलबंदी सुरू आहे. याबाबतीत ऑनलाइन दर्शनाच्या बाजूने आणि ऑनलाइन दर्शनाच्या विरोधात सुद्धा काही मते मांडली गेली आहेत. त्यातील पहिल्या भागामध्ये आपण देऊळबंदी चर्चा बघूया.

सरकारने देऊळ बंद ठेवण्याचा निर्णय समाजहितासाठी घेतला आहे. देवळाभोवती निर्माल्य, खाद्य पदार्थ दुकाने, चिखल, पाऊस यामुळे अस्वच्छता वाढू शकते. गर्दी वाढल्याने साथीचे रोग, मिश्र आजार वाढू शकतात.

देऊळ बंद, या बदलची मतं विचारात घेऊ या. जी देवळं उघडू नये, बंदच राहावीत असे धुरीण सांगतात याचं कारण एक तर बहुतेक दर्शनार्थी वय वर्षे साठ वर्षांच्या वरचे असतात. साठ वर्षांवरील वयाच्या लोकांना कोरोनाचा धोका आहे हे शास्त्रांनी सिद्ध झाले आहे. दुसरा मुद्दा गर्दीच्या समस्या असतात. गर्दी जमली की एकमेकांना स्पर्श केला जातो. एकमेकांचे श्वासोच्छ्वास एकत्र होतात. देवळाच्या भिंतीला हात लावला जातो. एकमेकांच्या कपड्याला स्पर्श होतो, अनवधानाने हात लावला जातो. काही ना काही कारणांमुळे एखादी व्यक्ती जर कोरोनाने बाधित असेल तर कोरोना पसरू शकतो. प्रवास करूनच देवस्थानांच्या ठिकाणी जावं

लागतं. त्यामुळे प्रवासाच्या दरम्यान सुद्धा कोरोनाची बाधा होण्याची शक्यता असते.

प्रसाद, फोटो, मूर्ती, पोथी अथवा खरेदी असं काही ना काही आपण बाहेरून आणतो; त्यातून कोरोना व्हायरस येऊ शकतो. पूजा अर्चा करताना नारळ, फुले, हार, पायरीला स्पर्श केला जातो. देवस्थानच्या ठिकाणचे प्रसाधनगृह भयानक असू शकते.

सोय/पाणी नसेल तर माणसं कुठेही थुंकतात किंवा घाण करतात. या प्रसाधनगृहातून एकत्र जमल्यावर सुद्धा कोरोनाचा प्रसार होऊ शकतो. वारंवार हात धुणं अशा देवस्थानांच्या ठिकाणी कितपत शक्य होईल? हे सांगता येत नाही.

कधी उघडणार देवाचे दार?

जेव्हा होईल कोरोना हद्दपार!

असं सांगून मला तर असं वाटतं, भक्तांनी घरीच पूजा अर्चा करावी. त्या त्या वेळी जो निर्णय आपल्याला सर्वात योग्य वाटतो तो आपण घेत असतो. पुढे माणसाचं जे नशीब असेल, जे घडणार असेल, ते घडत असतं. माझ्या एका मैत्रिणीच्या मतानुसार परदेशातील पाहणीनुसार, असं म्हटलं जातं की भारतात पुढच्या वर्षी साठ वर्षांपुढील जवळजवळ बरीच जनता ही कोरोनाने बाधित होऊ शकते. आताही 10/8/20 रोजी ज्येष्ठ नागरिकांचे प्रमाण,

कोरोना रुग्णांत अधिक आहे. प्रतिकारशक्तीच्या कमतरतेमुळे आणि Co morbidity मुळे त्या साठ वर्षे वयापुढील गटातील बरेच जण मृत्यूमुखी देखील पडत आहेत. त्या शास्त्रीय मतामुळे मला तरी आता असे वाटते, शासनाने जो आरोग्याला आवश्यक आहे, तो निर्णय घ्यावा. देवस्थान उघडून कडक नियम अटी करा असे म्हटले जाते. पण अटींना पळवाटा असतात, त्यामुळे कोरोना पसरायचा धोका आहे. सध्यातरी वातावरण पावसाळी आहे, मिश्र संसर्गाचा धोका अधिक आहे.

यात्रेच्या ठिकाणी असलेल्या कथित चुंबकीय क्षेत्र लहरी, हवेतील बदल, पर्यटनाचा आनंद, वेगळी भावना फिलगुड, देवळाबाहेर होणारी खरेदी, गर्दी, सहवास, पैसे खर्च करणं, प्रवासाची गंमत, बाहेरचं जेवण, सुग्रास जेवण, प्रसाद, हवापालट हे हेतू देवळात जाण्यामागे असतात. त्यामुळे गर्दी होते. वयस्कर लोकांना कोरोनाचा धोका अधिक असतो.

शासनाने देवळं बंद ठेवली, तरी देव सर्वत्र असतो. काही काळ देवळं बंद ठेवण्याचा निर्णय घेतला आहे, तो योग्यच असावा. देवाची दोन रूपं पूजतात- सगुण रूप, निर्गुण रूप किंवा मूर्ती पूजा आणि मानस पूजा! त्याप्रमाणे आपण घरच्या घरी सुद्धा देवाची उपासना- पूजाअर्चा करू शकतो. देवस्थानाच्या ठिकाणी नियम

आणि अटी पाळणे थोडे अवघड होऊन बसू शकते. या नियमांत पळवाटा सुद्धा असतात. शिवाय मॉब सायकोलॉजी, समूह मानसशास्त्रानुसार गर्दी झाली की माणसं आरोग्याकडे दुर्लक्ष करतात. त्यातून कोरोना पसरू शकतो.

देवालये ही शहराबाहेर, टेकडीवर, नदी किनारी असतात. अशा देवळात जाणं म्हणजे हवा पालट करणे, असेही असते. निसर्गरम्य ठिकाणी जाऊन फिलगुड वाटते. खरेदी करता येते. ज्यामुळे देवदर्शन नसून देव पर्यटन असू शकते. तर आज मंदिराची कवाडे तर बंद आहेत, पण कधी ना कधी तरी लवकरच देवळे दर्शनासाठी खुली होतील, यात्रा सुरू होतील, उत्सव सुरू होतील. याच काळात नव्या राम मंदिराच्या भूमिपूजनाचा आनंद आपण साजरा केला. त्या अर्थी आपल्याला आशा आहे की मंदिरं बांधून होणार आहेत आणि त्या मंदिरांच्या दर्शनाचा योग आपल्याला येणार आहे. थोडा संयम असू दे. वाट बघायला काय हरकत आहे. काही आशा आकांक्षा माणसाला असतात, पण जीवन या अशा कामांहून अधिक अनमोल आहे. प्रत्यक्ष प्रार्थना, प्रत्यक्ष दर्शन आणि ऑनलाईन प्रार्थना यात फरक असतो, असे देखील वाद काही भक्त घालतात. प्रत्यक्ष साखर खाणे आणि साखरेचा फोटो बघणे यात जसा फरक आहे. तसा प्रत्यक्ष प्रार्थना, देवदर्शनात आणि ऑनलाईन दर्शनात आहे. असा वाद भक्त घालतात. पण

आर्ततेने केलेली अर्चना म्हणजे प्रार्थना करायला हरकत नाही. प्रत्यक्षपणे त्या भगव्या सोनेरी मंदिरातील परिसराचे, काळ्या कातळी देवळाचे दर्शन घेण्याचा, सुंदर हवेत जायचा आनंद निराळाच असतो. पण काही दिवस वाट बघू या, स्वल्पविरामावर थांबू या.

‘देऊळ लगेच उघडा’ असं सांगणाऱ्या लोकांचे पण विचार आता आपण बघू या. देऊळ बंद असल्याने भट भिक्षुकीचा व्यवसाय करणारे, पूजा सांगणारे ब्राह्मण, देऊळ रखरखाव करणारे गुरव, देवस्थानातून मिळणाऱ्या उत्पन्नावर चरितार्थ चालवणाऱ्या लोकांचे धंदे बसलेले आहेत. फुलं विकणारे, हॉटेल मालक, अधिकारी, माळा विकणारे, प्रसाद बनवणारे व्यवसाय नाही म्हणून हैराण आहेत. चोर, भुरटे चोर देवळाजवळ हातचलाखी करतात. माझ्या आईचे मंगळसूत्र देवळात चोरीला गेले. या रस्त्यावरच्या वडापाव चहाच्या गाड्या, प्रक्रिया करणारे, गुन्हाळ, फुलं विकणारे, पेढे, हळद-कुंकू विकणारे, फळं विकणारे व एरियातल्या हातावर पोट असलेल्यांची उपजीविका थांबलेली आहे.

‘देव तारी त्याला कोण मारी आणि देव मारी त्याला कोण तारी’ असं म्हणतात. जन्म आणि मरण जर देवाच्या हातात आहे तर देवांवर निर्णय सोडा, असे म्हणणारे लोकही आहेत. आपण

साडेचार महिने देवळात न जाऊन आपले चालले. अजून तुम्ही काही दिवस चालवा. ऑनलाईन चालत आहे ती सेवा घ्या.

साथीची गंभीरता, काळ, मृत्यू पाहता दर्शनाची घाई का? दोन तीन महिन्यांत चालू होऊ शकते. दुकानंसुद्धा चालू आहेत, शासनाकडून हट्टाने मॉल वाल्यांनी आणि दुकानदारांनी दुकाने चालू करून घेतली, पण त्या दुकानात हवी तेवढी गर्दी होत नाहीये. तसंच जर देवळाच्या भक्तांच्या बाबतीत झालं तर? देवळांचा मूलभूत खर्च कमी असतो, त्यामुळे देवळात दर्शनाला आलेल्या भक्तांच्या कमी संख्येने फरक पडणार नाही. देवळं चालू करावी न करावी शासनाचाच निर्णय आहे.

सुट्टे पैसे, दान, व्रत, धान्यदान, नवसफेड, वार्षिक पारंपरिक यात्रा यासाठी देवळात नियमित जाणारे लोक आहेत. त्यांना व्रतात खंड पडण्याची भीती वाटते. नवस म्हणून येणारे भक्त अधीर झाले आहेत. (मी देखील)

देह देवाचे मंदिर

आत आत्मा परमेश्वर.

या देहाकडे लक्ष द्या. तब्येत जपा. देव देवळात नाही, असे मी अजिबात म्हणत नाही. पण सध्या घरी देवाच्या प्रतिमेला हात जोडा. आराधना करा. ऑनलाईन दर्शन घ्या.

सरकारने दुकाने जर उघडली, तर देवळं उघडायला काय हरकत आहे? अशीही टीका करणारे प्रश्न करतील. पण वयोगट बघितला तर मॉल-दुकानात रांगेत उभे राहणारे तरूण होते. इथे देवळात दोन तीन तास तरी वेळ घालवणाऱ्या लोकांमध्ये वृद्ध देखील असतात.

‘ऑनलाईन असताना प्रत्यक्ष दर्शन घेतल्याशिवाय समाधान होत नाही’ सांगणाऱ्या भक्तांना सांगते, बदलत्या परिस्थितीला तोंड देत राहावे. ऑनलाईन दर्शनावर समाधान मानायला हवं. देऊळ बंद करण्याचा निर्णय हा भक्तांसाठी आहे.

सगळे सुरक्षा नियम पाळून देवळं सुरू केली तर चालेल असे काही भक्त म्हणतात. देवालयाच्या ठिकाणी हवशे गवशे असेही लोक येतात. गाडीसाठी जाणारे, बदल म्हणून जाणारे पण असतात.

मनी नाही भाव देवा मला पाव! अशी लोक नाहक गर्दी करू शकतात.

देवळातील आल्हाददायक वातावरणामुळे, सकारात्मक ऊर्जेमुळे मन शांत होतं आणि नकारात्मकता निघून जाते; असंही म्हटलं जातं. देवळं बंद असल्यामुळे समाजात निराशा आणि नकारात्मकता वाढते आहे, असा आरोप करणारे काही भक्तही आहेत. आवडत्या देवाला मानसपूजेने साकडे घाला. सांगा

देवाला, कोरोना जाऊ दे. कोरोना गेला की लगेच देवळं उघडता येतील. नंतर आपल्या तेहतीस कोटी देवांच्या कोट्यानकोटी मंदिरांचे दरवाजे उघडतील.

मी देखील वाट बघते आहे.

**

49 कानाने बहिरा

कानाने बहिरा, मुका परी नाही! असं एक सुंदर गाणं पूर्वी दूरदर्शनवर दाखवलं जायचं. मूकबधिरांच्या हक्कांबद्दल, त्यांच्या शिक्षणाबद्दल जागरूकता निर्माण व्हावी म्हणून हे गीत, ही क्लीप जागृती करणारी जाहिरात म्हणून दाखवली जायची.

दुरुण येथे तिथे बघण्याऐवजी डायरेक्ट विषय बघू या. कानावर पडत राहणारे बऱ्याच गोष्टींनी, आकलनात बदलगेच बघता येतात आणि गोष्टी कळतात. पण आवाज जरा जास्त झाला आहे. बरेच कार्यक्रम प्री वेडिंग शूट बर्थडे पार्टी मॅरेज, नृत्य, भाषण प्रसिद्ध असतात. पुढे या कार्यक्रमांची डॉक्युमेंटरी दाखवली जाते. या आवाजी इव्हेंट, तीन प्रकारच्या असतात. मायक्रो मिनी मॅक्रो !काही इन डोअर असतात. काही आऊटडोअर असतात. काही लिमिटेड रुपात पण असू शकतात. आवाज करणे म्हणजे गाजणे असा समज असतो.

मोबाईल घरोघरी आला, टीव्ही कोमन झाल्यापासून फोटो काढणं ही सोपं झालं आणि ह्या एकाच नारदाने, फोनने व्हिडिओ आले. फोनमध्ये व्हिडिओ शुटींगसुद्धा करणे सोपे झाले. शिवाय फार पूर्वीपासूनच मोबाईलवर गाणी ऐकता येतात. त्यामुळे सर्वत्र

कानावर आवाज येणे वाढत जात असते. कानात इअरफोन्स मधून ऐकले जाई. क्रेझीसारखे पण मधूनच एखादी पद्धत येते की जोरात स्वतःसोबत लोकांना सुद्धा ही गाणी ऐकवा.

थोडक्यात काय तर मी कानावर पडणारे वेगवेगळे आवाज ऐकून घेते. इच्छा असेल तर, नसेल तर! आता कोलाहल नको, आता मी माझ्या लेखाच्या शेवटच्या कामाकडे वळते. कानाने बहिरा या लोकांमध्ये बरीच मंडळी ज्येष्ठ व्यक्ती असतात. खूप मोठ्या आवाजात दूरदर्शनचे कार्यक्रम बघणं, व्हिडीओ बघणं आणि बोलणं हे करत असतात. नॉईज पोल्युशन, मोठ्या आवाजामुळे होणारा त्रास याकडे वैज्ञानिक लक्ष वेधतात. येणारे आवाज रस्त्यावरील, रिक्षांच्या आवाजासारखे आवाज, वाहनांचे कानावर पडणारे आवाज, कारखान्यांमधील वेगळे आवाज, प्रदूषण करणारे आवाज त्यामुळे कानावर, कानाच्या पडद्यावर परिणाम होऊन बहिरेपणा येऊ शकतो. इतकेच नाही तर अधिक मोठ्या आवाजात काही वारंवार ऐकल्यामुळे रक्तदाब वाढण्याची पण शक्यता असते. कानांनी बहिरी असलेली व्यक्ती इतर व्यक्तींना सुद्धा नीट ऐकू येत नसेल वगैरे असा अंदाज करून खूप जोरजोरात बोलते. ते पण एक प्रकारे ध्वनी प्रदूषण वाढविण्याचं कारण बनतं.

फार वर्षापूर्वी एक विनोद प्रसिद्ध होता. दोन बहिरे एकमेकांशी बोलत असतात. एक बहिरा विचारतो, “काय बाजारात चाललात वाटतं?”

दुसरा म्हणतो, “नाही नाही, फिरायला नाही बाजारात चाललो. ”

पहिला बहिरा परत म्हणतो, “अच्छा मला वाटलं बाजारात चालला की काय?” अशी परिस्थिती या बहिऱ्या लोकांशी संवाद साधताना झालेली असते. कुठल्याही व्यक्तीच्या व्यंगावर टिप्पणी करायची इच्छा, ही वेळ नाही. वयाने बहिरेपणा येतो. बहिरेपणावर अनेक वेळा केवळ सोय व्हावी म्हणून विनोद दाखवले जातात.

पण शरीराची शक्ती संपली, वय वाढले की डोळ्यात व कानात दुर्बलता येते. व्यक्ती चाळीशीच्या वयाची झाली की चष्मा लावावा लागतो. साठी आली की कानाला यंत्र लागते. वयाच्यासोबत येणाऱ्या या दोन्ही गोष्टींना चाळीशीचा आणि साठीचा दागिना असं म्हटलं जातं. याचं कारण या दोन्ही गोष्टी बऱ्याच महाग असतात.

बहिरी व्यक्ती, समोरच्याच्या हालचालीवरून समोरची व्यक्ती काय बोलते याचा अंदाज घेऊ शकते. मात्र कानाने कमी

ऐकू यायला लागलं, की गैरसोय मात्र भरपूर होते. गाडी चालवण्याचा आत्मविश्वास कमी होतो. बाहेर जाताना बिचकायला होतं. घरात देखील आपण जोरात कोणी टीव्ही, गाणी लावली की घरातल्या लोकांना त्रास होऊ शकतो. आपण किंवा घरात अन्य कोणी कमी ऐकू येणारं असेल तर त्याच्या वागण्याचा आपल्या कुटुंबाला त्रास होऊ शकतो. घरात अभ्यास करणारी मुले असतील तर त्यांना वृद्ध, त्यांच्या मोठ्या आवाजाने कार्यक्रम बघण्याचा त्रास होऊ शकतो.

वयानुसार कानाने ऐकू यायची क्षमता कमी कमी होऊ लागते. लहान बाळ दूरवर कुत्रा भुंकला अथवा भांडं पडलं तर त्या आवाजाने देखील झोपेतून दचकून उठत असते. पुढे पुढे आपल्याला या सगळ्याची सवय होते आणि वृद्धावस्थेत तर आपल्याला कानाने कमी ऐकू येऊ लागते. संवेदना कमी कमी होत जाते. ज्येष्ठ नागरिकांमध्ये बहिरेपणा निर्माण होण्याचे प्रमाण अधिक असते. मुदतपूर्व प्रसूती झाली असल्यास, दिवस भरले कमी झाले तर कानात दोष असू शकतो. कानावर मार लागल्यास देखील बहिरेपणा येऊ शकतो. हेडफोनची सोय चांगली झाली आहे. पण वापर अति झाल्यावर कान दुखायला लागतात. अथवा इतर व्यक्तींना त्रास होतो. चष्म्याहून कानाचे यंत्र अतिशय महाग असते. त्यात शिवाय या यंत्राचा एक मोठा धोका म्हणजे हे यंत्र काढण्या

घालण्याच्या वेळी संतुलित होऊ शकत नाही. हे यंत्र लावलं की आवाज अती मोठा वाटतो आणि हे यंत्र काढलं की नीट ऐकू येत नाही. प्रत्येक वेळेस जमते असे नाही, त्यामुळे आपल्याला या कानाच्या यंत्राशी जमवून घ्यायला त्रास होतो. नुसता त्रास होत नाही तर ही सर्व यंत्र खूप अगदी लाख रुपयांपर्यंत महाग असतात. स्वस्त यंत्र पण मिळतात. कमीत कमी चष्मा तरी स्वस्त असतो. हजार रुपयापासून पुढे विकत मिळतो. मात्र कानाच्या यंत्राला बराच खर्च करावा लागतो.

या विषयावर लिहायचं कारण असं की ध्वनिप्रदूषण खूपच वाढलेलं आहे आणि ध्वनिप्रदूषणामुळे येणारा बहिरेपणा हा दुर्लक्षित राहतो आहे. कानात हेडफोन लावून हेडफोनची ती कंपनं कानाच्या पडद्यावर अधिक जोराने आदळतात. त्यामुळे पण बहिरेपणा येण्याची शक्यता असते, असे शास्त्रज्ञ सांगतात. एकूण काय कानाची काळजी घेणे आवश्यक आहे. ध्वनि प्रदूषण कमी करणे सुद्धा आवश्यक आहे व स्वतःच्या कानाची काळजी घेणे देखील आवश्यक आहे. कर्कश आणि अधिक मोठा आवाज टाळणे, हा उपाय देखील करून बघावा.

50 ज्याचा त्याचा आयफेल टॉवर:

ज्याचा त्याचा स्वतःचा आपापला आयफेल टॉवरचा विचार असतो. जगातल्या 7 आश्चर्यांमधील एक महान आश्चर्य पॅरीस येथील आयफेल टॉवर आहे. केवळ रेडिओचा अँटेना म्हणून एका प्रदर्शनाच्या वेळी बनवलेला हा आयफेल टॉवर नजरेचे पारणे फेडतो. ज्याचा त्याचा स्वप्नातला मनोरा बनतो.

माझी एक मैत्रीण मला सांगत होती की आमच्या घरासमोरून हाय टेन्शन वायर जाते आणि त्या हाय टेन्शनचा जनित्र आहे. तो बघून मला नेहमी असे वाटते हा माझा आयफेल टॉवर आहे. स्वप्नातला वाटतो. मध्यंतरी एका दुर्दम्य आजाराने ती आजारी होती तेव्हा त्या जनित्राकडे बघून कल्पना करायची, “पूर्णपणे बरी झाल्यावर आपण पॅरिसला जाऊ या. ” तोपर्यंत ती माझी मैत्रीण त्या दिसणाऱ्या विजेच्या जनित्रात स्वतःचा आयफेल टॉवर शोधत होती. बरे झाल्यावर जिथे जायचे ते स्वप्न ठिकाण समजत होती. आशा जागवत होती.

गेल्या वर्षी मी सहलीला फ्रान्सला गेले होते. तेव्हा आयफेल टॉवर बघून बाहेर आल्यावर आम्ही सगळेजण शांतपणे जीवनातलं स्वप्न पूर्ण झालं, असं म्हणत निवांत बसलो होतो. सीने

नदीच्या काठी बसलेले असताना तिथे अनेक फेरीवाले छोटे-मोठे, सोवेनुर खेळण्यातले आयफेल टॉवर विकायला घेऊन आले होते. जवळपास दुकानं होती. त्या दुकानात अगदी छोटा म्हणजे दोन इंचापासून, तीन इंच उंची असलेल्यापासून ते खूप मोठा तीन फुटापर्यंत आयफेल टॉवरची धातूची, मातीची अशा प्रकारची प्रतिकृती विकत होते. सुबक, लहान रूप असलेल्या आयफेल टॉवरच्या प्रतिकृती विकत होते.

मला सहज आठवलं, माणूस जेव्हा पर्यटनाला एखाद्या देशात जातो तेव्हा तिथली बेस्ट प्रतिकृती तो आपल्या घरी आणून संग्रही ठेवतो. जसे की भारतात जाऊन आल्यावर लोक आग्र्याचा ताजमहाल आणतात, अमेरिकेला जाऊन आल्यावर न्यूयॉर्कचा स्वातंत्र्यदेवतेचा पुतळा आणतात. मॉरिशसला जाऊन आल्यावर तिथली सात रंगी पृथ्वी म्हणून सात रंगांची माती भरलेल्या ट्यूब आणतात. प्रत्येक ठिकाणी माणूस भावना रचून ठेवतो. त्याची त्याची आठवण असते, ज्याचं त्याचं स्वप्न असतं. म्हणून मी या लेखाला ज्याचा-त्याचा आयफेल टॉवर, असं नाव दिलं आहे.

तर मी पॅरिसहून परत आल्यावर माझ्या मैत्रिणींना सगळ्यांना या प्रतिकृती भेट दिल्या. एका निशा नावाच्या मैत्रिणीला भेटायला कल्याणला तिच्या घरी गेले. ही मैत्रीण तिला

मी आयफेल टॉवरची प्रतिकृती दिल्यावर सारखी हसू लागली. मला म्हणाली, “आमच्या टेरेस वर चढून जाऊ या. ” तिच्या टेरेस वर मी गेले असता सात फुटी मोठा आयफेल टॉवरचा मातीसारखा असा सिरॅमिकचा पुतळा होता. “हे बघ. तो एवढासा आयफेल टॉवर घेऊन मी काय करू? तुझ्याकडेच असू दे. ” असे म्हणून तिने माझा आयफेल टॉवरचा पुतळा, ती छोटी गिफ्ट मला परत दिली.

“अगं भेट आहे. भेटते, पण ठीक आहे. ” असं म्हणून ती छोटी प्रतिकृती मी माझ्यासोबत परत आणली. लोकल ट्रेनने परत येताना लेडीज डब्यामध्ये मला माझ्याबरोबर कामाच्या ठिकाणी दहा वर्षांपूर्वी असलेली एक ‘ब’ नावाची ज्येष्ठ मैत्रीण भेटली. बोलता बोलता बोलेन टूरचा विषय निघाला.

गप्पा झाल्या आणि मी ती आयफेल टॉवरची छोटी प्रतिकृती, लहान आकाराची, माझ्या चुकीमुळे पहिल्या मैत्रीणीने नाकारली होती ती या मैत्रीणीला बक्षीस म्हणून दिली.

मला आठवतं आमच्या सहलीच्या ग्रुपमधल्या काही बायका शंभर स्टिकर्स, शंभर शंभर वस्तू, शंभर पिशव्या, शंभर शंभर सोवेनुर्स, फ्रीजला लावायची स्टिकर्स विकत घेत असत. त्या स्त्रियांनी या भेटी मैत्रीणींना दिल्यावर त्या मैत्रीणींची काय प्रतिक्रिया

आली असेल? आपण ज्या भेटवस्तू घेतो, त्या भेटवस्तू इतरांना दिल्यावर, घेणाऱ्यांना आनंद होतो का?

असो. दोनेक वर्ष उलटून गेली.

माझे वडील वृद्ध झालेले असताना बागेत खुर्ची टाकून बसायचे. समोर शाळा होती. शाळेत येणारे बालक, विद्यार्थी रस्त्यावरून जात. त्या बालकांना त्यांना घ्यायला येणाऱ्या पालकांना वडील भाऊ बहिणी, त्यांचे निरीक्षण करित बसायचे. दोन तास छान जातात, असं सांगायचे. आता मीही वृद्ध झाले. संध्याकाळची गॅलरीत खुर्ची टाकून बसते. रस्त्यावरून जाणारी येणारी वाहनं, माझ्यासमोर असलेल्या शाळेतले विद्यार्थी बघत-बघत त्याचा आनंद घेते. आनंद ज्याचा त्याने स्वतः शोधायचा असतो. ज्याचा त्याचा टाईमपास असतो.

त्यानंतर लोकल ट्रेनमध्ये भेटलेली माझी ही 'ब' नावाची वृद्ध मैत्रीण मला परत एकदा ठाणे स्टेशनवर भेटली. थोडीशी लंगडत होती. माझ्याकडे बघून हसली. "काय गं पायाला काय झालं?" मी तिला विचारलं.

"काय सांगू, घरातच पडले. कमरेच्या हाडाचा प्रॉब्लेम झाला. सहा महीने बिछान्यावर होते. पण मला आशा कोणी दिली माहिती आहे का? मी सांगते. " ब ने तिच्या पर्समध्ये ठेवलेली, मी

तिला दिलेल्या आयफेल टॉवरची ती छोटीशी प्रतिकृती, किचेन मला दाखवली.

“मी या आयफेल टॉवरकडे बघून रोज स्वतःला सांगायचे. आपल्याला पॅरिसचा आयफेल टॉवर बघायला जायचे आहे. त्यामुळे आपल्याला आता लवकरात लवकर बरे व्हायला पाहिजे. औषध घ्यायला पाहिजे. बाह्य उपचार घ्यायला पाहिजे आणि बरी झाले. तुम्हाला मी, मला ही आयफेल टॉवरची प्रतिकृती दिल्याबद्दल खूप धन्यवाद देते.

“हा तुम्ही दिलेला आयफेल टॉवर मला आयफेल टॉवर, I fell tower, I felt tower कसा ठरला? I hope tower ठरला. मी बरी होऊ लागले. झाले आहे. ”

शेवटी प्रत्येक प्रतिकृतीच्या मागे, ज्याच्या त्याच्या आठवणी, ज्याची त्याची स्वप्नं, ज्याची त्याची परवरिश, संस्कृती असते.

भेट मिळालेल्या एका छोट्याशा आयफेल टॉवरच्या प्रतिकृतीवरून माझी आजारी मैत्रीण बिछान्यातून उठून चालायला लागली. शेवटी काय ज्याचा त्याचा आयफेल टॉवर, ज्याची त्याची स्वप्न ठरवतो.

तुमच्या मनात आयफेल टॉवर बघून काय विचार येतो?
ठीक आहे, सांगू नका. तुम्ही ठरवा. मी माझ्या मनातला सांगते.
माझी स्वप्नं सांगते. मी या माझ्या आयफेल टॉवरच्या प्रतिकृतीकडे
बघून असं ठरवते, कोरोनाच्या महामारीच्या काळात स्वतःला
सांभाळायचं. सामाजिक अंतर पाळायचं. कायम मास्क लावायचा.
तब्येतीची काळजी घ्यायची. ठणठणीत बरे राहायचं. या प्रतिकूल
परिस्थितीत टिकून राहायचं. आणि परत आयफेल टॉवरला भेट
द्यायला जायचं. हॉटेलपासून सायकलवर जायचे.

काय शेवटी काय? ज्याचा त्याचा आयफेल टॉवर, त्याचे
त्याचे विचार, ज्याची त्याची कल्पना, ज्याची त्याची स्वप्नं!

51 नाती सोयीची

आजच्या काळात बरीच नाती, खाजगी, कामकाजातील, औपचारिक अशी असतात. कधी माणसं मदतीसाठी लागतील, तर ओळख असावी, काही वेळा केवळ सोय व्हावी म्हणून नाती जोडली जातात. तो Bond नसतो. पैसे किंवा कुठल्यातरी प्रकारे फायदा बघून, टार्गेट निवडून, हिशेब बघूनच बनवली जातात.

हेतूपुरस्सर नाती: फावला वेळ आहे, आत्ता वेळ आहे आहे, मूड आहे तर बोलून घेऊया. सहजपणे कुणाबरोबर तरी फिरायला जाणं, बाहेर खायला जाणं, सहलीला जाणं, टाईमपास म्हणून गप्पा मारणं एवढ्यापुरतीच ही मैत्री असते. काम आहे अथवा नाही, वेळ घालवणे हा हेतू असतो. माणसाला वापरावे, असा समज समाजात आहे.

इव्हेंट: वाढदिवसाचे कार्यक्रम, लग्नाचा वाढदिवस हे पूर्वी घरच्या घरी आपल्या लोकांना बोलावून फार फार तर शिरा, बटाटेवडे करून मुलांना औक्षण करून साजरा केला जात असे. आता बाहेर खाणं किंवा घर मोठं असेल तर मित्र-मैत्रिणींना घरी बोलावण्याची फॅशन आहे. मोठा केक, नाच गाणं, घरात प्रत्येकाला रिटर्न गिफ्ट देणं अशा प्रकारे हा इव्हेंट साजरा केला जातो. जमा

होणारी बक्षीस gifts कामाची असतातच असे नाही. फक्त आकाराने मोठी दिसणारी, आत काहीतरी निरुपयोगी, अल्प उपयोगी म्हणजे एक कुकर, शोभेची वस्तू, लाकडी व एखादी फोटोक्रेम, एखादी शेड, एखाद्याला भेट देतात. मग अशा निरुपयोगी वस्तू माळ्यावर, त्यात भरलेल्या असतात. कारण की आपल्या बजेटमध्ये बसतात आणि मोठ्या बॉक्समध्ये बऱ्या दिसतात. घरात हल्ली सगळ्यांची छोटी घरे असतात. पण गिफ्ट म्हणून फोटो आणि वस्तू द्यायची, जी दिली ती अडगळ, नकळत वाढवते.

प्रदर्शन: स्तुती कुणाला प्रिय नाही? प्रत्येकालाच आहे आणि हीच स्तुती ऐकण्यासाठी लोक जमतात, पूर्वी भाट असायचे तसे! एकत्र करमणूक, जेवण, नाट्य, तमाशा करतात.

पायरी: वरची पायरी गाठणे, page 3 circleमध्ये जाणे हा हेतू असतो. कधीकधी आपल्याहून अधिक श्रीमंत लोकांशी आपल्याला, त्यांच्या वर्तुळात जाता यावं म्हणून मैत्री करतात. अन्य प्रकारे, तर कधी आपल्याहून कमी दर्जाच्या माणसांमध्ये आपला अहंकार वाढावा आणि वर्चस्व दिसावे म्हणून नातं जोडण्याचा प्रयत्न करतात.

पार्टी: पार्टी कल्चर, एक फार मोठी पद्धत आहे. पार्टी, स्वतःचं कौतुक, श्रीमंतीचे प्रदर्शन करणे, इतरांना जळवण्यासाठी

किंवा आपण किती सुखी झालो हे दाखवण्यासाठी करतात. अशा बर्थडे पार्टी, एनिवर्सरी घडवल्या जातात. घर मोठं असेल तर घरात ठेवल्या जातात. घर मोठं नसेल तर, भारीतल्या भारी हॉटेलमध्ये, हा कार्यक्रम करून इव्हेंट ओळखला जातो.

दिल से दिल मिलने की बात की जाती है,

मगर रिश्ता चेहरा, पैसा देखके किया जाता है.

मजा करू या, म्हणून फुकट खाणे- पिणे यासाठी स्टेटस बघून, घर बघून, मग नव्या माणसाला आपल्या वर्तुळात घेतात. उपयोग व्हावा म्हणून जोडलेली नाती बघून वाईट वाटतं. पण या काळात मैत्रीवर असेच प्रयोग केले जातात. नाती औपचारिकतेत थोडीफार जपली जातात.

प्रदर्शन: देहाचे, श्रीमंतीचे प्रदर्शन हवे. ही पद्धत जागतिकीकरणामुळे भारतात आली. प्रदर्शनाकडे जायला मग भोगवाद, चंगळवाद आला. व्यसन आणि वरवरचे मुखवटे घेवून, चांगले कपडे, भारी फोन, भाई, भारी कपडे, फोन, भारी गाड्या इ. आणि वगैरे दाखवण्यासाठी ग्रुप जमले. केवळ वेळ घालवायची सोय या साऱ्याची, सर्व वस्तूंची सोय आणि मजेची सोय, एवढाच त्या नात्यांना अर्थ असतो.

एकटेपणः नुकत्याच झालेल्या एका नटाच्या अपमृत्यूत आपण बघितलं माणूस किती एकटा असतो. भवताली या सर्व लोकांची गर्दी होती, कारणः

असतील शिते तर जमतील भूते.

आहे गुळाची ढेप, तर मुंगळे घेती झेप!

अशी म्हण आहे. त्यामुळे आणि एकाच्या आत्महत्येच्यावेळी आपण बघितलं की हे जमलेले मुळी फायद्यासाठी जमले होते. बऱ्याचदा तुमचे हे स्वजन केवळ स्वार्थासाठी एकत्र येत असतात. त्यांची नाती फक्त सोय व्हावी म्हणूनच असतात. तत्वः

Friend in need is not my friend

सोय संपली, नाती संपली!

ये दोस्ती हम नही तोडेंगे, वगैरे या सर्व कथा कविता असतात. आता काम संपलं, नाव, फायदा, संपत्ती संपली, नाते बंद होते. त्रास सोसून, वेळप्रसंगी गैरसोयी सोसून, नाती निभावून जाणं, हेच खरं प्रेम असतं वगैरे, हा समज फार पूर्वीच्या काळी होता.

पुराणः लैला-मजनू, देवदास- पारू वगैरे या कथांमध्ये प्रेम हे वेदना देणारं होतं. मैत्रीसाठी एकमेकांसाठी जीव टाकणारे मित्र असण्याची, आईवडिलांना यात्रेसाठी कावडीत घालून काशीयात्रेला नेणारे श्रावण बाळ पुरातन झाले, पुराणात संपले.

परिणामी परिस्थिती: बालकांचा पाय पाळणाघरात, वृध्दांचा पाय वृध्दघरात, वृध्दाश्रमात पडला. मनुष्य /काळ बदलला आहे. माणूस माणसाला विचारत नाही. सोयीसाठी आई-वडील वृद्धाश्रमात, लहान मूल पाळणाघरात, शेजारीपाजारी आपल्या आपल्या घराची दारं लावून आहेत. विक्रेते, पैसा, विकास, सोय करण्याच्या दृष्टीने खूष आहेत. कोरोनाच्या महामारीत तर नातेसंबंधांवर अधिक प्रकाश पडला आहे. मयताच्या, श्राद्ध दिवसाला सुद्धा जायला माणूस घाबरत आहे. कारण की स्वतःचा जीव त्याला प्यारा असतो. ठीक आहे, ते आरोग्याच्या दृष्टीने योग्यच आहे. पण वाटतं की मनुष्य बदलत आहे. ही वृत्ती असते. ती दिसता भय वाटते. पण एकूणच जाणवतं की सोयीसाठीच नाती आणि नात्यासाठी सोय आहे.

माणूस: माणूस म्हणून जगण्यासाठी माणसाला माणूसकी हवी. पण ग्राहक, एक गॉसिपचा विषय, एक करमणुकीचा कार्यक्रम, एक सोबत एवढंच मानवीरूप आहे. वरवरचं नातं उरलं आहे का?

देश: असो देशांमधील व्यापार संपला, की संपली नाती! पुढे संपली आंतरराष्ट्रीय नाती? तशीच करिअरसाठी एकमेकांचा सहारा घेणारी माणसं, मित्र परिवारातील सदस्य, ते सुद्धा काम झालं

की निघून जातात. “मी तुझ्या शिडीवरून चढलो, माझं काम झालं.
” तीच शिडी ढकलून देऊन मोकळे होतात.

कुटुंब: त्यांनी माझे पैसे घेतले, अपमान केला, इत्यादी
इत्यादी आरोप करून मग कुटुंब विघटनाची वेळ येते. कुटुंबात हे
सोयीसाठी जोडलेलं नातं संपवलं जात. mentor was
tormentors म्हटलं जातं.

सोय बघत, नाती सोयीची, वरवरची, ती सांभाळून माणूस
नक्की कुठे पोहोचणार आहे?

52 स्पर्शः

स्पर्श ही संवेदना जीवनात उर्जा देते. बालक जवळ घेतले की रडायचे थांबते. आईने डोक्यावर हात ठेवला की बरं वाटतं. स्पर्श नावाचा एक जुना हिंदी सिनेमा होता. त्यात केवळ कापडाचा स्पर्श बघून कापड खरेदी करणारी एक अंध व्यक्ती दाखवली आहे. काही काही कपडे आपल्याला अजिबात आवडत नाहीत कारण की त्यांचा स्पर्श आपल्याला आवडत नाही. खरखरीत स्पर्शाच्या वस्तू सामान्यतः आवडत नाहीत. रेशमी कपडा माणसाला आवडतो. आज कोरोनाच्या काळात स्पर्श हा फार महत्त्वाचं जीवनाचं अंग बनून गेला आहे. कारण की माणसं फिल गुड स्पर्शासाठी वेगळा एक कुणाचातरी स्पर्श हवा असतो. लोक म्हणून बेचैन झाले आहेत. (60% साठ टक्के प्रतिक्रिया) लोकांच्या बोलण्यात असं आलं की स्पर्शासाठी आम्ही बेचैन होत आहोत. अमेरिकेतील एका पाहणीमध्ये असलेल्या कोरोनाच्या महामारीच्या काळात पाहणीत, मत घेण्यात आलं. त्यानुसार, ज्यांना पूर्वीसारखा स्पर्शाचा आनंद मिळत नाहीए त्यांच्यात ताणतणाव, नैराश्य आणि झोपेत होणारा बदल हा खूपच वाढलेला आहे. एकट्या राहणाऱ्या लोकांना स्पर्श करणाऱ्या अशा कुणाच्या तरी आश्वासकतेची फार

गरज असते. अगदी जवळीकीचा स्पर्श नाही तरी मित्रांशी शेकॅड करणं, कुणाच्या तरी हलकेच हातावर हात ठेवून घेणं, डॉक्टरकडून तपासून घेणं, फिजिओथेरेपीवाल्याकडून तपासून घेणं, चेहऱ्यावर फेशियल करणं, मसाज करणं, पाळीव प्राणी, बालक, बागेत काम, या सर्व गोष्टीत स्पर्शाचा आनंद हवा ही भावना असते.

रोबोटने, वेगवेगळ्या मशीनने सर्व प्रकारे मसाज केला जातो, पण मानवी मसाजाची सर कशालाच येत नाही. मुन्नाभाई एमबीबीएस मध्ये 'जादू की झप्पी' बदल तो बोलला आहे. तसा विचार केला तर जादूची झप्पी देणारे, एकमेकांना गळा भेटणारे, लोक एकूण 28% निराशेतून लवकर मुक्त होतात. एका नटाची, त्याच्या मृत्यूनंतर आणि निराशेबदलच्या एवढ्या चाललेल्या चर्चेत ह्याचबद्दल चर्चा आहे. पक्ष्यांबद्दल बोलण्याचं कारण असं की पाळलेल्या प्राण्यांना स्पर्श करून सुद्धा स्पर्शाचा आनंद मिळतो. मित्राच्या हातात हात देऊन बरं वाटतं. लहान मुलांशी खेळलं की बरं वाटतं. कोरोनाच्या महामारीत आपण सगळे मास्क व सोशल डिस्टेंसिंग पाळतो. स्पर्शापासूनच दूर राहत असतांना, बाहेरच फारसे जात नाही. घरात सुद्धा प्रत्येकाने स्वतंत्र खोली पकडली आहे. त्याठिकाणी पेईंगेस्ट राहत मजा करायचे ते सुद्धा आता स्वतंत्र खोली घेऊन राहतात. कारण की एकमेकांचा स्पर्श करण्याचा धोका नको.

वागणूक अभ्यास म्हणून एकमेकांना एक औपचारिक मिठी मारल्यावर काय होतं याबद्दल अमेरिकेत बराच अभ्यास झाला आहे. भारतीयांमध्ये हातावर हात जोडून नमस्कार करणं, हेच समाजमान्य मानलं जातं. एकमेकांशी शेकहॅंड करणे, हात हातात घेणे अथवा मिठी मारणे आपल्या समाज पद्धतीत संमत समजत नाही. पण आपल्या समाज पद्धतीत ज्येष्ठांना वाकून नमस्कार करणं, त्यांच्या पायाला स्पर्श करणं, लहान बाळाशी खेळणं, खेळ हे प्रकार असतात ज्यातून आपल्याला स्पर्शाचा आनंद मिळत असतो. स्पर्श करणं यात सध्या धोका आहेच. आपण कोरोनाच्या अशा स्टॅन्डवर आलो आहोत की स्पर्शामधून कोरोना पसरण्याचा धोका आहे. आरोग्याच्या दृष्टीने नंतर हात धुतले तरीही सुरक्षित अंतर पाळलं जात नसल्यामुळे, स्पर्शामध्ये धोका आहे. जोपर्यंत कोरोनावर लस मिळत नाही तोपर्यंत स्पर्श नको. स्पर्शाची असोशी तशीच राहणार आहे.

तोपर्यंत आपण एक करू शकतो. स्वतः तेलाने मालिश करणे, फेसाळ साबणाने आंघोळ करणे आणि स्वतः स्वतःशी एखादा मंत्र जपत शांतपणे बसावे. एखाद्या जुन्या स्पर्शाची आठवण काढून खुश होत राहावे. आई-वडिलांच्या पायाला हात लावून आपण घेतलेले आशीर्वाद, लहान बाळाची मिठी, मित्र-मैत्रिणींच्या सहवासातील मजा याची कल्पना करून मन खूश ठेवणं.

हेच आधी आपल्या स्पर्श त्याच्या उणेपणावर अभावावर
उपाय म्हणून आपण करू शकतो.

53 डायन महंगाई

1980 खाली मनोज कुमार या नटाने, 'रोटी, कपडा और मकान' हा सिनेमा काढला होता. बेकारीबद्दल हा चित्रपट काढला होता. एका गाण्यात,

‘जीवन के बस तीन मकाम, रोटी, कपडा और मकान’ म्हटलं होतं. आजही आय. टी. सेक्टर, ग्लोबल विलेज वगैरे बातचीत करत गुढ्या उभारल्या तरी मूलभूत गरजा तीन अजूनही शिल्लक आहेत.

‘हाय महंगाई, तू कहा से आई, तुझे क्यों मौत न आयी.’ हे वाक्य आज इतक्या वर्षांनंतर सुद्धा सत्य होत आहे.

देशासमोर कोरोना महामारीचा इतका मोठा प्रश्न उभा असताना, महागाईकडे तर दुर्लक्ष केले जात आहे. देशाचं अर्थकारण बिनसलं आहे, बिघडले आहे हे मान्य करावे, काहीजणांनी अर्धसत्य सांगून दिशाभूल करू नये. काही विचारवंत इकॉनोमी सुधारते आहे, भारताची स्थिती इतर देशांपेक्षा बरी आहे अशा गोष्टी करत आहेत. मात्र या सगळ्या प्रकरणात मध्यमवर्गीय समाज फार भरडून निघत आहे.

लॉकडाऊनमुळे माणसांचं बाहेरचं खाणं कमी झालं. ऑफिसमध्ये कॅन्टीनमध्ये चहा- पाणी, नाश्ता घेणे कमी झाले. work from Home आहे. शाळा नाही. त्यामुळे निसर्गतःच लोक घरी जेवतात. अन्न आणि घरी लागणाऱ्या किराणा सामान, दूध, चहा यांचे प्रमाण वाढले. किराणा मालावर केला जाणारा खर्च खूपच वाढला आहे. पार्सल मिळत आहे. पण पार्सल, सामिष जेवण, बाहेरचं खाणं थोडं कमी झाल्यामुळे भाज्या /पक्वान्न घरीच बनवावे लागतात. फळं आणि भाज्यांचे भाव गगनाला भिडले आहेत. आलं, लिंबू, जीवनावश्यक वस्तू यांचे भाव वाढतच आहेत. मुख्य मार्केटमध्ये जाऊन, होलसेल मार्केटमध्ये जाऊन सामान आणणे गर्दीमुळे शक्य नसतं. त्यामुळे दारावर येणारे फेरीवाले सुद्धा माल महाग विकतात. खर्च वाढला याचं कारण आपण घरी आहोत असं समजून लोक दुर्लक्ष करत असले तरीही या बाबतीत गृहिणींना बरोबर लक्षात येत आहे की महागाई खूप वाढली आहे. काही माल गायब आहे. मॉल आणि सुपरमार्केट्समधल्या दुकानांमधील किराणा थोडा फार भाव ठीक असलेला आहे. मॉल आणि होलसेलमार्केटमधल्या दुकानांमधील किराणा थोडा स्वस्त असतो, असा समज असतो किंवा तिथे निदान आपल्याला हवे ते खरेदी करता येते. मात्र जवळच्या वाण्याकडे किंवा किराणावाल्या वाण्याकडून हल्ली सामान घ्यावे लागत

आहे. त्यातही होलसेल मार्केटमध्ये जाऊ शकणाऱ्या लोकांना माल बघून आणि किमतीची तुलना करून खरेदी करता येते. मात्र होम डिलिव्हरीसाठी ऑर्डर घेवून घरपोच सेवा करणारे वाणी हे मध्यमवर्गीय ग्राहकांची लूट करत असावे. लॉकडाऊन क्वारेनटाईन झोन, वाहनांची सुविधा नसणे, लोकल गाडी अजून सुरू न होणे, स्वतःचे वाहन असल्यास ते तीन महिने बंद ठेवल्यामुळे बिघडणे या कारणांमुळे जवळच्याच किराणा वाण्याकडून सामान घेण्याची मध्यमवर्गीयांवर वेळ आली आहे.

त्यातही ज्येष्ठ नागरिक दुकानात जाऊन बघून सामान घेऊ शकत नाहीत. त्यांच्यावर अति महाग किमतीने सामान खरेदी लादण्यात येत आहे. वेळ आणि शक्ती व पर्याय नसल्यामुळे ह्या सामान्य गरजू लोकांना म्हणजे माझ्यासारख्या मध्यमवर्गीयांना महाग सामान घेणे भाग आहे. बाहेरचं खाणं विकत मिळत असल्यास, पार्सल मिळत असलं तरी माणसांनी घाबरून बाहेरचं खाणं कमी केलं आहे. त्यामुळे इन्स्टंट फुड्स, बेकरी प्रॉडक्ट्स, केक, श्रीखंड ह्या गोष्टी लोकं विकत घेतात. त्यांची किंमत अव्वाच्या सव्वा वाढवलेली आहे. बोजा पडत आहे. सामान्यतः पॅक केलेल्या वस्तूवर एखादी किंमत लिहिलेली असते आणि त्याच्यावर कर अतिरिक्त असं लिहिलेलं असतं. या कराच्या नावाखाली वाट्टेल ती किंमत दुकानदार वसूल करतात. कधीकधी

तर मूळ रक्कम झाकलेली असते. 130 रुपयाची हिंग डबी दोनशे रुपयाला दिली, हा माझा स्वतःचा अनुभव आहे. बिस्कट, ब्रेड, टोस्ट, कांदे-बटाटे, चहा, साखर, तांदूळ, गव्हाचा आटा त्याची वाटेल ती किंमत लावली जात आहे.

वाढीव पैसे देऊन सामान्य माणूस भरडला जातो आहे. केक, आईस्क्रीम आणि चायनीज खायला चटावलेल्या भारतीय जिभेला या गोष्टीसुद्धा, पाकिट विकत घेवून बनवावे असं वाटत आहे. त्यामुळे त्यांची पण किंमत वाढलेली आहे. रोजच्या जीवनातील आवश्यक गोष्टी या भरून ठेवल्या जात आहेत, त्यामुळे त्यांची किंमत वाढते आहे असे सांगितले जाते. पण एवढे मोठे डबे तरी कुठे आहेत? आणि त्यातील काही गोष्टी भरून ठेवण्यासारख्या नाहीत. त्यांच्या खरेदीसाठी वारंवार बाहेर जावे लागत आहे, याचा त्रास होतो आहे. होम डिलिव्हरीसाठी हजार रुपयाच्या वरची ऑर्डर पाहिजे असं किराणावाले सांगत आहेत. शिवाय ह्या हजार रुपयात थोडीफार चढवून किंमत लावली चालते. होम डिलिव्हरीवाले सुद्धा सोसायटीच्या, बिल्डिंगच्या गेटवर वस्तू देतात. तिथून त्या आणायला नागरिकांना जावे लागते. म्हणजे घराबाहेर पडावं लागतं आणि अशक्त वृद्ध व्यक्तींना त्यामुळे त्रास होतो.

तणाव वाढतो आहे. गर्दीत बँकेतून जाऊन पैसे काढून आणणे शक्य नसतं. एटीएममध्ये पण बाहेर जाता येत नाही. आणि अन्य कुणाला पैसे काढून आणा असं सांगता येत येत नाही. सांगितलं ना तरी कुणी मदत करेल, काम जमेल असं नाही. त्यामुळे काहीजणांची हालत फारच खराब आहे. बऱ्याच जणांच्या नोकऱ्या गेल्या आहेत. घर कामगारांच्या अथवा रोजीरोटी कमवणाऱ्या कारागिरांच्या हाती पैसा नाहीये. अशा वेळी ही महागाई फार त्रास देत आहे.

जीवनावश्यक वस्तूंचे भाव कमी करायला हवे.

“ऐसा नही के भैया हम नही कमावत है महंगाई डायन खाए जात है.”

54 मेकअप

Look good, feel good.

Makeup चे मानसिक मूळ तत्त्व लपवणं हेआहे. मेकअप या शब्दाचा अर्थ, असलेली तूट भरून काढणे. एखादी ट्रेन, रेल्वे गाडी जर लेट झाली तर ती जास्त जोरात जाऊन झालेली वेळेची हानी भरून काढते. त्याला मेकअप म्हणतात. त्याच्यावरूनच रूप शृंगारात, मेकअप हा शब्दसुद्धा आला. मेकअपचा आणि लाइफस्टाइल फार संबंध असतो. मात्र भारतीय स्त्रियांच्या बाबतीत आणि पुरुषांच्या बाबतीत मेकअप जुनीच गोष्ट आहे. फार वर्षापूर्वीपासूनच महिलांची फणी- पेटी असे. त्या पेटीच्या आत फणी, चंदन पावडर, कुंकू, कंगवे, तेल, काजळ अशा गोष्टी असत. तर मेकअप म्हणजे नसलेली गोष्ट दाखवणे. त्रुटी लपवणे अथवा पोकळी भरून काढणे होय. दोष भरून काढणे किंवा बॅकलॉग भरून काढणे, कमतरता असलेली, उणीव असलेली भरून काढणे, असा होतो. मेकअपचे सामान ठेवायच्या बॅगला सुद्धा वॅनिटीकेस असं म्हणतात. व्हॅनिटी केस म्हणजे खोटेपणात मदतीची, दिखाऊपणाची, रूप वाढवणाऱ्या सहाय्यक सामानाची पेटी होय. या पेटीत काजळ, फेशियल, लिपस्टिक, हेअर डाय, वेगवेगळे हेअर ब्रश, फेस पावडर, फाउंडेशन, केसाच्या सप्लीमेंट्स वगैरे

सामान असतं. आत्ताच्या कोरोना महामारीच्या काळात मेकअपची काय पोझिशन आहे ?

असं म्हणतात की लग्नसराई आणि सण, तुळशीच्या लग्नाच्या काळात मेकअपची विक्री खूप वाढते. मेकअपचा खप महिन्यात पहिल्या आठवड्यात एक तारीख ते दहा तारीख जास्ती वाढलेला असतो. याच दरम्यान ब्युटी पार्लर आणि स्पा याठिकाणी सुद्धा पैसे खर्च करणारे ग्राहक असतात.

आता कोरोनाच्या काळात जास्ती काय विकले जाते? टिकणारा, न ओघळणारा मेकअप हवा असतो. रंग कपड्यांना लागणार नाही असा देखील हवा. मास्क फ्रेंडली हवा. न्यू नॉर्मल अशी संकल्पना सौंदर्यशास्त्राच्या राज्यात आली आहे. हल्ली पूर्वीइतकी महिलांच्यासाठी कॉस्मेटिकची म्हणजे सौंदर्यप्रसाधनांची विक्री नाही. तो धंदा 70 टक्क्यांपर्यंत बुडलेला आहे. हल्ली केसाला लावायच्या रंगाच्या कल्पाची, शांपू, क्रिमची छोटी-छोटी पाकीट विकली जात आहेत. त्वचा, ओठ, डोळे, हात-पाय यांची काळजी घेण्यासाठी प्रसाधनं विकली जात आहेत. मास्क असतो यासाठी ओठांवर भर देण्याऐवजी डोळ्यांसाठी मेकअप वाढला.

मास्क, त्यामुळे दीर्घकाळ टिकणारा, न ओघळणारा मेकअप हवा अशी मागणी आहे. मेकअपच्या खरेदीच्या वेळी लहान ट्यूबची मागणी केली जाते. होम फेशियल किटची मागणी वाढली आहे.

इतके वर्षे तर मेकअपचा धंदा फार जोरात होता. हेअर डाय आणि कॉस्मेटिक्सने 99 सालापासून भारतात पाहिजे ते विकून फारच जोरदार कमाई केली. त्यापूर्वी फेअर अँड लवली ही गोरेपणाची क्रीम लोकप्रिय झाली. नंतर या देशात जणूकाही मेकअप हीच लाईफ स्टाईल बनली.

कोरोनाने धंदा कमी आहे, पण आहे.

फिल गुडसाठी मेकअप जरूरी आहे, असं मार्केटिंगवाले म्हणतात.

55 पाऊस खुळा

पाऊस खुळा :

अगदी सुरुवातीला एक पाऊस पद, आठवते.

गवळण म्हणती यशोदेला

कोठे गेला मेघसावळा

तू का रथ हा शृंगारला

सखे सांग एकदा मजला

मला असं वाटतं त्याच्या पुढच्या दोन ओळी मी अशा
लिहाव्या.

अगं सखे, बघ तो आला

पाऊस आला, पाऊस आला.

साखर भुरभुरल्यासारखा पाऊस पडू लागला, की असं वाटतं 'सिंगिंग इ न दि रेन' असं गाणी गायला सुरुवात करावी. हिंदी चित्रपटांनी तर पावसाला फारच शृंगारपूर्ण केलेले आहे. वेगवेगळी हिंदी गाणी त्याच्यावर तर पूर्ण लेखच्या लेख लिहिले जातात. मी पण लिहिला होता. पण मी आजच्या लेखात फक्त दोन तीनच मराठी गाण्यांचा, पावसाच्या संदर्भात उल्लेख करणार आहे.

“आई मला पावसात जाऊ दे ना” किंवा “पाऊस आला,
पाऊस आला, पाने लागली नाचायला”

पाऊस खुळा किती पाऊस खुळा

पांघरुनी अंगावरी हसवी फुला!

किंवा

“येरे येरे पावसा, तुला देतो पैसा,

पैसा झाला खोटा पाऊस आला मोठा!”

“रिमझिम झरती श्रावणधारा,

धरतीच्या कळसात, प्रियावीण उदास वाटे आज”

तर

“पावसाची रिमझिम थांबली रे,

तुझी माझी जोडी जमली रे!”

पावसाळ्याला फार महत्त्व असतं. बुजुर्ग लोक सांगताना मी इतके पावसाळे पाहिले असे सांगतात. किती उन्हाळे पाहिले की किती हिवाळे पाहिले असे सांगत नाही. किती पावसाळे पाहिले सांगतात याचा अर्थ पावसाचा संबंध माणसाच्या अनुभवांनी समृद्ध होण्याशी असावा. जीवनरस वाढण्याचा संबंध पावसाळ्याशी

असावा. टीपटीपीशी असावा. आयुष्यभर माणसं कामच करत असतात.

सर्व सुख गोडी, साही शास्त्र निवडी. रिकामा राहूनको अर्ध घडी.

असं म्हणून मानव राबराब राबत राहतो. मात्र हा पाऊस थोडाफार अचानक कोसळू लागला, की माणूस ब्रेक घेतो. कुठेतरी झाडाखाली, छत्री नाही तेव्हा किंवा छत्री तुटली की किंवा छत्रीला पाऊस जुमानत नाही अशा अवेळी अडकतो. गप्प उभा राहतो आणि मग त्या क्षणी तो जीवनाचे पुनरावलोकन करू लागतो. पावसात अडकून एखाद्या पिंपळाच्या अथवा वडाच्या झाडाखाली उभे राहायचे कारण असे, अचानक कोसळणाऱ्या पाऊससरी! दगा देऊन तयारी नसताना पाऊस अनपेक्षितपणे गाठायचा. सकाळी सडकून ऊन पडलेलं असायचं आणि अचानक पाऊस कोसळायला लागला की आम्ही पावसात सापडायचो.

छत्री पावसापासून वाचवते, पण छत्री हा बोअर प्रकार असतो. एवढी मोठी छत्री न्यावी लागते. छोट्या छोट्या घडीच्या छत्र्या काहीच कामाच्या नसतात. त्या पिंपळाच्या झाडाखाली उभे राहिले की मी विचार करायचे 'कालपर्यंत ह्या झाडावर गात बसणारे ते पक्षी कुठे गेले?' वरती बघितलं की थोडीफार कावळ्याची,

चिमण्यांची घरटी दिसायची. तो काळ, जुना, फार वेगळाच होता. चिमण्या घरात येऊन घरटी करायच्या आणि घरातल्या गोदरेजच्या कपाटाच्या आरशाला चोचा मारून मारून हैराण करायच्या. हल्लीच्या काळात घरटी झाडांवर असतात. झाडांवर कालपर्यंत भारद्वाज ओरडत होता. आता कुठे गेला? सेकंड होम असतं का या पक्ष्यांचे? मी मनात विचार केला. पण चिऊ चिऊ चिवचिवाट करत काही पक्षी दिसले. याचा अर्थ पक्षी त्या झाडाच्या हिरव्या पानांच्या आत दडून बसले होते.

माहेरी कुठल्यातरी सणाला गेलेल्या बहिणी सासरी जायला निघतात.

माहेरचा काय घेऊ मी निरोप?

म्हणून नाही डोळ्यात झोप

म्हणत बहिण सासरी जाते. पाऊस कोसळतो. गणपती गौरी येतात. आरती प्रसाद गाजतात. लोकल गाड्या बंद पडतात. सणाचे डबल काम पडते. काम करून करून गृहिणी दमते. इतके की भुरभुरणारा, येणारा पाऊस नकोसा वाटायला लागतो. नागरिकांचे हाल होऊ लागतात. प्रत्येक चिखलाने भरलेल्या रस्त्यात, वाहन खड्ड्यांनी अपघात करतात. लोकं सरकारला म्हणू लागतात,

मुझे तुमसे कुछ भी न चाहिए

मुझे मेरे हाल पे छोड दो.

अर्थात सांगायची गरज नसते, सरकारने तर त्या हालांनी
हैराण व्हायला सोडून दिलेलं असतं. चिखल, सल वाढतो. पाऊस
वाढतो. नको हा पाऊस असा कंटाळा येतो.

रिमझिम पाऊस पडे सारखा

यमुनेलाही पूर चढे

पाणीच पाणी चहूकडे

गेला मोहन कुणीकडे?

असे म्हणत पावसाचा कंटाळा येतो. चांगल्या सहाव्या
सफरचंदाचा नियम हा पावसाळ्याला पण लागू असतो.
अतिपरिचयात् अवज्ञा होते. जिथे फुलं वेचली तिथे गोवऱ्या
वेचायची वेळ पावसावर येते. लोक पावसाला, त्या अन्नदात्याला,
मित्राला शिव्या देऊ लागतात.

पावसावर प्रेम करणारा शेतकरी सुद्धा पाऊस 'लवकर जाऊ
दे म्हणून पेरणी उगू दे' म्हणून प्रार्थना करतात. पावसाला जा, जा
करताना सारे पावसाचा अपमान करू लागतात.

बाचाबाची नको, म्हणून मग पाऊस चालू पडतो. आताही
काढता पाय घेत आहे.

म्हणून तर म्हटले आहे, पाऊस खुळा! तसे असेल!

असे जगाचे फिरे चक्र बाळा

उन्हाळा, हिवाळा पुन्हा पावसाळा.

पाऊस जातो परत येण्यासाठी!

56 जाहिराती

आज जाहिराती हे एक मोठे 100 वर्ष जुने शास्त्र झालेले आहे. अनेक कोट्यावधी रुपयांचा तो आज धंदा झाला आहे.

चित्रपट म्हणजे पोटभरीचं जेवण म्हटलं आणि मालिकेचा एक भाग म्हणजे नाश्ता म्हटलं तर जाहिरातीला एक लिमलेटची गोळी म्हणायला हरकत नाही. थोड्या वेळात बरंच काही सांगून जाण्याचं काम जाहिरात करते. जाहिरात हे एक अर्थशास्त्राचं टूल असतं. जाहिरातीवर इतका खर्च जो केला जातो तो भरून निघण्यासाठी विक्री झाली पाहिजे. माणसाच्या मेंदूवरती जाहिरात आघात करते. कुठल्यातरी कंपनीतर्फे आपलं प्रॉडक्ट म्हणजे वस्तू (उत्पादन) दुसऱ्याच्या गळ्यात मारण्यासाठी जाहिरात केली जाते. जाहिरात केली जाणारी वस्तू चांगलीच असते असं नाही. अर्धसत्य सांगून त्या वस्तूची विक्री वाढवून पैसे मिळतात. हे एकमेव ध्येय जाहिरातीचं असतं.

फार वर्षांपूर्वी वर्तमानपत्र किंवा लिखित कागदांची दुनिया नव्हती, तेव्हा मिरवणुकीत डोक्यावर बत्या घेऊन मोठी मोठी सिनेमाची पोस्टर गाडीवर लादून सिनेमांची जाहिरात करत. माऊथ पब्लिसिटी म्हणजे एकमेकांना तोंडी सांगून जाहिरात केली जाई. उत्पादनांच्या बातमीवरून लोक खरेदी करत असत.

फार वर्षापूर्वी वर्तमानपत्रात एखादी जाहिरात कुठेतरी कोपऱ्यात दिसायची. त्या जाहिरातीच्या खर्चावर त्या वर्तमानपत्राच्या पेपरचा खर्च निघत असे. केवळ एका स्लाईडच्या रूपात या जाहिराती असत. इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांनी प्रगती केली आणि नंतर टीव्हीवर, रेडिओवर, स्लाईडरूपाने किंवा ऑडिओरूपाने जाहिराती दिसू, ऐकू येऊ लागल्या. बिनाका गीतमाला जी प्रसिद्ध झाली ती बिनाका कंपनीची जाहिरात होती. नंतर बिनाकाच्या कंपनीत या टूथपेस्टच्या बिलाच्या आत प्लास्टिकचे छोटे छोटे प्राणी घायला सुरुवात केली. ते प्राणी जमवण्यासाठी लोक बिनाकाची उत्पादनं, या टूथपेस्ट खरेदी करायचे. त्यामुळे या कंपनीची विक्री जोरात होत असे. बिनाकाची गाणी ऐकण्यासाठी सुद्धा लोक बिनाकाचे प्राणी गोळा करणारे रसिक झाले. केवळ ऑडिओ म्हणजे आवाजाच्या रूपाने त्याकाळात जाहिरात केली जात असे. या आवाजाच्या रूपाने केलेल्या जाहिराती रेडिओवर पण ऐकू येत असत. पुढे दूरदर्शनचा जमाना आल्यावर ऐकीव जाहिरातींच्या ऐवजी दृक्श्राव्य जाहिराती सुरू झाल्या. या व्हिडिओरूपी जाहिरातींसाठी भरपूर पैसा त्या चॅनेलच्या मालकांना मिळत असे. विक्री आणि अर्थकारणाला ते मदत करे. जाहिरात उद्योग सुरू झाला. जाहिरात आकर्षक कशी करायची? त्यासाठी मग एखादी गाण्याची ओळ, एखादी संगीताची

धून, जिंगल बनवली जाऊ लागली. एशियन पेन्टच्या एका सुंदर जिंगलवरूनच ए. आर. रहमान हे संगीतकार उदयास आले. त्यांचे जिंगल फार प्रसिद्ध झाले. अनेक जिंगल्स मनात रेंगाळत राहतात. या जिंगल्सचे वैशिष्ट्य असे की माणसाच्या समोर भव्यदिव्य काहीतरी चित्र निर्माण करून ती वस्तू विकली जाते, economics हा तिचा उद्देश असतो.

एखादा प्रसिद्ध नट एखादे शीतपेय पितो, धडाकेबाज काम करतो. डोंगरावरून उड्या मारतो. आकाशातून जमिनीवर येतो. पुढे आणि दहा रुपयाची शीतपेयाची बाटली घेतो. ती बाटली विकत घेतली जाते. त्यामुळे तिची जोरात विक्री होते. एवढा भारी नट हे शीतपेय पितो आणि 'डर के आगे जीत है' वगैरे सांगतो म्हणजे हे पेय चांगलं असेल असं समजून माणसं खरेदी करतात. एका मिनिटात माणसाच्या मेंदूचा ताबा घेण्याची ताकद जाहिरातीत असते. अनेक जाहिरातींमध्ये नट दाखवतात. त्या साबण, तेल, घर, आतले कपडे अशा जाहिराती असतात. सोनाली बेंद्रे नियमाविरुद्ध साबण लावत, मेंदूचा ताबा घेऊन समोरच्या व्यक्तीला वस्तू विकत घ्यायला भाग पाडते. हा हेतू जाहिरातींमागे असतो. अर्थनग्न काही जाहिरातीत काम करणारे मॉडेल विक्री वाढवतात. नंतर काही नट्या मॉडेल म्हणून काम करतात. जाहिराती हे मोठं अर्थकारण आहे. नग्न स्त्रिया, नट्यांचे फोटो बघून त्या नट-नट्यांचे चाहते त्या

वस्तूवर उड्या टाकतात. काही जाहिरातीत काम करणारे मॉडेल नट म्हणून काम करतात. काही नट संडास- बाथरूम घासायचे साबण विकतात, काही निरमा पावडर विकतात. काही अंगाचे साबण विकतात. कोणी डोक्याला लावायचे तेल देखील विकतात. हे श्रीमंत लोक असतात, ते हे सामान वापरत असतील का? पण जाहिरातींचा पैसा मिळतो आणि ते अर्थकारण आहे. अनेक फ्लेक्स असतात. काही किंमती जाहिराती (सोने, हिरे, घरे) देखील नटनट्या करतात, कारण की उत्पादकाला पैसा देणे शक्य आहे. त्याचा मोबदला म्हणून लोक त्यामध्ये फ्लॅट खरेदी करतात, विक्री वाढते.

गाजणाऱ्या जाहिराती करणाऱ्या कंपन्या अॅड गुरु नावाने पण प्रसिद्ध झालेल्या आहेत. अमूल बटरची जाहिरात कित्येक वर्षे आपण बघत आहोत. वोडाफोनचा कुत्रा, रसनाची लहान मुलगी, ओनिडाचा राक्षस, लिरीलची पाण्यात अंघोळ करणारी तरूणी आठवा. कपडे धुणाऱ्या निरमाच्या जाहिरातीत वेगळ्यावेगळ्या नट्या आहेत. डोक्याच्या मालिशचे तेल लावताना दाखवले. अमिताभ बच्चन बघा. शीतपेयाची जाहिरात करणारे ऋतिक रोशन, अक्षय कुमार, ऐश्वर्या राय असतात. फोनची जाहिरात करणारा कुत्रा, अमूल बटर असली butter आजही लोकप्रिय आहे.

जाहिराती करणाऱ्यांचे उत्पादन विकले जाते. Add in shopping cart what is added. असं म्हणून म्हटलं जातं.

57 जाहिरात भाग 2

जाहिरात श्रेष्ठ क्षेत्र ठरले. जोरात प्रगती करू लागले. शंभर वर्षात, 'जाहिराती नाही तर काहीच नाही, विक्री नाही, करमणूक नाही आणि माहिती नाही' असा समज निर्माण व्हावा इतकी जाहिरातींनी धडाकेबाज मोहीम केली. पैसा आला, ती फत्ते झाली. अँड गुरु अलेक पदमसी यांनी खरंतर जाहिरातीत फारच नवीन-नवीन शाखांचा प्रयोग सुरू केला. अतिशय क्लासिक किंवा सर्वोत्तम जाहिराती ते बनवायचे. जाहिरातींच्या गेल्या शंभर वर्षांच्या प्रवासात अँड गुरु म्हणून अनेक नावं, प्रथितयश यशस्वी नट आठवतात. जाहिरातीमध्ये एक कथानक असावं, कुठलीतरी स्मृती यावी. आठवणी जागवल्या जातील असा विचार असावा. एक भावना असावी हे मुद्दे त्या जाहिरातींनी भारतातील ग्राहकांचा अभ्यास करून मांडले. या जाहिरातीला कला मानलं. हातातील काम, व्यवसायाची जाहिरात होणार, प्रगतीचा आणि सामाजिक बदलांचा सुद्धा साक्षीदार होणार आहे, ह्या हेतूने जाहिरात क्षेत्र धंदा बनून गेले.

सुटे भाग: जाहिरातीतील सुटे भाग कोणते? जाहिरातीत काय हवं? जिंगल म्हणजे गाण्याची एखादी ओळ हवी. जाहिरात

रंगीत आणि आकर्षक असावी. जाहिरातीत एखाद्या भावनेला अथवा वासनेला आवाहन केलेले असावे. जाहिरातीत ग्लॅमर म्हणजे चकाचौंध असावी. जाहिरातीमध्ये एखाद्या देहाच्या आकाराचे प्रदर्शन असावे. पैसे खर्चून वस्तू कशी घेऊ ही इच्छा तीव्र करण्यात जाहिराती यशस्वी व्हाव्या.

सुरुवात: लिखित वाटली जाणारं छापील पत्रकं, कागद, चौकाचौकात लटकलेले फ्लेक्सचे पडदे, बॅनर्स, दूरदर्शनवरच्या जाहिराती, मोबाईलवर येणाऱ्या जाहिराती या सर्वच गोष्टी काही न काही विक्री करत असतात. त्या ग्राहक केंद्रित असतात. बदलणाऱ्या सामाजिक परिस्थितीची सुद्धा जाणीव त्या वेळी मिळते.

बदल: 2020 साली रामायण या मालिकेत 40 वर्षांपूर्वी दाखवण्यात आलेल्या जाहिरातीच मग परत दाखवल्या, तेव्हा आपल्याला कळलं की जाहिरातशास्त्रात सुद्धा किती बदल झाला आहे. त्या काळातल्या अमूल बटर, आय लव यू रसना आणि धारा धारा, साबण जाहिराती आठवा. गोरेपणा वाढवणारी क्रीम फेअर अँड लवली तर झोपडपट्टीपासून पंचतारांकित फ्लॉट्सपर्यंत बंगल्यापर्यंत प्रसिद्ध झाली. शाम्पूच्या जाहिराती वाढू लागल्या. With Poster girl, brand ambassador, contract, hero,

market, money advertising became sales science. मिळणाऱ्या पैशातून दूरदर्शनवर मालिका ज्या चालवल्या जाऊ लागल्या त्या सुद्धा जाहिरातींवर चालत. मालिका म्हणजे सोपे ऑपेरा असं म्हटले आहे. मालिका या उत्पादन करणाऱ्याकडून मिळणाऱ्या जाहिरातीतील पैशापासून बनणारे मिनी करमणूक चित्रपट अशा नावाने ओळखल्या जाऊ लागल्या.

जो जाहिरात करेल त्याचा माल खपेल. हे सत्य समाजाने स्वीकारलं. टीव्हीवर जाहिराती फारच गाजल्या होत्या.

अंगाला लावायचा साबण ही खरंच किती खाजगी बाब आहे. खरंतर आंघोळ हीच मुळी खाजगी बाब असते. त्या आंघोळीच्या साबणाच्या जाहिरातीत लिरिल साबणबार जाहिरातीने क्रांतीच आणली. त्याकाळी बिकिनी घातलेली तरूणी स्वतःच्या आनंदाचा, त्या खाजगीत घेतलेल्या आंघोळीचा मस्त उपभोग घेत असते. खुशीत, स्वमग्नतेत व प्रेमाने ही तरूणी कोसळणाऱ्या धबधब्याखाली आंघोळ करत असते. या जाहिरातीने लिरिलला खूपच फायदा करून दिला. प्रेक्षकांना आनंद दिला.

‘जा भरून ताजेपणाने लिरिलच्या आंघोळीने.’

1974 साली त्या तरुणीच्या साधेपणाने ही जाहिरात दहा वर्षे गाजली. नंतर प्रीती झिंटा, पूजा इ. नी ही लिरीलची जाहिरात केली. पण ल्युटन, लिरिल गर्ल यांच्या जाहिराती नंतर लिरिलचा धंदा खूपच वाढला होता.

बजाज बल्ब ची जाहिरात बघा.

‘अब मै बिल्कुल बुड्ढा हूँ, गोली खा कर जीता हूँ, लेकिन घरके अंदर रोशनी देता बजाज. ’

किंवा ‘संतूर मम्मी- त्वचासे आपकी उम्र का पता ही नहीं चलता’ या जाहिराती फारच गाजल्या.

कुवर अजय हो साडी

तो सुंदर लगे नारी.

साबण खरेदी वाल्याला ललिता जी बघा. “अच्छी चीज खरीदने मे और सस्ती चीज खरीदने मे फरक होता है!” लिज्जत पापडचा बनी, ‘कर्रम् कुर्रम्’ करत लिज्जत पापडला मोठे मार्केट देऊन गेला. पॅराशूट खोबरेल तेल, वेगवेगळे साबण- सर्व जाहिरातींची त्सुनामीच आहे. जो जाहिरात करेल त्याचा माल खपेल हे तत्त्व जगभरातच मान्य झाले आहे. जाहिरातीने मेंदूवर कसा परिणाम करायचा आणि कुठली जाहिरात अधिक परिणामकारक ठरेल याचा अभ्यास करून जाहिराती बनवल्या

जातात. माणसाचा मेंदू सुद्धा एक ग्राहक बनतो. असे म्हणून व्यापार चालू झालेला आहे. जाहिरातीला व्यापारामध्ये मोठं स्थान असतं. जाहिरातीबद्दलचा भाग दुसरा इथेच थांबवते. पुन्हा भेटूया, भाग तिसऱ्यामध्ये, त्यात आपण जाहिरातींची वेगळीच दुनिया बघणार आहोत.

शुभांगी पासेबंद यांचे अन्य प्रकाशित साहित्य

१. मयूरमासा कादंबरी - 2012 - महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ मुंबईतर्फे (नवोदित अनुदान योजने अंतर्गत, हार्ड कॉपी) मायबोली प्रकाशन मुंबई

२. नाते शब्दांचे -ललित - 2014 पुणे-हार्ड कॉपी. घरकुल प्रकाशन पुणे

३. मुलीही जन्माला येऊ द्या- ललित-2015- द. कृ. सांडू पुरस्कार बक्षिसपात्र -पुणे-हार्ड कॉपी घरकुल प्रकाशन, पुणे.

४. रंगकेशरी - कादंबरी- इ-बुक 2015 बुकगंगा डॉट कॉम. उद्वेली बुक्स

५. बिलिव्ह इट ऑर नॉट- कथासंग्रह - इ-बुक - 2016 बुकगंगा डॉट कॉम, विनामूल्य

६. कस्तुरी पक्षी- इ बुक- कादंबरी- इ साहित्य -2016 विनामूल्य

७. एक दिवा लावूया - स्तंभ संग्रह – 2016 बुकगंगा डॉट कॉम

८. जाईन मी विचारीत रानफुला- स्तंभ संग्रह – 2016 बुकगंगा डॉट कॉम

९. राहू दे घरटे- इ कादंबरी- 2016 विनामूल्यwww.esahity.com

१०. मी तुझेच गीत गात आहे- इ साहित्य - कादंबरी-2016 विनामूल्य

११. कृष्णकुसुमांजली-२०१६-स्तंभ संग्रह इ साहित्य-विनामूल्य

१२. आम्रकुसुमांजली -२०१६- स्तंभ संग्रह- इ साहित्य-विनामूल्य

१३. Why did I fall in love? novel, Amazon. com, Create space, ई बुक. २०१२. 3\$

१४. मधुर दंश कथासंग्रह - नवल प्रकाशन २०१६ पुणे, हार्ड कॉपी

१५. बेलाची पाने-स्तंभ संग्रह- ई बुक-बुकगंगा डॉट कॉम-२०१७एप्रिल

१६. रानफुलांचे थवे स्तंभ संग्रह -ई-साहित्य-२०१७ एप्रिल

१७. केशरबाग-विचक्षण प्रकाशन= ई बुक स्तंभसंग्रह- जुलै २०१७ शिरपुर=

१८. कुठे शोधिशी रामेश्वर अन् कुठे==२०१७अनघा प्रकाशन
ठाणे

१९. दीपज्योति नमोस्तुते-स्तंभसंग्रह-ईबुक-२०१८

२०. कशाला ऊद्याचि बात -कथासंग्रह=पुणे-2018 नवल
प्रकाशन

२१. Unholy water. bookganga. com. ईबुक.

२२. तू ऐकतो आहेस ना? ई बुक
कवितासंग्रह=Bookganga. com

२३. नक्षत्रबन =अनाहत प्रकाशन पुणे=कथासंग्रह=पुणे-
2019

२४. प्राजक्ताची फुले, स्तंभसंग्रह. ई-साहित्य 2019

२५. त्या तिथे पलिकडे कथासंग्रह, नवल प्रकाशन, पुणे2019

२६. स्वरसावल्या कथासंग्रह. अनघा प्रकाशन, ठाणे, 2019

२७. माझा मधुसंचय ईसाहित्य, स्तंभ 2020

२८. परिकथेतील राजकुमारा ईसाहित्य कादंबरी : सप्टेंबर
2020

२९. सागरकिनारे: ऑडिओ बुक ई साहित्य. कथा-संग्रह.
www eSahity. com

३०. या सुखांनो या, उद्वेली बुक्स 24/11/2020

३१. मन शुध्द तुझं, स्तंभ संग्रह २०२१ हे पुस्तक

३२. डाव मांडून मांडून मोडू नको-कथासंग्रह-आगामी, पुणे,
नवल

३३. ही वाट दूर जाते, कथासंग्रह, चेतक प्रकाशन आगामी
पुणे

३४. पॅरिस स्पर्श, पर्यटन आगामी पुणे

सर्व पुस्तके ई बुक स्वरूपात उपलब्ध आहेत. ठाणे नगर
वाचन मंदिरात वाचनासाठी उपलब्ध आहेत.

ई साहित्यची पुस्तके विनामूल्य उपलब्ध आहेत.

काही पुस्तके प्रकाशकांकडे विक्रीसाठी आहेत.

Biodata-2021 3१-03-2021

1. Shubhangi Chandrashekar Paseband, Phone:
9869004712, 02225345992

2. M. Sc. B. Ed. Certificate course in Journalism,
Diploma in performing Arts.

3. About 400 columns published in Loksatta, Dainik Aikya (satara), Prahaar, Pudhari, Gramodhhar (satara), Gavkari (Nasik).

4. Address: 202 Anandi Bhuvan, Veer Savarkar Marg, opp. Maharashtra Vidyalaya, Thane (West) 400602.

5. Retired as Branch Manager from a Nationalized bank in 2012.

6. I Write stories and articles, Perform programmes

Mulhi Janmala Yeu Dya...Marathi, Kya Itni Buri Hoon Mai Maa- Hindi (both with message to stop female foeticide), Manachi Mashagat (about mental health), Pasaydaan (telling students about fraternity)

7. Other appreciations and prizes: TMC Samaj Sevika Puraskar 2008, Maharashtra Deep Puraskar 2008, Maharashtra deep puraskar 2009, Samata sahitya academy, Savitribai Fule puraskar 2008.

8. Mumbai Marathi Granth Sangrahalaya Kavi Prafull Datta Kushal Sampadak prize 2016

9. D. K. Sandu, best book award 2016,

10. Thane Municipal Corporation, Thane Gaurav puraskar 2016.

11. First novel Mayurmasa was published in Navodit Anudaan Yojna of Maharashtra Rajya Sahitya Sanskriti mandal 2012.

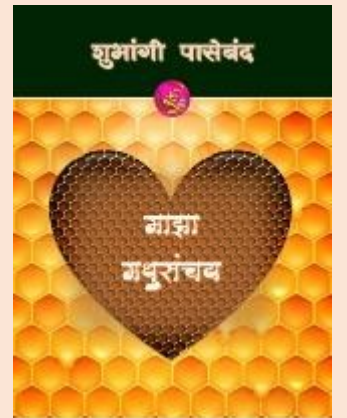
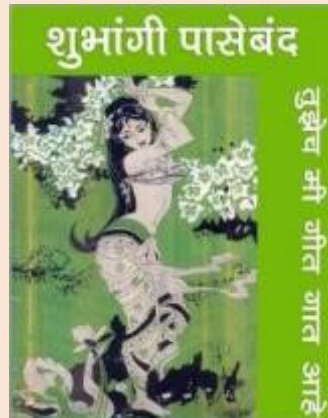
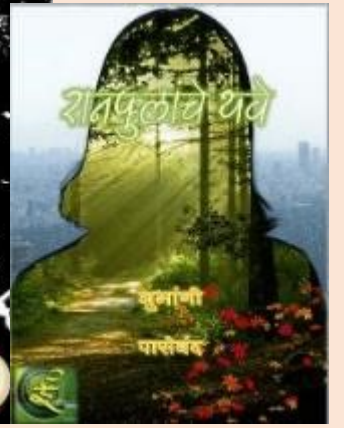
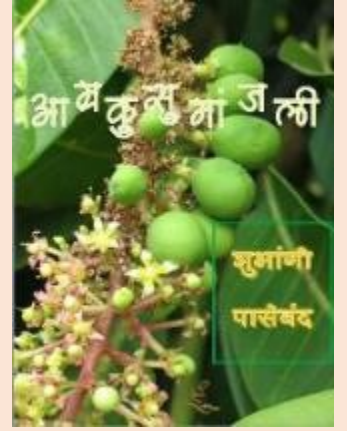
12. Rege puraskar 2020.

13. Blog writing in a different creative way.

Till 15. 10. 2020, 30 books of various genre published (List Enclosed)

शुभांगी पासेबंद यांची पुस्तके.

ज्या कव्हरवर क्लिक कराल. ते पुस्तक हजर होईल.

Biodata-2020 19.5-2020

1. Shubhangi Chandrashekhar Paseband,

Phone: 9869004712, 02225345992

2. M.Sc. B.Ed. Certificate course in
Journalism

Diploma in performing Arts

3. about 350 columns published on loksatta,
dainik aikya(satara), prahaar, pudhari,
gramodhar(satara), Gavkari(Nasik)

4. Address

202, Anandi Bhuvan, Veer Savarkar Marg

opp Maharashtra Vidyalaya

Thane (West) 400602.

5. Retired as Branch Manager from a Nationalized bank in 2012

6. I am Writing stories and articles in various magazines, with a
social message.

7. Perform programmes

Mulihi Janmala Yeu Dya...(Marathi), Kya Itni Buri Hoon Mai
Maa (Hindi) (both with a message to stop female foeticide)

Manachi Mashagat (about mental health) Pasaydan (telling
students about fraternity)

8. Other appreciations and prizes

TMC Samaj Sevika Puraskar 2008

Maharashtra Deep Puraskar 2008

Maharashtra deep puraskar 2009

Samata sahitya academy, Savitribai Phule puraskar 2008

9.Mumbai Marathi Granth Sangrahalaya

Kavi Prafull Datta Kushal Sampadak prize 2016

10d.k.sandu, best book award 2016,

11Thane Municipal Corporation, Thane Gaurav puraskar 2016

□□□□□

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे १३ वे वर्ष.

शुभांगी पासेबंद यांचे हे ई साहित्यवरचे अकरावे पुस्तक.

शुभांगी पासेबंद या एक ज्येष्ठ लेखिका व सामाजिक कार्यकर्त्या. आजवर त्यांची तीसहून अधिक पुस्तके विविध मान्यवर प्रकाशनांतर्फे प्रसिद्ध झाली आहेत. त्यांना आजवर अनेक साहित्यिक व सामाजिक पुरस्कारांनी नावाजले गेले आहे. अनेक व्यावसायिक प्रकाशक त्यांना मानधन देऊन त्यांची पुस्तके प्रकाशित करायला तयार आहेत.

पण शुभांगीजी आपली काही पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर दिनानाथ मनोहर(४ पुस्तके), शंभू गणपुले(९पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर(९), डॉ. वसंत बागुल (१९), शुभांगी पासेबंद(११), अविनाश नगरकर(४), डॉ. स्मिता दामले(८), डॉ. नितीन मोरे (२८), अनील वाकणकर (९), फ्रान्सिस आल्मेडा(२), मधुकर सोनावणे(२), अनंत पावसकर(४), मधू शिरगांवकर (६), अशोक कोठारे (५० खंडांचे महाभारत), श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रवणा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १७ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७) उल्हास हरी जोशी(७), नंदिनी देशमुख

(५), डॉ. सुजाता चव्हाण (८), डॉ. वृषाली जोशी(२०), डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), CA पुनम संगवी(६), डॉ. नंदिनी धारगळकर (८), अंकुश शिंगाडे(९), आनंद देशपांडे(३), नीलिमा कुलकर्णी (२), अनामिका बोरकर (३), अरुण फडके(३) स्वाती पाचपांडे(२), साहेबराव जवंजाळ (२), अरुण वि. देशपांडे(५) दिगंबर आळशी असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी, कसलेले लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपली ध्वजा फडकवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'ये ।

दृष्टादृष्ट विजये । होआवे जी ।

